

**T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**ŞERİYE SİCİLLERİNE GÖRE MANİSA'DA
SOSYAL DEĞİŞİM VE EVLİLİK KALİPLERİ
(1710-1750)**

Yüksek Lisans Tezi

MAHMUT TAT

İZMİR - 2017

**T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**ŞERİYE SİCİLLERİNE GÖRE MANİSA'DA
SOSYAL DEĞİŞİM VE EVLİLİK KALİPLERİ
(1710-1750)**

Yüksek Lisans Tezi

MAHMUT TAT

DANIŞMAN: YRD. DOÇ. DR. İRFAN KOKDAŞ

İZMİR – 2017

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Şeriye Sicillerine Göre Manisa’da Sosyal Değişim ve Evlilik Kalıpları (1710-1750)” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

01.06.2017

Mahmut TAT

İmza

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TEZ/PROJE SINAVI TUTANAK FORMU

GÖNDEREN : Tarih Ana Bilim Dalı Başkanlığı
GÖNDERİLEN : Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Anabilim Dalımız Yüksek Lisans öğrencisi Mahmut TAT ile ilgili Tez Tutanağı aşağıdadır.

Tarih:
Sayı :

Prof. Dr. Levent KAYAPINAR
Tarih A.B.D. Başkanı
İmza

SINAV TUTANAĞI

Tez Sınav Jürimiz tarafından incelenen *Şerîye Sicillerine Göre Manisa'da Sosyal Değişim ve Evlilik Kalıpları (1710-1750)* başlıklı yüksek lisans tezi ile ilgili olarak jürimiz 15.06.2017 tarihinde toplanmış ve adı geçen öğrenciyi Tez Sınavına tabi tutmuştur. Sınav sonucunda adayın tezi hakkında ~~ÖYÇOKLUĞU~~/ÖYBİRLİĞİ ile aşağıdaki karar verilmiştir.

KABUL

Kabul Edilen Yüksek Lisans / Doktora tezi:

i) Bilime yenilik getirmiştir

ii) Yeni bir bilimsel yöntem geliştirmiştir

iii) Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulamıştır

iv) Uygulama yapmıştır (sadece Yüksek Lisans'ta geçerlidir)

RED

DÜZELTME *

Tez Sınav Jürisi	Unvanı ve Adı Soyadı	İmza
Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. İrfan KOKDAŞ	
Üye	Doç. Dr. Özer KÜPELİ (Üye)	
Üye	Doç. Dr. Yahya ARAZ	
Üye		
Üye		

Eki : Tez Değerlendirme Formu (Her bir jüri için).

* Tez sınavında düzeltme kararı verilmesi halinde jüri tarafından öngörülen düzeltmelere ilişkin bir jüri raporu eklenmelidir. Düzeltmeler için Ek süre her defasında en fazla yüksek lisans öğrencileri için 3 ay, doktora öğrencileri için 6 aydır.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

ŞERİYE SİCİLLERİNE GÖRE MANİSA'DA SOSYAL DEĞİŞİM VE EVLİLİK KALIPLARI (1710-1750)

Mahmut TAT

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

17. ve 18. yüzyıllar Osmanlı tarihçiliğinde son yıllarda yoğunlaşıl原因 bir dönem olmasına rağmen halen tam aydınlatılamayan meseleleri içerisinde barındırmaktadır. Özellikle çalışmaların esas yoğunluğunun 16. ve özellikle 19. yüzyıllarda olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu durum daha net bir şekilde görülecektir. Osmanlı Manisa'sında evlilik kalıpları, mihr ödemeleri ve demografik trendlere vurgu yapan bu tez, bu anlamda 18. yüzyıl Osmanlı tarihine küçük bir katkı sağlamak amacıyla kaleme alınmıştır. İmparatorluğun kriz ve dönüşüm dönemi olarak adlandırılan yüzyılların, hala içeriği tam olarak doldurulamamış, kriz ve dönüşümün toplumsal katmanlara ne derece yansıdığı tartışılmamıştır. Ancak, İmparatorluğun tarihinin alttan okunmasıyla erken modernlikten, moderniteye geçiş anlaşılabilir olacaktır. Bu anlamda toplumun en küçük birimini yansıtan ailenin anlaşılmasının değeri bir kat daha artmaktadır. Bu sebeple, evlilik kalıpları, çocuk sayıları, kadınların aldıkları ve erkeklerin ödedikleri mihr bedellerindeki değişimler erken modernlikten, moderniteye geçiş aşamasında oldukça önemli roller oynamaktadır. Bireylerin eş seçimlerini yaparken neleri göz önünde bulundukları, mihrin hukuki anlamlarından daha ziyade pratik yaşamda ne anlama geldiği çalışmanın temel sorunlarından biridir.

Mihr, İslam hukukuna göre evlilikle birlikte erkeğin kadına ayni veya nakdi şekilde ödemekle yükümlü olduğu bedeldir. Mihrin toplumsal katmanlara göre hem miktar, hem servet içerisindeki oranının değiştiği hem de zenginlik gruplarına göre farklı anlamlara geldiği çalışmanın ilk bölümünde gösterilmeye çalışılmıştır. Evlilik kalıpları bölümünde de temel tartışma hukuki metinlerde özellikle fetva

mecmualarında görülen küfüvvet-kefaet anlayışının 18. yüzyılın ilk yarısında bireyler arasında ne derece kabul gördüğü üzerinedir. Bununla birlikte, çalışmanın son bölümü hayatta kalan çocuk sayısı, statü ve servet arasındaki ilişkiyi irdelemektedir. Bu bağlamda tez şu iki temel soruya da cevap aramaktadır: Zenginlik, toplumsal statü ve hayatta kalan çocuklar arasında 18. yüzyıl Manisa'sında nasıl bir ilişki vardır? Keza evlilik kalıplarını ve mihr ödemelerini statü ve servet sahipliği ne ölçüde etkilemiştir?

Anahtar Kelimeler: Mihr, Evlilik Dinamikleri, Çocuk Sayıları, Statü, Sicil

ABSTRACT

Master Thesis

Master of Arts (M.A.)

**MARRIAGE PATTERNS AND SOCIAL CHANGE IN MANISA AS
REFLECTED IN OTTOMAN COURT RECORDS (1710-1750)**

Mahmut TAT

İzmir Katip Çelebi University

Graduate School of Social Sciences

Department of History

Despite being a developing scholarly area in recent years, Ottoman historiography of 17th and 18th centuries still contains great deficiencies. Considering that the main emphasis of existing works is particularly on the developments of the 16th and 19th centuries, the historiographic lacuna regarding the eighteenth century became more visible. With a special emphasis on marriage patterns, *mahr* payments and demographic trends in Manisa during the 18th century, this thesis, in this regard, aims to provide a small contribution to the Ottoman historiography of 18th century. As most of the existing studies do not discuss the societal patterns of the crisis or transformation period of the Empire in the eighteenth century, they neglect the impact of the political transformation on the social fabric. In fact, the changing demographical patterns and the transition from the early modern period to modernity could be conceptualized through the bottom-up perspective. Understanding the metamorphosis of the family as a smallest unit of the society is thus essential to construct the linkages between the large-scale socio-economic changes and demographic transformation. For this reason, the changing marriage patterns, the number of children, the variances in the *mahr* payments indeed played important roles in the transition from early modern era to modern age.

The study firstly investigates the patterns of spouse selection and the societal importance of *mahr* rather than its legal implications. *Mahr* is the amount that men are responsible to pay to woman in kind or in cash according to the Islamic law. This

study attempts to show not only the changing amount of *mahr* with respect to the wealth level and social stratification but also the social meanings of *mahr* for different socio-economic groups. The question of to what extent individuals perceived the terms of *küfüvvet* (socioeconomic compatibility in marriages) in *fetwa* collections also constituted the main discussion in the second chapter of the thesis on marriage patterns. In the last chapter, the study analyzes the correlation between the number of surviving children, socio-economic status and wealth in Ottoman Manisa. From this perspective, the study has two important problématiques a) what kind of relationship does exist between the number of surviving children, social status and wealth; b) to what extent social prestige and wealth determined the marriage patterns as well as *mahr* payments.

Keywords: *Mahr*, Marriage Dynamics, Number of Children, Status, Court Registers

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	II
ÖZET.....	IV
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER.....	VIII
TABLolar LİSTESİ.....	X
KISALTMALAR.....	XII
ÖNSÖZ.....	XIII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MİHR VE SOSYO EKONOMİK STATÜ İLİŞKİSİ

I. MİHR ÜZERİNE HUKUKİ TARTIŞMALAR VE TARTIŞMALARIN SOSYAL BOYUTU	23
II. KADINLARIN MİHRLERİ VE SOSYAL HİYERARŞİ	28
III. PRESTİJ UNSURU OLARAK ERKEKLERİN VERDİĞİ MİHR	42
IV. UNVAN, ZENGİNLİK VE MİHR İLİŞKİSİ	53
V. SONUÇ	59

İKİNCİ BÖLÜM

MANİSA'DA EVLİLİK KALIPLARI

I. MANİSALI KADINLAR VE EŞ SEÇİMLERİ: SOSYAL GRUPLAR VE ZENGİNLİK.....	62
II. MANİSALI ERKEKLERİN EVLİLİK KALIPLARI	69
III. ÇOKEŞLİLİK VE SOSYO-EKONOMİK STATÜ İLİŞKİSİ	88
IV. SONUÇ	91

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYO-EKONOMİK STATÜ VE DEMOGRAFİK KALIPLAR

I. OSMANLI DEMOGRAFİ ÇALIŞMALARINDA METODOLOJİ VE SORUNLAR	93
II. MANİSA'DA ZENGİNLİK VE ÇOCUK SAYILARI	98
III. MANİSA'DA SOSYAL STATÜ VE ÇOCUK SAYISI İLİŞKİSİ	109
IV. MANİSA'DA ÇOCUK BEKLEYEN ÇİFTLER	119
V. SONUÇ	122
SONUÇ	124
BİBLİYOGRAFYA.....	130

TABLolar LİSTESİ

- Tablo 1:** Manisa Mahkeme Kayıt Defterleri, Sayfa Sayıları ve Üretilen Veri Miktarı
- Tablo 2:** Manisa'da Kadın Terekelerinde Miharlerin Yoğunlaştığı Rakamlar 1700-1750
- Tablo 3:** Kıyafetler ve Ev Eşyaları 1700-1750
- Tablo 4:** Zenginlik Göre Manisalı Kadınların Ortalama Servet, Ortalama Mihar Dağılımı
- Tablo 5:** Servetlerinin %25'i ve %50'si Mihar Olan Kadınların Zenginlik Gruplarına Göre Dağılımı
- Tablo 6:** Zenginlik Gruplarına Göre Manisalı Erkeklerin Ortalama Servet, Ortalama Mihar Dağılımı
- Tablo 7:** 100 Gurus ve Üzerinde Mihar Veren Erkeklerin Servet Gruplarına Göre Dağılımı
- Tablo 8:** Servetlerinin %25'i ve %50'si Üzerinde Mihar Veren Erkeklerin Zenginlik Gruplarına Göre Dağılımı
- Tablo 9:** Manisa'da En Yüksek Miktarda Mihar Ödeyen Erkekler ve Eşleri
- Tablo 10:** Manisa'da En Düşük Miktarda Mihar Ödeyen Erkekler ve Eşleri
- Tablo 11:** Manisa'da En Yüksek Miktarda Mihar Alan Kadınlar ve Eşleri
- Tablo 12:** Manisa'da En Düşük Miktarda Mihar Alan Kadınlar ve Eşleri
- Tablo 13:** İlmiye Sınıfından Kadınlar ile Askeri Sınıftan Erkeklerin Evlilikleri
- Tablo 14:** Ağa Kızları ve Gerçekleştirdikleri Evlilikler
- Tablo 15:** Babası Unvansız En Zengin Kadınların Evlilikleri
- Tablo 16:** İlmiye Sınıfına Mensup Erkekler ve İlmiye Sınıfına Mensup Eşleri
- Tablo 17:** Ağaların Evlilikleri
- Tablo 18:** İlmiye ve Askeri Sınıf Mensubu Erkeklerin Evlilik Kalıpları
- Tablo 19:** İlmiye ve Askeri Unvanlara Sahip Kişilerin Evlilikleri
- Tablo 20:** İlmiye Sınıfına Mensup Birden Fazla Unvana Sahip Kişilerin Evlilikleri
- Tablo 21:** Hem Mesleki Hem de İlmiye ya da Askeri Unvana Sahip Kişilerin Evlilikleri
- Tablo 22:** Manisa'nın En Zengin Erkeklerinin Evlilikleri
- Tablo 23:** Manisa'nın En Yoksul Erkeklerinin Gerçekleştirdikleri Evlilikler
- Tablo 24:** Manisa'da Evli Çiftlerin Ortalama Çocuk Sayıları ve Zenginlik Gruplarına Göre Dağılımı
- Tablo 25:** Manisa'daki Evli ve Çocuklu Çiftlerin Ortalama Çocuk Sayıları ve Zenginlik Gruplarına Göre Dağılımı

Tablo 26: 1700-1750'de Manisa'da Unvansız En Zengin 10 Çiftin Çocuk Sayıları

Tablo 27: 1700-1750'de Manisa'da Unvansız En Yoksul 10 Çiftin Çocuk Sayıları

Tablo 28: 1700-1750'de Manisa'da Unvansız En Fazla Çocuğa Sahip 10 Çift

KISALTMALAR

A.Ü	: Atatürk Üniversitesi
bknz.	: Bakınız.
CEU	: Central of European University
DTCF	: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
MŞS	: Manisa Şer'iyye Sicilleri
s.	: Sayı
TALİD	: Türkiye Araştırmaları Literatür İncelemeleri Dergisi
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu

ÖNSÖZ

Manisa, eski çağlara kadar uzanan köklü bir tarihe sahiptir ve Anadolu'nun batısında yer alan bir kent olarak günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir. 1700-1750 arası dönemde 20,000-25,000 aralığındaki nüfusuyla Anadolu'nun önemli kentleri arasındadır. Ancak 16. yüzyıla kıyasla prestijinden bir şeyler kaybettiği de muhakkaktır. Şehzadeler şehri olma özelliğini kaybeden Manisa 19. yüzyılda bölgenin başat şehri olma özelliğini İzmir'e devredecek olsa da İzmir'i besleyen kentlerden biri olarak yoluna devam edecektir. Bu bağlamda yalnızca Manisa'nın değil, İzmir'in ve hatta belki de Batı Anadolu'nun anlaşılması bağlamında önemli bir mahkeme kayıt geleneğine sahiptir. Mahkeme kayıtlarının devamlılığı araştırmacılar için önemli avantajlar sağlasa da defterlerin tahrip olması ve çekimlerinde problemler olması Manisa üzerine çalışmayı bir miktar zorlaştırmaktadır. Ancak bu durumun da araştırmacıların şevkini kırarak boyutlarda olmadığını belirtmek gerekmektedir.

Manisa üzerine çalışmak yukarıda belirtilen zorlukları içermesine rağmen zaman içinde bu zorlukların keyfe dönüştüğü belirtilmelidir. Bu anlamda akademiye girmeme vesile olan Yrd. Doç. Dr. Ercan UYANIK'a teşekkür ederim. Lisans eğitimimi aldığım dönemden bu yana akademik terbiyeyi ve çalışma ahlakını aşıl原因 ve çalışmalarıyla örnek olan Doç. Dr. Yahya ARAZ'a da hem tezime yaptığı katkılar hem de bu zamana kadar desteğini üzerimden hiç çekmediği için teşekkür etmek benim için hem bir borç hem de büyük bir zevktir. Doç. Dr. Cahit TELCİ'ye Manisa Şer'iyye Sicillerinin sağlanmasıdaki katkıları sebebiyle minnettarım. 114K291 No'lu *Osmanlı Dönemi Batı Anadolu Boyahaneleri ve Üretim Endüstrisinin Araştırılması* konulu TÜBİTAK Projesi'nde bursiyer olarak çalışmama fırsat tanıyan ve bu sayede tezimi bitirmeme katkı sağlayan Prof. Dr. Turan GÖKÇE, Doç. Dr. Özer KÜPELİ ve Yrd. Doç. Dr. Mikail ACIPINAR hocalarıma da müteşekkirim. Tezimi yazdığım süreçte verdikleri desteği de hiçbir zaman unutmayacağımı belirtmek isterim.

Çalışma sırasında birçok arkadaşımın da katkısını aldığımı belirtmezsem haksızlık etmiş olabilirim. Orkun KILINÇ, Hüseyin KONAK ve Aydın Güven ÇAĞAN'a bana kattıkları tüm değerler için teşekkür ederim. Tezin redaksiyonunu hiç yüksünmeden üzerine alan ve hatalarımı bir edebiyatçıya yakışır tarzda naiflikle düzelten Ali Çağdaş ATAY'a teşekkür ederim. Tezimi okuyarak bana fikir veren ve beni destekleyen, Murat ÇAKIN, M. Bahadır ERASLAN ve Mehmet SÜRÜCÜOĞLU'nun katkıları için minnettarım. Tez üzerine yaptığımız tartışmalarla, metnin düzeltilmesinde ve tabloların oluşturulmasında, yardımlarıyla teze katkı sağlayan Arş. Gör. Arslan KILIÇ ve Arş. Gör. Hüseyin ÇALIŞ'a ayrıca teşekkürlerimi belirtmek isterim.

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi'ne gelmeme vesile olan, sorularıma bıkmadan usanmadan cevap veren, maddi ve manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen değerli hocam Yrd. Doç. Dr. İrfan KOKDAŞ'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Tez üzerinde bir danışmandan daha fazla vakit harcayan ve çalışmamı her aşamasında takip eden ve her zaman destekleyen hocamın katkılarını daima hatırlayacağım.

Son olarak, bana gösterdikleri tahammül ve katlandıkları türlü zahmetler için ablalarıma ve özellikle babam Kadir TAT ve annem Döndü TAT'a çok teşekkür ederim. Umarım bir gün emeklerinin karşılığını verebilirim. Elbette çalışmadaki her türlü hata ve noksan şahsıma aittir.

MAHMUT TAT

2017 İZMİR

GİRİŞ

Manisa, Anadolu'nun batısında ve Ege bölgesinin ortalarında yer alan bir kenttir. Osmanlı döneminde şehzadeler kenti olarak tanımlanan Manisa, 16. yüzyılın sonuna kadar İmparatorluk için ayrı bir öneme sahiptir. Birçok şehzade için tahttan önceki son durak Manisa olmuştur. Bahsedilen bu sebeplerden ötürü Manisa birçok önemli tarihçinin ilgisini çekmiştir.¹ 18. yüzyıla gelindiğinde Manisa eski önemini bir nebze de olsa yitirmiştir. Ancak yaklaşık 24000 nüfusu ile önemli bir kent olarak varlığını devam ettirmiştir.² Manisa, ayrıca 18. yüzyılda yükselişlerini gördüğümüz Karaosmanoğulları'na da ev sahipliği yapmıştır.³ Bundan dolayı da merkezin taşra ile ilişkisinin anlaşılması bağlamında ayrı bir öneme sahiptir. Osmanlı tarihinin yalnızca merkezden yazılamayacağı düşünüldüğünde Osmanlı taşrasının anlaşılması bağlamında Manisa önem arz etmektedir. Manisa mahkeme kayıtlarının da seri halinde bulunması araştırmacının işini kolaylaştırmaktadır. Kayıtlar üzerinde harcanacak uzun mesailer sonucunda kırılmalar, değişimler, eğilimler verilerin bol olması sayesinde daha net bir şekilde görülecektir. Mahkeme kayıtlarının da merkezden daha çok yereli yansıttığı göz önünde bulundurulduğunda ayanların yükselişi, merkez taşra ilişkisi dışında bu çalışmanın da konusu olan aile, evlilik gibi konularda da Manisa'ya dair oldukça ilgi çekici sonuçlara ulaşılabilmektedir.

18. yüzyılın ilk yarısında Manisa'da evlilik kalıplarının ne şekilde geliştiği, zenginlik grupları ve kişilerin evlilik tercihleri arasında bir bağ bulunup bulunmadığı, evlilik kalıplarını şekillendiren öğelerin neler olduğu, erkeklerin ödedikleri, kadınların aldıkları mihr bedellerini hangi koşulların belirlediği, mihr bedellerinin kadınların zenginliklerinde ne anlama geldiği, zenginlik gruplarına göre kadınların aldıkları mihrlerin ne anlam ifade ettiği, çiftlerin ortalama çocuk sayıları, çiftlerin zenginlik gruplarına göre çocuk sayıları ve bunların ne anlama geldiği çalışmanın temel sorunlarındadır.

¹ Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara; TTK, 1989, İbrahim Gökçen, *Sicillere Göre XVI. ve XVIII. Asırlarda Saruhan Zaviye ve Yatırları*, İstanbul; Marifet Basımevi, 1949, M. Çağatay Uluçay, *XVII inci Yüz Yılda Manisa'da Ziraat, Ticaret ve Esnaf Teşkilâtı*, İstanbul, Resimli Ay Matbaası T. L. Şirketi, 1942.

² Önder Bayır, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Manisa'nın Sosyal ve İktisadi Durumu*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001, s. 45.

³ Yuzo Nagata, *Tarihte Ayanlar Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme*, Ankara; TTK, 1997.

Livi Bacci'nin de vurguladığı gibi demografik dönüşümler uzun solukludur ve değişimler de bu yüzden yavaş seyretmektedir.⁴ Son zamanlarda 17. ve 18. yüzyıllar dönüşüm çağları olarak değerlendirilmektedir. Son yıllarda artan çalışmalara karşın,⁵ bu dönüşümün toplumsal katmanlara tam olarak nasıl yansıdığı daha detaylı incelemeleri gerektirmektedir. Tezde yapılmaya çalışılan da, alttan okumayla çok yavaş değişen demografik kalıpların gözlemlenmesine ufak bir katkı sağlamaktır. Özellikle Jan de Vries'in *Industrious Revolution*⁶ (çalışkanlık devrimi) bağlamında ve Jan Luiten van Zanden ve Tine de Moor⁷ gibi araştırmacıların Batı Avrupa örneğinde gösterdikleri üzere erken modern dönemde gelişmelerin bir çoğu esas itibariyle sadece devletin genişlemesi, kapitalizmin hızlanması ve ticarileşme veya parasallaşma ekseninde ilerlememiştir. Toplumun en küçük biriminde yani ailede meydana gelen dönüşümler özellikle erken modern toplumların modernliğe girişinde çok önemli öğeler olarak araştırmacıların ilgisini çekmektedir. İşte tam da bu nedenle, Osmanlı dünyasında evlilik, çocuk sayıları ve mihr dinamiklerindeki gelişmelerin incelenmesi, Osmanlı toplumunun erken modernlikten modernliğe geçiş döneminde nerede durduğunu anlamlandırmak için oldukça önemlidir. Buradaki önemli bir husus ise özellikle Batı Avrupa üzerine yapılan çalışmalarda vurgulanmaya başlayan statü, ekonomik sınıf davranışları, farklı toplumsal sektörlerin ekonomik yapıları ile evlilik kalıpları ve demografik yapıları arasındaki ilişkinin Osmanlı ve Ortadoğu çalışmalarında ender olarak ele alınmasıdır. Judith Tucker ve Linda S. Schilcher'in belirttiği üzere Osmanlı ve Ortadoğu aile yapıları üzerine yapılan analizlerin büyük çoğunluğu kültürel ve dinsel elementleri temel unsur olarak ele almaktadır.⁸ Oysa Osmanlı coğrafyasında farklı bölgelerin ekonomik yapıları, toplumsal statü gruplarının davranışları ile evlilik yapılarının

⁴ Massimo Livi Bacci, *Population and Nutrition An Essay on European Demographic History*, (Çev. Tania Croft-Murray) Cambridge: Cambridge University Press, 1991, s.3.

⁵ Baki Tezcan, *The Second Empire Political and Social Transformation in the Modern World*, New York: Cambridge University Press, 2010., Nelly Hanna, *In Praise of Books : A Cultural History of Cairo's Middle Class, Sixteenth to the Eighteenth Century*, Syracuse: Syracuse University Press, 2003.

⁶ Jan de Vries, "The Industrial Revolution and the Industrious Revolution" *The Journal of Economic History*, Cilt 54, Sayı 2, (1994), 249-270.

⁷ Tine de Moor-Jan Luiten Van Zanden, "Girl Power; the European marriage pattern and labour markets in the North Sea region in the late medieval and early modern period" *Economic History Review*, Cilt 63, Sayı 1, (2009), 1-33.

⁸ Judith Tucker, "Marriage and Family in Nablus 1720-1856: Toward a History of Arab Marriage", *Journal of Family History*, Cilt: 13, Sayı 2, (1988) 165-179., Linda S. Schilcher, "The Lore and Reality of Middle Eastern Patriarchy", *Die Welt des Islams*, Cilt 28, Sayı 1, (1988), 496-510.

ilişkisi erken modern ve modern dönem arasındaki geçirgenliklerin ve kırılmaların anlaşılmasında oldukça önemlidir. Bu anlamda tez, Osmanlı çalışmalarındaki önemli bir boşluğun doldurulmasına küçük bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

ÇALIŞMANIN KAYNAKLARI

1700-1750 arası dönemde Manisa'ya ait toplam 41 mahkeme kayıt defteri bulunmaktadır. 166 numaralı mahkeme kayıt defterinden 206 numaralı kayıt defterine kadar seri halinde defterler devam etmektedir. Ancak defterlerden kimisi zaman içinde yaşadıkları tahribattan dolayı kimisi de kötü çekimler sebebiyle kullanılamamaktadır. Arada yanlış kaydedilmiş defterlerde bulunmaktadır. 168 numaralı defter olarak alınan defterin aslında 403 numaralı defter olduğu görülmüştür. Defter Milli Kütüphane Başkanlığı tarafından yanlış kaydedilmiş/isimlendirilmiştir. 169 numaralı deftere bakıldığında ise içerisinde yalnızca bir tane tereke kaydı vardır ve bu da evli bir kişiye ait olmadığından çalışılan konu bağlamında defterden yararlanılamamaktadır. 196 numaralı defterin tamamı para vakıfları ile ilgili kayıtları ihtiva etmektedir. Bu sebeple 196 numaralı defter de konu kapsamı dışında kalmıştır. 199 numaralı defter önemli ölçüde tahrip olmuş, yazıları okunmaz derecede siliktir. Tereke kayıtları okunamadığı için ve yanlış veri oluşturmamak adına bu defterden faydalanılmaması kararlaştırılmıştır. 203 numaralı defterin ise fotoğraflanmasından kaynaklı bir problem bulunmaktadır. Öyle ki defterin tamamı bulank bir şekilde fotoğraflanmıştır ve hiçbir şekilde okunamamaktadır. Son olarak 205 numaralı defter elde olmadığından dolayı kullanılmamıştır. Geriye kalan 35 defterin ise tümü taranmıştır.

Manisa mahkeme kayıtlarında defterlerin oluşturulmasında bir takım yanlışlıklar görülmektedir. Bu yanlışlıklardan en çok tesadüf edileni tereke kaydının devamının bir alt sayfada değil de bir üst sayfada olmasıdır. Tereke kayıtları defterde üst üste gelmişse bu durum önemli bir sorun halini almaktadır. Araştırmacıları hataya düşürebilecek önemli bir başka sorun da defterlerin sayfa numaralarının hatalı olarak kodlanması ya da düzenli verilmemesidir. Hatta kimi defterlerin bazı bölümlerinde sayfa numaraları görülemeyecek derecede siliktir.

Tereke kayıtlarının da kendi içerisinde bir problem yarattığı söylenebilir. Örneğin 197 numaralı mahkeme kayıt defterinde 187 evli bireyin terekesine

rastlanılırken 198 numaralı mahkeme kayıt defterinde 16 evli kişinin terekesine rastlanılmaktadır. 195 numaralı defterde olduğu gibi bazı defterlerin çok silik olmasından dolayı bir kısım tereke kayıtları okunabilmişken bir kısım tereke kayıtları ne yazık ki okunamamıştır. Ele alınan 1700-1750 arası mahkeme kayıt defterlerinin okunması hem fotoğraflanma kalitesinden hem de defterlerde meydana gelen mürekkep akması gibi tahribatlardan ötürü güçleşebilmektedir. Son olarak belirtilmesi gereken bir başka husus da 186-a olarak karşılaşılan defterin pdf sayfası olarak ilk 101 sayfası 191 numaralı defteri karşılarken, 101 ile 217 arası ise 192 numaralı defteri içermektedir. Çalışma boyunca üretilen veriler ve üretildiği defterler aşağıdaki tabloda belirtildiği gibidir.

Tablo 1: Manisa Mahkeme Kayıt Defterleri, Sayfa Sayıları ve Üretilen Veri Miktarı

Defter	Sayfa	Veri	Tarih	Defter	Sayfa	Veri	Tarih
166	314	6	1696-1701	186	344	70	1730-1733
167	124	11	1700-1702	187	118	7	1726-1732
170	184	8	1703-1707	188	136	36	1731-1733
171	286	94	1704-1706	189	88	22	1732/33
172	216	19	1706-1708	190	100	19	1732-1734
173	182	24	1709-1711	191	198	28	1733-1735
174	126	25	1711-1715	192	208	11	1735-1737
175	208	12	1715/16	193	116	21	1736-1740
176	164	7	1714-1716	194	196	20	1739/40
177	140	45	1716-1718	195	74	2	1740-1742
178	268	39	1718/19	197	278	182	1739-1741
179	128	16	1719-1721	198	146	16	1740-1743
180	152	17	1719-1725	200	108	41	1743-1745
181	192	3	1721-1725	201	76	3	1745-1747
182	184	32	1725/26	202	196	20	1736-1739
183	186	4	1726/27	204	152	73	1748-1750
184	106	31	1727-1730	206	136	33	1746-1762
185	146	16	1728-1731	Toplam Veri Sayısı		1003	

Tabloda da net bir şekilde görüldüğü gibi veriler defterlerden eşit sayılarda elde edilmemiştir. Bu durum tereke kayıtlarının sistematik bir şekilde tutulmamasından, tutulsa dahi sonradan temize çekilmesinden ileri gelmektedir. Vefat eden kişilerin mahkeme kayıtlarına geçirilme zorunlu olmadığından dolayı⁹ - bazı durumlar hariç- her kaydın günü gününe tutulduğunu düşünmek yanıltıcı

⁹ Fatih Bozkurt, *Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddi Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği)*, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2011, s. 161,165. Yalnızca bazı terekelerin tutulması zorunlu luk arz ediyordu. Örneğin malların bir kısmı beytül mala kalacaksa terekenin tutulması zorunlu luk halini almaktaydı.

olacaktır. Kişileri, vefat eden aile üyelerinin terekelerini kaydettirmeye iten dürtü, miras paylaşımı konusunda daha sonra yaşanması muhtemel sorunların önüne geçme isteğinden kaynaklanmış olmalıdır. 35 defterden elde edilen 1013 veri 1696-1762 arası dönemi kapsamaktadır. 1013 veri her bölümde tamamıyla kullanılmamıştır. Örneğin mihr bölümünde yalnızca mihr bedelleri terekelere yansıyan çiftler kullanılmıştır. Bu yüzden eldeki veriler bazı bölümlerde azalırken bazı bölümlerde artmıştır.

YÖNTEM

Tez, mahkeme kayıtları içerisinde yer alan tereke kayıtları üzerine inşa edilmiştir. Tereke kayıtlarının giriş bölümünde bahsedilen çalışmanın temel problemlerine cevap vereceği düşünülmektedir.

Tereke kayıtlarından başka fetva mecmuaları da kullanılmıştır. Şükrü Özen'in ifadesiyle fetva mecmualarının *müşahhas hadiseler için verilmiş dini çözümler olduğu dikkate alındığında.....tarihi bir belge niteliği taşımalarının yanı sıra daha sonra fetva verecek müftüler veya davaları hükme bağlayacak olan kadılar için örneklik teşkil etmesi nedeniyle bir faydası da vardır.*¹⁰ Gerçekten de fetva mecmualarında tartışılan hukuki normların pratik yansımaları çalışma içerisinde görülmüştür. Bu bağlamda fetva mecmuaları çalışma açısından, dönemin anlamlandırılması bağlamında oldukça önemli görülmektedir.

Çalışmanın, daha verimli olabilmesi için mahkeme kayıtları içerisindeki davaların tümünün incelenmesi önemli görülmektedir. Bu durum çalışmada dikkate değer bir eksiklik meydana getirmiştir. Ancak bu eksiklik hem, terekelerden elde edilen veriler üzerinden hem de imparatorluğun başka bölgeleriyle yapılacak olan karşılaştırmalarla ve transkripsiyonu yapılmış mahkeme kayıtlarıyla kapatılmaya çalışılacaktır. Teze dair bir başka eksiklik de çalışmanın demografik dönüşümlerin anlaşılması için gerekli olan süreden daha kısa bir dönemi irdelemiş olmasıdır. Buradan hareketle taşra toplumunun değişimi ve dönüşümünden ziyade 1700-1750 döneminde Manisa'nın anlaşılması temel hedef olarak belirlenmiştir.

Dönemin tümünün daha net bir şekilde anlaşılması bağlamında akçe ve paralar güruşa dönüştürülmüştür. Ele alınan dönemde ağırlıklı olarak terekelerde

¹⁰ Şükrü Özen, "Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü" *TALİD*, Cilt 3, Sayı 5, (2005), 252-253.

akçe ve guruş hesabı tutulmuştur. 120 akçe 1 guruş olarak değerlendirilmiştir. Bu şekilde hesaplanmasının nedeni tereke kayıtlarında bu tür örneklerle rastlanılmasındandır.¹¹

Çalışma üç ana bölüm düşünülerek tasarlanmıştır. Bunlardan ilki mihr meselesidir. Yukarıda da belirtildiği üzere çeşitli zenginlik gruplarından kadınların ve erkeklerin evliliklerini mihrin nasıl şekillendirdiği, mihrin evliliğe aday erkekler için ne anlama geldiği ve kadınlar için önemi ilk bölümde tartışılacaktır.

İkinci bölümde ise kişilerin evlilik kalıplarının nasıl biçimlendiği temel tartışma konusu olacaktır. Askeri ve ilmiye sınıfına mensup kadınların ve erkeklerin evlilik pratikleri, küfüvvetin bireylerin evlilik süreçlerini nasıl etkilediği anlaşılmaya çalışılacaktır.

Üçüncü ve son bölümde ise, evli çiftlerin çocuk sayıları, zenginlikle çocuk sayısının arasında bir bağ olup olmadığı ve hangi grupların daha fazla sayıda çocuk sahibi olduğu incelenecektir.

OSMANLI DEMOGRAFİK DÜNYASI VE EVLİLİK YAPILARI ÜZERİNE TARTIŞMALAR

Osmanlı ve İslam dünyasında evlilik denilince akla gelen en önemli unsurlardan birisi de mihrdir. Mihr, İslam hukukunda kocanın kadına vermeyi taahhüt ettiği ayni veya nakdi bedeldir.¹² Mihr, mihr-i muaccel ve mihr-i müeccel olarak ödeme süresi bağlamında ikiye ayrılmıştır. Muaccel kelimesi, acele kelimesinden türetilmiştir ve mihr-i muaccel evlilikten önce ödenecek olan bedeli ifade etmek için kullanılmaktadır. Müeccel ise ertelenmiş, ertelenen anlamına gelmektedir. Mihr-i müeccel de ertelenen mihr-i ifade etmek için kullanılmıştır. Mihr-i muaccel belirli bir süreyle sınırlandırılırken, mihr-i müeccel içinse bir sınırlama yoktur. Mihrin bedeli belirlenmemişse mihr-i misl olarak ifade edilen bedelin koca tarafından eşine ödenmesi gerekmektedir. Mihr-i misl belirlenirken kadının akrabaları örnek teşkil eder. Mihr-i mislde söz konusu kadının yaşı, malı, güzelliği, akli ve bakire olup olmaması önem ifade etmektedir. 1650'de Manisa mahkemesine

¹¹ MŞS 171:64.

¹² Halil Cin, "İslam Hukukunda Mehr" *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 29, Sayı 1-2, (1972), 200.

yansıyan bir dava bu konuda ufuk açıcudur. Ümmühan bint Ali, eşi Elhac Muslu bin Yusuf'un vefat ettiğini ve terekesinden 10000 akçe (83,33 guruş) mihr-i müeccel alacağı olduğunu bildirmiştir. Vasi durumdan haberdar değilim dediğinde şahitlere başvurulmuştur. Bu kişilere göre Ümmühan'ın mihrî yaşına, malına- ki bu babasından gelen zenginlik olmalıdır-, güzelliğine ve aklına göre en fazla 3000 akçe (25 guruş) idi.¹³ Mihr bedelleri arasında İmparatorluk coğrafyasında birbirinden oldukça farklı rakamlar görülmektedir. Abraham Marcus, 18. yüzyılda Halep'i incelediği eserinde kadınların aldıkları mihr miktarlarını göstermiştir. Marcus verisini boşanma kayıtları üzerinden oluşturmuştur. Marcus'un verilerine göre 384 kadından 199'u 1-10 guruş arası mihr almaktadır. 1-50 guruş arası mihr alan kadın sayısı 352'dir. 91-100 guruş arası mihr alan kadın sayısı 8 iken 101 guruş ve üzerinde mihr alan kadın sayısı 2'dir. 15 kadının aldığı mihrle ilgili veriye ise ulaşamamıştır. Marcus'un verilere göre Halep'te 1750-1751 yılında boşanan kadınların aldıkları mihrlerin %91'i 50 guruşun, %51'i de 10 guruş veya bu rakamın altındadır.¹⁴

Ronald C. Jennings, 17. yüzyılın başında Kayserili kadınları ele aldığı makalesinde çeşitli mihr miktarları üzerinde durmaktadır. Boşanma kayıtlarında, bazı kadınlar mihr bedellerini aynı olarak almaktadır. Gul Ana (gayrimüslim), kendisinden habersiz satılan bağın, kendisinin mihrî olduğunu belirtmiştir.¹⁵ Ümmühan bint Mehmed Beg, kocası İdris'ten boşanmaktadır. Ümmühan 1500 akçe (12,5 guruş), mihr-i müecceli olduğunu iddia ederken, kocası İdris yalnızca 1000 akçe (8,33 guruş) mihr-i müeccel sözü verdiğini belirtmiştir. Jennings'in gösterdiği üzere, Kayseri'de sulh yoluyla çözülen mihr davalarına da rastlanılmaktadır. Ayşe bint Abdullah, vekili Ahmed Çelebi bin Hüseyin Çavuş vasıtasıyla mahkemeye başvurarak kocası Sinan bin Zeki'den 30 guruş mihrini istemiştir. Taraflar 6 guruş üzerinde anlaşmaya varmışlardır. Jennings, 400 akçe (3,33 guruş) ile 10000 akçe (83,3) arasında çeşitli mihr miktarlarından bahsetmiştir.¹⁶

¹³ Caner Yılmaz, *H.1060-1061 M. 1650-1651 Tarihli 100 Nolu Manisa Şer'iyye Sicili*, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 2005, s.136. Mahkeme müracaat ettiği kişilerin ifadesi şu şekildedir; *sinnen ve cemalen ve aklen ve malen mezbure Ümmühani hatunun emsali-i nisavanın mihr-i müecceli üç bin akçedir.*

¹⁴ Abraham Marcus, *The Middle East On the Eve of Modernity Aleppo in the Eighteenth Century*, Columbia University Press, New York 1989, s.205

¹⁵ Ronald C. Jennings, "Women in Early 17th Century Ottoman Judicial Records -The Sharia Court of Anatolian Kayseri", *Journal of Economic and Social History of Orient*, Cilt 18, Sayı 1, (1975), 63.

¹⁶ Jennings, a.g.e., s. 63-96.

İsmail Kıvrım, 17. yüzyılda Antep'te boşanma örneklerini ele aldığı makalesinde küçük yaşta düşük mihrlerle evlendirilen kadınların, buluşa erdiklerinde boşanmak için mahkemeye müracaat ettiklerini iddia etmektedir. Kadınların mihr-i mislinin belirlenmesinde kadının akrabalarının önemli olduğu yukarıda belirtilmiştir. Bu bağlamda Kıvrım, Yahni Mahallesinden Cemile örneğini vermektedir. Cemile, küçük yaşta iken annesi Askalan tarafından 100 guruş mihr-i muaccel ve 100 guruş mihr müeccel ile Ali'yle nikâhlandığını belirtmiştir. Cemile'nin itirazı kız kardeşi Ayşe ve babası tarafından akrabalarının 200 guruş mihr-i muaccel ve 200 guruş mihr-i müeccel ile evlendirildiği halde kendisinin düşük mihr bedelleriyle evlendirilmesinden ileri gelmektedir. Şahitler, Cemile'yi onaylayarak kız kardeşinin ve Cemile'nin muadili akrabalarının 400 guruş mihr bedeliyle evlendirildiğini belirtmiştir. Kadı da bu durum üzerine ödenmesi gereken mihrin 400 guruş olduğuna hükmetmiştir.¹⁷ Kıvrım'ın verdiği mihr miktarları da Cemile örneği dışında ağırlıklı olarak 10-50 guruş arasındadır.

Saliha Okur Gümrükçüoğlu, mihr üzerine kaleme aldığı makalesinde, 1545-1659 Edirne askeri kassamına ait 73 kayıтта mihr miktarlarının 400-120000 akçe (3,33-1000 guruş) arasında olduğunu belirtmiş, ortalamanın ise 9005 akçe (75 guruş) olduğunu vurgulamıştır.¹⁸

Saim Savaş, Sivas örneği üzerinden Osmanlı ailesinin kurulma ve yıkılma sürecini ele almıştır. Makalesinin *Nikâhın Mali Cephesi* bölümünde de ödenen mihr-i muaccel ve mihr-i müeccel bedelleri üzerinde durmaktadır. 1772-1835 yılları arasında Sivas'ta mihr miktarları 7000 ile 81000 akçe (58,33-675 guruş) arasında değişmektedir. Ayrıca Savaş, ele aldığı 48 adet nikâh akdinde yer alan mihrlerin ortalamasının 16125 akçe (134,37 guruş) olduğunu belirtmiştir.¹⁹

Mihr miktarları arasında kır-kent ayrımına dikkat çeken Hayri Erten, 18. yüzyılın ilk yarısında Konya'da köylü kadınların şehirli kadınlara göre daha yüksek

¹⁷ İsmail Kıvrım, 17. yüzyılda Osmanlı Toplumunda Boşanma Hadiseleri (Ayntâb Örneği; Talâk, Muhâla'a ve Tefrik)", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1, (2011), 371-394.

¹⁸ Saliha Okur Gümrükçüoğlu, "İslam Aile Hukukunda Kadının Mehir Hakkına Toplumun Bakış Açısı Üzerine Bir Değerlendirme", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 17, Sayı 4, (2013), 209.

¹⁹ Saim Savaş, "Fetva ve Şer'iyeye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Ankara 1992, C. II, 520.

miktarlarda mihr aldığını ortaya koymuştur. Erten'in ele aldığı 454 örneğin 400'ü şehirden iken 54'ü kırsaldandır. Erten'in verilere göre kentli kadınların %51'i 1-5000 akçe arası mihr alırken köylü kadınlarda bu oran %42,6'dır. En yüksek aralık olarak belirlenen 20001 akçe ve üzeri mihr alanların oranı kentli kadınlarda %14,75 iken köylü kadınlar için bu oran %25,9'dur.²⁰

Svetlana Ivanova, Rusçuk, Vidin, Sofya ve Silistre mahkeme kayıtları üzerinden Rumelili kadınların evlilik problemlerini kaleme aldığı makalesinde çeşitli mihr miktarlarını zikretmektedir.²¹ Ivanova, Zübeyde Hanım ile Esseyid Osman Ağa'nın boşanmalarını ele aldığı makalesinde de farklı mihr bedellerine değinmektedir.²² Ivanova'nın örneklerinde Zübeyde Hatun'un 250 guruşluk mihrini hariç çok yüksek mihr miktarlarına rastlanılmamaktadır. Genel olarak Ivanova'nın çalışmasında mihr olarak 33,3 guruş, 18 guruş, 12 guruş, 8,33 guruş gibi bedeller görülmektedir. Örneğin Çorbacı Hüseyin bin Abdullah, Yanka bint Dimitar ile 100 akçe (0,83 guruş) karşılığında evlenmiştir.²³ Ivanova, esas itinariyle problemleri evlilikleri incelediğinden evlilikler boşanma ile sonlanmaktadır ve bu yüzden de kadınlar mihrlerinin önemli bir bölümünü alamamaktadır. Örneğin Havva Hatun bint Osman Ağa 4000 akçelik mihrinin 3000 akçesini alabilmiştir. Eşi Hüseyin Beşe'nin boşanmaları sırasında 1000 akçelik mihrini ödememesi koşuluyla Havva Hatun'la Hüseyin Beşe anlaşarak boşanmışlardır. Rusçuk'tan Havva bint Ali, 18 guruşluk mihrinden 8 guruşunu almıştır ve geriye kalan 10 guruş üzerindeki hakkından vazgeçerek eşinden boşanmıştır.²⁴

Örneklerde de görüldüğü üzere İmparatorluğun farklı bölgelerinde değişik oranlarda mihr miktarları ön plana çıkmaktadır. Mihr, kadınlar için özellikle alt zenginlik grubunda bulunan kadınlar için oldukça önemli görülmektedir. Judith Tucker'ın Nablus'u ele aldığı makalesinde bu durum net bir şekilde görülmektedir. Tucker'ın bulgularına göre mihr alt zenginlik grubunda yer alan kadınlar için

²⁰ Hayri Erten, *Konya Şer'iyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik Kültürel Yapısı (XVIII. Y.Y. İlk Yarısı)*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2000, s. 47-51.

²¹ Svetlana Ivanova, "Muslim and Christian Women Before the Kadı Court in Eighteenth Century Rumeli: Marriage Problems", *Oriente Moderno*, Cilt 18, Sayı 1, (1999), 161-176.

²² Svetlana Ivanova, "The Divorce Between Zubaida Hatun and Esseyid Osman Ağa: *Women in the Eighteenth Century Shari'a Court of Rumelia*" Ed. Amira El-Azhary Sonbol, *Women, the Family, and Divorce Laws in Islamic History*, Syracuse University Press, New York, 1996 s. 112-126

²³ Svetlana, *Before the Kadı Court...*, s. 173.

²⁴ Svetlana, *Before the Kadı Court...*, s. 166.

yaşamsal düzeyde önemli iken üst zenginlik grubunda bulunan kadınlar için sembolik bir önem ifade etmektedir.²⁵ Alt zenginlik grubunda bulunan kadınlar aldıkları mihirlerle evlerinin temel araç-gereç gereksinimlerini karşılamaktadırlar. Bu yönüyle Tucker'ın verileri ile bu çalışmada ele alınan Manisa verileri benzerlik göstermektedir.

Evlilik dinamikleri ve çiftlerin eş seçimleri ikinci bölümün konusudur. Batı tarih yazımında, Ortadoğu ve özelinde Erken Modern Osmanlı evlilik kalıpları üzerine birçok farklı tartışma yapılmıştır. Bu tartışmalarda en fazla öne çıkan noktalar, kuzen evlilikleri, çokeşlilik ve küçük yaşlarda yapılan evliliklerdir.²⁶ Aslında evlilik kalıpları meselesi, kimin kimle evlendiğinden, çocuk sayısına, hangi yaş aralığında evlenildiğinden pazar ekonomisine katılmaya, ev sahibi olmadan konak tipi aileye kadar birçok sorunsalı içerisinde barındırmaktadır.

Bu bağlamda, evlilik kalıplarıyla ilgili en önemli tartışmalar hanehalkları üzerine yapılan çalışmalar ile ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalarda doğu-batı ayrımı yapılarak, bir anlamda Batı'nın ilerleyişindeki ve karşısında Doğu'nun gerileyişindeki demografik (hanehalkı yapısı, evlilik kalıpları da bunun içerisine girmektedir) etkenler anlaşılmasına çalışılmıştır. Bu alanın öncüsü şüphesiz Frederic le Play'dir; ancak onun açtığı alanı geliştiren isimler ise John Hajnal²⁷ ve Peter Laslett²⁸ olmuştur. Hajnal'ın oluşturduğu "batı tipi evlilik kalıplarının" en önemli özelliği çiftlerin geç evlenmesidir. Bu durum demografi tarihi açısından değerlendirildiğinde doğurganlık süresini kısıtlaması; evlilik kalıpları düşünüldüğünde de yapılan evliliklerin tipolojisini değiştirmesi bağlamında önemlidir. Öyle ki geç evlenme,

²⁵ Judith Tucker, *a.g.e.*, s. 168-173.

²⁶ Maria Todorova, *Balkan Family Structure and the European Pattern Demographic Developments in Ottoman Bulgaria*, CEU Press, New York 2006, s.127-150. Margaret Meriwether, *The Kin Who Count: Family and Society in Ottoman Aleppo, 1770-1840*, University of Texas Press, Austin 1999, s. 132-140. Judith Tucker, *Women, Family and Gender in Islamic Law*, Cambridge University Press, Cambridge 2008, s. 41-59. James M.B. Keyser, "The Middle Eastern Case: Is There a Marriage Rule?" *Ethnology*, Cilt 13, Sayı 3, (1974), 297-302. Alan Duben-Cem Behar, *Istanbul Households Marriage, Family and Fertility 1880-1940*, Cambridge University Press, Cambridge 1991, s. 122-158.

²⁷ John Hajnal, "European Marriage Patterns in Perspective" ed. D.V. Glass ve D.E.C. Eversley, *Population in History*, Edward Arnold LTD, London 1965, 101-106. John Hajnal, "Two Kinds of Pre-Industrial Household Formation Systems" *Population and Development Review*, Cilt 8, Sayı 3, (1982), 449.

²⁸ Peter Laslett-Marilyn Clarke, "Houseful and Household in an Eighteenth Century Balkan City. A Tabular Analysis of the Listing of the Serbian Sector of Belgrade in 1733-4, ed. Peter Laslett ve Richard Wall, *Household and Family in Past Time*, Cambridge University Press, Cambridge 1972, s. 375-380.

bireylere pazar ekonomisinde daha fazla gelir elde etme imkânı sunmuştur. Bunun sonucunda da bireyler evlenirken aile rızası ve onlarla yaşama kalıplarından kurtularak evliliklerini kendi tercihleri ile gerçekleştirdikleri gibi ailelerinden bağımsız evlere de sahip olmuşlardır. Hajnal burada “batı tipi evlilik kalıplarının” karşısına “doğu tipi evlilik kalıplarını” koyarak batıyı özgünleştirmiştir. Buna göre, Doğu’da evlilikler erken yaşta yapılmaktadır ve kişilerin bir evlilik tercihi söz konusu değildir. Burada iki temel problem bulunmaktadır; hem doğu hem de batı tek tipleştirilmektedir ve Ortadoğu-Osmanlı toplumu için değişmeyen statik bir tarih algısı vardır.

Cem Behar ve Alan Duben'in geç dönem Osmanlısı üzerine kaleme aldıkları, eserlerindeki veriler Hajnal ve Laslett'in doğu-batı ayrımına farklı bir bakış açısı getirmiştir. Behar ve Duben'in verilerine göre, İstanbullu bireyler kendi hanelerini kuracak maddi güce ulaşana değin evlenmemektedirler. Bu sebeple de erkeklerin ortalama evlilik yaşı 28-30 civarında iken kadınların ortalama olarak evlendiği yaş aralığı 21-22'dir.²⁹ Ayrıca Behar ve Duben çalışmalarında kent ile kırsal arasında, evlilik yaşı ve çiftler arasındaki yaş farkına dikkat çekmişlerdir. Kırsalda kadınların evlilik yaşı ortalaması 19 iken erkeklerde ortalama 22 bandındadır. 19. yüzyıl sonunda yalnızca evlilik yaşları düşmemekte ayrıca çiftler arasındaki yaş farkı da azalmaktadır.³⁰

Laslett'in ve benzer bakış açısına sahip yazarların çizdiği ataerkil hane yapısı batılı olan ve olmayan karşıt iki tipi simgelemektedir.³¹ Bu araştırmacılara göre, ataerkil hane yapısının bireylerin evlilik tercihlerinde fazlasıyla etkilidir. Haim Gerber, Bursa üzerine 2300 tereke kaydı üzerinden yaptığı çalışmada, bireylerin pazar ekonomisi fırsatlarından yararlanarak kendi hanelerini kurduklarını göstermiştir. Gerber'in ayrıca belirttiği bir başka nokta da babaların çocuklarının evliliklerini çoğu zaman görmediğidir. Erken yaşta ölümlerin oldukça yaygın olduğu düşünüldüğünde Gerber'in bu gözlemi anlamlı görülmektedir. Bireylerin babadan

²⁹ Duben-Behar, a.g.e., s. 126-127. Cem Behar, *A Neighborhood in Ottoman Istanbul Fruit Vendors and Civil Servants in the Kasap İlyas Mahalle*, State University of New York Press, New York 2003, s.138. Behar ikinci eserinde evlilik yaşının 1885'te kadınlarda 20, erkeklerde 30,4 olduğunu belirtmiştir.

³⁰ Alan Duben, "Turkish Families and Households in Historical Perspective" *Journal of Family History*, Cilt 10, Sayı 1, (1985), 90.

³¹ Laslett-Clarke, a.g.e., s. 375-380.

yoksun ve gerekli maddi imkânlara sahip olduğu göz önünde bulundurulduğunda patriarkal bir hane yapısının yaygınlığından ve bunun şekillendirdiği bir evlilik kalıbından söz etmek oldukça güç görünmektedir.³²

Balkanlar'daki evlilik kalıpları üzerine çok sayıda çalışma yapılmasına rağmen araştırmacıların ilgisini çeken esas nokta müslim-gayrimüslim evlilikleridir. Nuri Adıyeke'nin Girit nikâh defterleri üzerinden yaptığı çalışmalar oldukça kıymetli olmakla birlikte makalelerde işlenen esas tema müslim-gayrimüslim evliliklerinin ötesine geçememiştir.³³ Keza Elias Kolovos'u da bu bağlamda ele alabiliriz. Kolovos, kim kiminle evleniyor sorusunu sormakla birlikte onun da ilgisini çeken esas nokta müslim-gayrimüslim, ya da ihtida edenlerin evlilikleri üzerinedir. Ancak Kolovos'un ihtida edenlere karşı toplumda nasıl bir bakış açısının geliştirildiği bağlamında sunduğu örnekler ve argümanları oldukça önemli bir noktada durmaktadır.³⁴ Öyle ki sonradan Müslüman olan kimselere kız verilmemektedir. Bu yüzden de bu kişiler kendileri gibi daha sonradan İslamiyet'i seçen kimselerle evlenmişlerdir. Daha sonraki bölümlerde gösterileceği üzere ihtida eden kimselerle, müslüman anne babadan doğan kimseler birbirlerine denk görülmemektedir. Hukuki normların pratik uygulamalarının gösterilmesi bağlamında Kolovos'un verileri oldukça anlamlı görünmektedir. Müslim-gayrimüslim evlilik kalıplarını aşan çalışmalara da rastlanmaktadır. Svetlana Ivanova, Eleni Gara, Paul Sant Cassia ve Constantina Bada bu bağlamda zikredilebilir. Ivanova, müslüman kadınların evlilik sorunlarına ilgi gösterdiği gibi Hristiyan kadınların evlilik problemlerini de ele almıştır. Bakış açısını kısıtlı tutmayarak müslim ve gayrimüslimler arasında yapılan evliliklerin yalnızca himaye içgüdüleriyle olmayacağını belirterek aşk unsurunu da göz ardı etmemiştir.³⁵ Gara, Mostar nikâh defterleri üzerine yaptığı çalışmasında evliliklerin yapıldığı mevsimlerin yoğunluğundan evlilik yaşlarına dair verilere, kadınların evlilik tercihlerinden aldıkları mihr miktarlarına kadar oldukça önemli bilgiler sunmaktadır.

³² Haim Gerber, "Anthropology and Family History: The Ottoman and Turkish Families", *Journal of Family History*, Cilt 14, Sayı 4, (1988), 409-419.

³³ Nuri Adıyeke, "Giritte Cemaatler Arası Evlilikler", *Kebikeç*, Sayı 16, (2003), 17-23. Nuri Adıyeke, "Girit Nikah Defterleri ve Girit'teki Evlilikler" *Kebikeç*, Sayı 13, (2002), 39-47.

³⁴ Elias Kolovos, "A Town for the Besiegers: Social Life and Marriage in Ottoman Candia Outside Candia (1650-1669)" ed. Antonis Anastasopoulos, *The Eastern Mediterranean Under Ottoman Rule Crete, 1645-1840*, Crete University Press, Crete 2008, s. 112-114.

³⁵ Svetlana Ivanova, "Judicial Treatment of the Matrimonial Problems of Christian Women in Rumeli During the Seventeenth and Eighteenth Centuries" ed. Amila Buturovic ve İrvın Cemil Schick, *Women in the Ottoman Balkans Gender Culture and History*, I.B. Tauris, New York 2007, s.180.

Ancak, Gara'nın üst zenginlik grubunda bulunan kadınların kendilerinden alt zenginlik grubunda bulunan erkeklerle evlenebileceği tezi tartışmaya açık görülmektedir.³⁶ Sonraki bölümlerde gösterileceği üzere, en azından Manisa bağlamında bu tez geçerliliğini yitirmektedir. Paul Sant Cassia ve Constantina Bada'nın 19. yüzyıl Atina'sı üzerine kaleme aldıkları kitap oldukça önemli görülmektedir. Bada-Cassia, siyasal ve iktisadi olayların evlilik kalıplarına nasıl yansındıklarını göstermişlerdir. Milliyetçilik düşüncesinin ortaya çıkmasından evvel Osmanlı merkezi hükümeti ile iyi ilişkiler geliştirmiş olan *arkhon*lar, milliyetçilik düşüncesinin ortaya çıkıp Balkanlarda yayılmasıyla giderek güçlerini kaybetmişlerdir. 1833'e gelindiğinde tıpkı 1917'de Rus elitinin devrim sonrası itibarını kaybettiği gibi *arkhon*larda itibarlarını kaybetmişlerdir. Bu durumun evlilik dinamiklerine nasıl yansıdığı sorusuna Bada ve Cassia oldukça önemli cevaplar üretmektedir. Öyle ki Yunanistan coğrafyasında nasıl ki yeni bir devlet yükselmişse yeni de bir elit sınıf yükselmiştir. Atina'nın temel üretimi geç 18. yüzyıl ve erken 19. yüzyılda tarıma dayanmaktadır. Ancak 19. yüzyılın ilk çeyreği ile beraber ortaya çıkan *nikokrei* sınıfı ticari yatırımları ile zenginleşmiştir. *Arkhon*ların şehirde etkili olduğu dönemde *drahomalar* mal karşılığı olarak ödenirken, *nikokreilerin* rüzgarı arkalarına almaya başladıkları süreçle birlikte *drahomalar* ağırlıklı olarak nakit olarak ödenmeye başlamıştır. Bu sebeple, *nikokrei* sınıfına mensup kişilerin kızları en uygun damat adayları ile evlenirken *arkhon*lar sisteme uyum sağlayamamışlardır. *Arkhon*ların parasal güçleri yalnızca en büyük kızlarını uygun damat adaylarıyla evlendirmeye yeterken Atina'nın dışından gelen *nikokreiler* hem *arkhon*lara göre az çocuk sahibi olduklarından hem de parasal güçleri daha fazla olduğundan kızlarına daha iyi damat adayları bulabilmişlerdir. Kilise bu noktada *arkhon*ların yanında yer alsa da -ki kilisenin evlilik konusundaki etkinliğine en azından daha erken dönemler için Goody değinmiştir- etkisi sınırlı olmuştur ve *nikokreiler* giderek güçlerini arttırmışlardır. Yukarıda da belirtildiği gibi bu durumda temel etken sistemin değişmesi ve sistemin değişmesi ile birlikte evlilik kalıplarının değişmesidir. Hem milliyetçilik ve sonrasında ortaya çıkan yeni sistem hem de parasallaşma yeni bir

³⁶ Eleni Gara, "Marrying in Seventeenth-Century Mostar", ed. Elias Kolovos, Phokion Kotzageorgis, Sophia Laiou ve Marinos Sariyannis, *The Ottoman, The Balkans, The Greek Lands: Toward a Social and Economic History*, The ISIS Press Istanbul, (2007), 115-134.

düzen yaratmıştır.³⁷ Tezin evlilik bölümünde inceleneceği üzere babası unvansız olan erkekler unvanlı babaların kızları ile evlenirken yüksek miktarlarda mihr ödemektedirler. Bu tür örnekler sosyal geçişliliğin olduğu anlamına gelmektedir. Cassia ve Bada'nın altını çizdiği bir başka önemli husus da, şehre yeni gelen ve kısa sürede zenginleşen, ticaretle uğraşan ve sermaye sahibi olan sınıfların -ki bu sınıfa mensup kişiler *nikokrei* olarak adlandırılmaktadır- modern aileye dönük *neolokal* aile yapıları kurarak az sayıda çocuk yapmalarıyla ön plana çıktıklarıdır. Bu grubun aksine şehirli olan ve *arkhon* olarak isimlendirilen sınıf ise fazla sayıda çocuk yapmaları ve yaptıkları tarımsal yatırımlar ile ön plana çıkmaktadır. Sonradan şehirleşen grup aile anlamında Atina'yı dönüşüme uğratmıştır.³⁸ Balkanlarda ve İmparatorluğun birçok bölgesinde evlilik kalıplarının anlaşılması üzerinde iki temel sorun göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki süreci takip edememekle ilgilidir ki kırılmalar, dönüşümler uzun dönemlere odaklanan çalışmalar sonucunda ortaya çıkacaktır. İkinci önemli nokta ise bu tür çalışmaların farklı sosyo-ekonomik katmanların, yükselen yeni zengin grupların ve devletle bir şekilde ilişkili olan kesimlerin evlilik tercihlerine yer vermemesidir. Bu sebeple de aile, ev, evlilik tartışmalarında 18. yüzyıl dinamikleri atlanıp 19. yüzyıla geçilmekte ve modernleşme kalıplarıyla değerlendirilmektedir.

Bu anlamda evlilik kalıplarına dair en doyurucu çalışmalar Osmanlı Arap Coğrafyası'ndan gelmiştir. Margaret Meriwether, Judith Tucker, Beshara Doumani, Andre Raymond, Linda Schilcher ve Mervat Hatem bu isimlerden birkaçı olarak sayılabilir. Evlilikler, ailelerin zenginliklerini koruma, geliştirme ve sonraki nesillere bırakma stratejilerinden biri olduğu düşünüldüğünde kuzen evliliklerin önemi daha da artmaktadır. Ancak kuzen evliliklerinin araştırmacıların ilgisini çekmesinin en önemli sebeplerinden birisi de şüphesiz Batı tipi ve Doğu tipi evlilik kalıplarını keskin çizgilerle ayırmasından kaynaklanmaktadır. Jack Goody, Katolik kilisesinin doktrinlerinin evlilikleri etkilediğini belirtmiştir. Hristiyanlar arasında akraba evliliklerinin yasaklanmasının kilisenin çıkarları dolayısıyla olduğunu ifade etmektedir. Kişilerin ikinci evliliklerinin de önüne geçilerek kilise gelirlerini

³⁷ Paul Sant Cassia, Constantina Bada, *The Making of the Modern Greek Family Marriage and Exchange in Nineteenth-Century Athens*, Cambridge University Press, Cambridge 1992. s.1-32.

³⁸ Cassia-Bada, a.g.e., s.35-43.

arttırmaktadır.³⁹ Raphael Patai,⁴⁰ çalışmasında kuzen evlilikleriyle dört temel unsuru dile getirmiştir; aile içinde mirasın korunması, savunma birimini güçlendirmesi, ev birimi üzerinde istikrarı sağlaması ve ortakların/partnerlerin statüsünü garanti etmesi. 1950'lerin sonu 1960'ların başında ortaya atılan bu argüman günümüze kadar tartışıla gelmiştir. Judith Tucker,⁴¹ makalesinde kuzen evliliklerinin toplumsal katmanlara ve iş kollarına göre değiştiğini vurgulamaktadır. Toplumun en zengin sınıfında %22 dolayında kuzen evliliği görülmektedir ki bu diğer toplumsal sınıfların yarısına denk gelmektedir. Tucker'a göre kuzen evlilikleri varsayılanın aksine zengin gruplarda çok yaygın değildir. Beshara Doumani'nin Nablus üzerine kaleme aldığı eserinde evlilik ilişkileri kurulurken tüccarlar için güvenilir olmanın altı çizilmiştir. Peygamber soyundan gelen ya da dini unvanlar taşıyan kimselerin kızlarıyla evlenen tüccarların güvenilirlikleri artmaktadır. Doumani'nin altını çizdiği bir başka nokta da tüccarlarda aile içi yani kuzen evliliklerinin yaygın olduğudur. Doumani'ye göre bunun yapılmasının temel sebebi servetin parçalanmasının önüne geçmek ve serveti korumaktır.⁴²

Şüphesiz Arap coğrafyasında evlilik kalıplarını yalnızca kuzen evlilikleri üzerinden okumak bizi fotoğrafın tümünü görmekten alıkoyacaktır. Margaret Meriwether'in⁴³ çalışmasında görüleceği üzere Halep'in önde gelen aileleri evliliği; aile prestijlerini yükseltme, güçlerini ve zenginlikleri artırma yolunda da kullanmışlardır. Merkezden gönderilen idarecilerle Halep'in elitleri arasında kurulan akrabalık ilişkileri yerel ailelerin zenginliklerini ve saygınlıklarını arttırmasının bir aracı haline dönüşecektir. Meriwether de, Doumani gibi evlilikleri stratejik birleşme aracı olarak görmektedir. Linda Schilcher⁴⁴ ise aile formasyonu ve demografik kalıpların devlet yapısındaki değişikliklerle yakından ilgisi olduğunu iddia etmiştir. Özellikle büyük hane halklarının genişlemesi, çok sayıda çocuk sahibi olunması ve gerçekleştirilen evlilikler yoluyla hanelerin nüfus politikalarının ortaya çıkışı

³⁹ Jack Goody, *The European Family, An Historico-Anthropological Essay*, Wiley-Blackwell, Malden 2000, s.35-55.

⁴⁰ Raphael Patai, *Society, Culture and Change in the Middle East*, University of Pennsylvania Press, Pennsylvania 1971, s. 84.

⁴¹ Tucker, *Marriage and Family...*, s. 173-175.

⁴² Beshara Doumani, *Rediscovering Palestine: Merchants and Peasants in Jabal Nablus, 1700-1900*, University of California Press, s. 65-68

⁴³ Margaret L. Meriwether, *a.g.e.*, s.140-145.

⁴⁴ Linda S. Schilcher, *a.g.e.* s. 498.

Schilcher tarafından merkezi devlet yapısının zayıflamasıyla bağlantılı biçimde yorumlanmıştır. Schicher'e göre, Osmanlı merkezi dağıtım mekanizmaları 17. yüzyıl boyunca Şam ve çevresinde etkili bir yasal ve idari sistemin oluşturulmasını sağlamıştır ve bunun neticesinde hane halkları genişlemeci nüfus politikalarına gerek duymamıştır. Erkek egemen patriarkal ülkünün olmadığı daha çok nükleer ailelerden oluşan bir hane halkı yapısının egemen olması bu sayede olmuştur. Schilcher'in argümanlarına paralel olarak Gerber'in Bursa üzerine çalışmasını ve Mervat Hatem'in cinsiyet analizi üzerinden 18. yüzyıldan itibaren artış gösteren erkek dominant aile kültürünün geniş ailelerin oluşturulmasında kritik rol oynadığını iddia eden çalışmasını⁴⁵ örnek gösterebiliriz. Mary Ann Fay,⁴⁶ çalışmasında Memlûkler'de efendisinin yerine geçen kölenin yalnızca rütbe ve unvanları almadığını meşruiyetinin sağlanması için ölen efendisinin duluyla evlendiğini belirtmiştir. Memlûkler'de istikrar problemi göz önüne alındığında iktidardaki istikrarın gerçekleştirilen evlilikler yoluyla sağlandığı anlaşılmaktadır.

Anadolu'nun evlilik kalıplarına dair araştırmalar sayıca fazla olmasına rağmen sistematik ve derinlemesine analiz yapılan çalışmalar bağlamında eksiklikler görülmektedir. Bu bağlamda Ronald C. Jennings, Abdurrahman Kurt, Tülay Ercoşkun, Boğaç Ergene ön plana çıkarken çok fazla sayıda makale de kaleme alınmıştır. Ancak uzun dönemleri esas alan sistemli çalışmalardan da yoksun olduğu ortadadır.

Jennings,⁴⁷ 17. yüzyılda Kayserili kadınlarla ilgili çalışmasında ilginç örneklere yer vermiştir. Evlilik gerçekleştirilirken kadınların da gönüllü olması gerektiği vurgulanmıştır. Ancak Jennings, mahkeme kayıtlarında kadınların evliliklere dair itirazlarına çokta fazla rastlamadığını belirtmektedir. Bunun kadınların böyle bir şeyi hayal bile edemeyecekleri ile ilgili olabileceğini belirtmiştir. Yine de ilk olarak belirttiği gibi sagire iken evlendirilen kızların yetişkin olduklarında hıyar'ül bülüğ hakkından yararlandıklarına dair örneklere de rastladığını belirtmiştir. Anadolu üzerine mahkeme kayıtlarından yola çıkılarak yapılan ilk

⁴⁵ Mervat Hatem, "The Politics of Sexuality and Gender in Segregated Patriarchal Systems: The Case of 18th and 19th Century Egypt" *Feminist Studies*, Cilt 12, Sayı 2, (1988), 250-274.

⁴⁶ Mary Ann Fay, "Women and Waqf: Property, Power, and the Domain of Gender in Eighteenth-Century Egypt" ed. Madeline C. Zilfi, *Women in the Ottoman Empire Middle Eastern Women in the Early Modern Era* Brill, Leiden 1997, s. 31-32.

⁴⁷ Jennings, *a.g.e.*, s. 76-78.

çalışmalardan olması hasebiyle Jennings'in çalışmaları oldukça önemlidir. Abdurrahman Kurt'un⁴⁸ Bursa ailesi üzerine kaleme aldığı çalışması da zikredilmeye değerdir. Kurt, düzenli olarak mahkeme kayıtlarını kullanmasına, önemli konulara değinmesine rağmen verileri yorumlama kısmında hatalara düşmüştür. Örneğin gayrimüslimlerin neden daha fazla çocuk sahibi olduğuna yönelik olarak *yıllarca azınlık psikolojisi içerisinde bulunan zimmilerin çoğalma istekleri, onları fazla çocuk yapmaya sevk etmiştir...* ifadesi bu durum en net örneklerinden biri olarak ön plana çıkmaktadır. Kurt, bu konuda yorum yaparken dayanak göstermekten ziyade yorum yapma yoluna gitmiştir fakat yorumunu sağlamlaştıracak argümanlar üretememiştir. Ancak Kurt'un eseri, çocuk sayılarına dair verdiği rakamlar, sosyal tabakalaşmayı yansıtmaması ve *tebenni, icar-ı sagir* gibi konulara değinmesi bağlamında aile çalışmaları açısından oldukça önemlidir.

Tülay Ercoşkun'un⁴⁹ *Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. Yüzyılda Evlilik ve Nikaha Dair Düzenlemeler* adlı basılmamış doktora tezi bu anlamda öne çıkan diğer bir çalışmadır. Geç dönem Osmanlısı'nı ele almasına rağmen Ercoşkun, erken dönemlere dair örnekler de vermiştir. Ancak eseri, daha çok tanımlama üzerine kurulu olduğu için sistematik ve derinlemesine olduğunu söylemek güçtür. Örneğin evlilik öncesi namzedlik bölümünü ele alırken çok genel ifadeler kullanma yoluna gitmiştir. Kızın ailesine hediyeler gönderilmesi, oğlanın evine hediyeler gönderilmesi incelenirken bu durumlara dair sorular sorulmamıştır. Hediyelerin ne anlama geldiğinin önemi tartışılmak yerine yüzeysel bir şekilde nişan, tören şeklinde anlatılmıştır.

Diğer çalışmalardan farklı olarak evlilik tercihlerinin uzun dönemli olarak nasıl şekillendiğini inceleyen ise Boğaç Ergene olmuştur. Boğaç Ergene, 18. yüzyılda Kastamonu'daki evlilik kalıplarını analiz etmiştir. Ergene'nin Kastamonu mahkeme kayıtları (terekeler) üzerinden kaleme aldığı makalesi, toplumun seçkinlerinin evlilik pratikleriyle alt sınıfların evlilik pratiklerini karşılaştırmakla beraber, kuşaklar arasındaki hareketlilik ve evlilik kalıplarının dönüşümüne odaklanmaktadır. Ergene, unvanlar üzerinden kurduğu çalışmasında toplumsal

⁴⁸ Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi Sosyo-Ekonomik Yapı Gelenek ve Görenekler*, Sentez Yayın, Bursa, 2013, s. 107-138, 102-106.

⁴⁹ Tülay Ercoşkun, *Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. Yüzyılda Evlilik ve Nikâha Dair Düzenlemeler*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, s.25-26, 25-67.

katmanları askeri ve ilmiye sınıfı olarak kategorize etmiştir. Askeri sınıfın unvanları; ağa, beğ ve beşe, ilmiye sınıfının üyelerinin unvanları ise; efendi, molla, halife, çelebi, hoca ve dede olarak belirlenmiştir. Bir de elbette unvan sahibi olmayanlar vardır ki onlar da analize dahil edilmiştir. Analize göre, askeri sınıf topluluk içi evlilik (*endogamik*) konusunda ilmiye sınıfına göre daha yüksek eğilim göstermiştir. Ergene, farklı bir yol izleyerek rakamlar yoluyla evlilik kalıplarına dair bir bakış açısı getirme çabasıdadır. Ergene, unvanların babalarından oğullarına kaldığını ancak bireylerin yükselişlerini evlilik yoluyla da gerçekleştirdiğini ortaya koymuştur. Kastamonu'da gözlemlenen durumun sosyal mobiliteye oldukça açık olduğunu belirtmiştir. Kuşaklar arasındaki hareketlilik çok sınırlı iken kişiler evlilikleri yoluyla sınıfsal geçişlerde bulunmuşlardır. Ergene'nin tezleri verilerden hareketle giriştiği yorumlar bağlamında oldukça önemlidir.⁵⁰

Anadolu üzerine yazılan diğer makalelerde çok enteresan davalara rastlanmakla birlikte makalelerin problemlerinin olmayışı ve sistematik verilere sahip olunamamasından ötürü eksik yönleri bulunmaktadır. Ancak Hajnal ve Laslett'in doğu-batı ayrımına karşılık ilginç örnekler göstermesi bağlamında bireylerin kendi rızaları ile evlilik tercihlerinde bulduklarına dair birkaç örnek vermek konunun anlaşılması bağlamında önemli görülmektedir. Antakya'da Tut Mahallesi'nde yaşayan Hatun bint Ali, baliğa olduğunu belirterek amcasının oğlu Mehmed'e varmayı reddettiği için evlilikleri gerçekleşmemiştir. Babasının ve amcasının evliliği gerçekleştirmesini istemelerine rağmen böyle bir karar alması oldukça önemlidir.⁵¹ Konya'dan Emine bint İsmail'in hikâyesi de oldukça ilginçtir. Emine, kız kardeşinin evine gittiğinde, eniştesinin kardeşi aynı zamanda namzedi olan Abdülkadir Beşe tarafından bıkri izale edilmiştir. Ancak bu konuyu mahkemeye taşıyan Emine değil mahalleli olmuştur. Mahalleli Emine'den ve Abdülkadir Beşe'den şikâyetçi olduktan sonra yapılan tahkikatta Emine, annesinin kendisini 4 ay önce başka bir köyden birine vermek istediğini kendisinin de hamama gitmek için

⁵⁰ Boğaç Ergene-Atabey Kaygun, "Spouse Selection and Marital Mobility in the Ottoman Empire: Observations From Eighteenth-Century Kastamonu", *Historical Methods*, Cilt 45, Sayı 1, (2012), 3-17.

⁵¹ Abdülkadir Gül, "Antakya'da Ailenin Sosyal ve Ekonomik Yapısı Hakkında Bazı Değerlendirmeler (18. Yüzyıl)", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, (2013), 402.

ablasına gittiğinde Abdülkadir Beşe tarafından bikrinin izale edildiğini belirtmiştir.⁵² Makalenin yazarı İzzet Sak'a göre, Emine, annesi tarafından başka birine verilmek istendiğinden dolayı böyle bir yolu seçmiş olabilir. Antep'te karşımıza çıkan bir olayda Fatma ailesi tarafından kendisine eş olarak sunulan kişiye varmayı reddederek rızam yoktur diyerek tercihini ortaya koymuştur.⁵³ En azından birkaç örnekle de olsa bireylerin eş seçimi yapabilen özneler oldukları gösterilmeye çalışılmıştır.

Tezin bir diğer bölümü çocuk sayıları üzerine olacaktır. Yukarıda bahsedilen Hajnal ve Laslett'in hane halkları üzerine tespitlerine baktığımızda evlilik kalıpları ile çocuk sayıları arasında kurduğu bağlantı göze çarpmaktadır. Buna göre, "Trieste hattının" batısındaki bireyler geç evlenerek doğurganlık sürelerini düşürmüştür. Batı'nın karşısında bulunan doğuda ise evlilik daha erken yaşta yapıldığı için doğal olarak kadınların doğurganlık süreleri uzamaktadır ve bu yüzden de fazla sayıda çocuk sahibi olmaktadır. Yüksek ölüm ve yüksek doğum oranları doğunun hane halkları gelişimini etkileyen en önemli faktörler olarak ön plana çıkmaktadır. Bu noktada bireyler evliliklerinde tercih hakkı olmayan ve doğum kararı alamayan tipler olarak sunulmuştur. Ancak Hajnal'ın çalışmaları yeterli sayıda mikro çalışma ile desteklenmemektedir.

Gerber, 17. yüzyılda Bursa'nın ortalama çocuk sayısının kırsalda 2,9 kent merkezinde 1,65 olduğunu ortaya koymuştur.⁵⁴ 1463-1640 dönemi Bursa'sını tereke kayıtları üzerinden inceleyen Hüseyin Özdeğer'in verilere göre bahsi geçen dönemde ailelerin ortalama çocuk sayısı 2,29'dur.⁵⁵ 19. yüzyıla gelindiğinde ise Abdurrahman Kurt, Bursa'da müslim nüfusun ortalama çocuk sayısının 2,28 olduğunu belirtmiştir.⁵⁶ Bursa üzerine verilen farklı zaman dilimlerini kapsayan rakamları ele aldığımızda ortalama çocuk sayısının 2 düzeyinde olduğu görülmektedir. Murat Öntuğ, 17. yüzyılın ilk yarısında Balıkesir'de incelediği 130 terekede 240 çocuğa rastlamıştır. Çiftlerden 40'ı yalnızca bir çocuğa sahiptir. İki çocuklu çift sayısı 36

⁵² İzzet Sak, "Osmanlı Toplumunda Nâmzedin (Nişanın) Bozulması ve Sonuçları: Konya Örneği (18. Yüzyılın İlk Çeyreğine Ait Konya Şer'iye Sicillerine Göre)" *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:?, Sayı:?, (2006), 501-502.

⁵³ Zülfiye Koçak, "Şer'iye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Ayntab Şehrinde Ailenin Oluşumu (1600-1650), *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:44, (2010), 292.

⁵⁴ Gerber, *a.g.e.*, s. 413.

⁵⁵ Hüseyin Özdeğer, *1463-1640 Yılları Bursa Şehri Tereke Defterleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 1988, s.50-60.

⁵⁶ Kurt, *a.g.e.*, s.122.

iken üç çocuklu çift sayısı 19, dört çocuklu çift sayısı 10, beş çocuklu çift sayısı 4'tür. Altı, yedi ve sekiz çocuklu birer çift vardır. 18 çiftin ise hiç çocukları yoktur.⁵⁷ Çiftlerden %73'ünün üç ve daha az sayıda çocuğu vardır. Balıkesir'de 17. yüzyılda evli çift başına ortalama 1,84 çocuk düşmektedir. Ömer Demirel, 1700-1730 arası dönemde Ankara üzerine tereke kayıtlarından yola çıkarak yaptığı çalışmasında oldukça değerli bilgiler sunmaktadır. Demirel söz konusu dönemde 1096 tereke kaydı kullanarak Ankara'da müslim evli çift başına ortalama çocuk sayısının 2,4 olduğunu göstermiştir.⁵⁸ Demirel, çiftlerin çocuklarının (tüm Ankara'nın genelini) %40'ının kebir iken %60'ının da sagir olduğunu belirtmiştir. Rıfat Özdemir, 18. yüzyılın sonunda ve 19. yüzyılın başında Tokat ailesini ele aldığı makalesinde Tokat'ta zikredilen dönemde ortalama çocuk sayısının 1,16 olduğunu belirtmiştir. Ancak Özdemir'in verileri oldukça kısıtlıdır. Öyle ki ürettiği rakamlar yalnızca 18 tereke kaydına dayanmaktadır. Terekelerde rastlanılan 18 çiftten üçünün çocukları yoktur. 10 çiftin yalnız bir çocuğu varken, 4 çiftin iki ve 1 çiftin de üç çocuğu vardır.⁵⁹ Özdemir'in Kırşehir üzerine kaleme aldığı makalesinde de çok az sayıda tereke kaydı kullanılarak ortalama çocuk sayısı hesaplanmıştır. Kırşehir'de 1880-1906 arası dönemde 24 müslim terekesi üzerinden ortalama çocuk sayısını hesaplamıştır. 24 müslim kişinin terekesi göz önünde bulundurulduğunda söz konusu dönemde Kırşehir'de çift başına 3,87 çocuk düşmektedir.⁶⁰ Galip Eken'in 1752-1756 döneminde Antep için verdiği ortalama çocuk sayısı ise 3'tür. Eken'in veri-seti 157 evli erkek terekesinden oluşmaktadır. Eken'in verilere göre ailelerin %6'sının çocuğu yoktur. Üç çocuklu çiftlerin oranı %21, iki çocuklu çiftlerin oranı ise %24'tür. Yedi çocuğu olan çiftler %2'ye denk gelirken %19'luk kesimin de 4 çocuğu vardır.⁶¹ Ömer Demirel, Muhiddin Tuş ve Adnan Gürbüz'ün kaleme aldıkları *Osmanlılar'da Aile'nin Demografik Yapısı* adlı eserde Anadolu kentlerinin merkezlerinde müslimler arasında ortalama çocuk sayısı 2,30'dur. Kırsala doğru gidildikçe ortalama çocuk sayısında

⁵⁷ Murat Öntuğ, *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Balıkesir Şehrinin Fiziki, Demografik ve Sosyo Ekonomik Yapısı*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2003, s. 165-167.

⁵⁸ Ömer Demirel, "1700-1730 Tarihlerinde Ankara'da Ailenin Niceliksel Yapısı", *Belleten*, Cilt 54, Sayı 211, (1991), 952.

⁵⁹ Rıfat Özdemir, "Tokat'ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1771-1810)" *Belleten*, Cilt 54, Sayı: 211, (1991), 1028-1029.

⁶⁰ Rıfat Özdemir, "Kırşehir'de Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1880-1906)" *Osmanlı Araştırmaları*, 9, (1989), 122-123.

⁶¹ Galip Eken, "XVIII. Yüzyıl Ortalarında Antep'te Aile" *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 11, 119.

artış görülmekte olup bu bölgelerde ortalama çocuk sayısı 2,69 olarak tespit edilmiştir. Unvanlara göre çocuk sayılarını da veren yazarlar, seyyidlerin ortalama 2,30, çelebilerin 2,34, beşelerin 2,47, çavuşların 2,54 ve beylerin ortalama 2,76 çocuğa sahip olduklarını ifade etmişlerdir.⁶² Yazarların ele aldıkları şehirlere bakıldığında ise, Ankara, Kayseri, Konya ve Sivas'a dair verilerin ağırlıklı olarak kullanıldığı görülecektir. Bu şehirlerin yanı sıra Amasya, Adana, Antep, Diyarbakır, Edirne, Manisa ve Trabzon şehirleri de değerlendirilmeye alınmıştır. Verilerin zaman aralıklarını ise 16. yüzyılın ikinci yarısı ile 19. yüzyılın ilk yarısı oluşturmaktadır. Anadolu üzerine tereke kayıtları baz alınarak derleme şeklinde sunulan makale Manisa ortalamasına yakın olmasından dolayı önemli görülmektedir.

Anadolu kentleri üzerine yapılan çalışmalarda ortalama çocuk sayılarının 2 düzeyinde olduğu görülmektedir. Ancak buradaki temel sıkıntı uzun dönemli veri oluşturulmamasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda Ömer Demirel ve Abdurrahman Kurt diğer yazarlardan ayrılmaktadır. Hem eldeki verilerinin daha uzun zaman aralıklarını kapsaması hem de veri-setlerinin diğer araştırmacılara kıyasla daha fazla çifti kapsaması çalışmalarının önemini arttırmaktadır. Anadolu kentleri üzerine yapılacak bu tür çalışmaların artması ile birlikte yalnızca çocuk sayıları hakkında değil çiftlerin doğum kararları aldıkları noktasında daha fazla bilgi sahibi olunacaktır.

⁶² Ömer Demirel, Adnan Gürbüz, Muhiddin Tuş, "Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı" *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, I, Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s.97-161.

Birinci Bölüm

MİHR VE SOSYO EKONOMİK STATÜ İLİŞKİSİ

I. MİHR ÜZERİNE HUKUKİ TARTIŞMALAR VE TARTIŞMALARIN SOSYAL BOYUTU

Mihr, İslam hukukuna göre, erkeğin evlendikten sonra kadına aynı veya nakdi şekilde ödemekle mükellef olduğu bedeldir.⁶³ Mihr, nikâhın şartı olmamakla birlikte gerekliliğidir.⁶⁴ Çünkü mihr bedeli nikâh kaydında belirtilmediğinde, kadın için kadının baba soyundan gelen akrabaları veya denkleri göz önünde bulundurularak mihr-i misl belirlenebilir ki mahkeme kayıtlarında çokça bu tür mihr rastlanmaktadır. Ayrıca belirtilmesi gereken bir başka husus da mihr, kadınların özel mülkiyeti alanına girer ve kadın dışında ve ondan izinsiz olarak kadının mihrini kullanılamaz.⁶⁵ Mihrle ilgili tüm tasarruf hakkı kadına aittir. İslam hukukçuları mihrin verilme zamanı bakımından, mihr-i muaccel ve mihr-i müeccel olarak iki kısma ayırmışlardır. Mihr-i muaccel evlilikten önce ödenen mihrin ifade ederken, mihr-i müeccel evlilik sonrasında yapılan ödemeyi ifade etmektedir. Mihr miktarlarını, kadınların sosyal statüleri, güzellikleri, bakire olup olmamaları gibi etkenler belirlemektedir. Bu bölümde ilk olarak mihrle dair tartışmalar ele alınacaktır. Akabinde de kadınların servetleri ve aldıkları mihrleri tartışılıp ardından mihr veren kocaları değerlendirilecektir. Bölümün temel problemleri ise şunlardır: Mihr tutarının belirlenmesinde kadınların statüleri mi önemliydi yoksa erkeklerinki mi? Kadınlara verilen mihrlerin ekonomik olarak karşılığı neydi ve toplumsal statülerine bakıldığında verilen mihrler kadınlar için ne ifade ediyordu? Kadınların servet-mihr oranları yüzde kaçta tekabül ediyordu?

⁶³ Halil Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1974, s. 259. Mehmet Akif Aydın, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1985, s. 103.

⁶⁴ Hüseyin Nejdet Ertuğ, "Şeriyye Sicillerine Göre Hicri 1137 (1724-1725) Senesi İstanbul'unda Osmanlı Ailesinin Evlenme ve Boşanma Verilerine Göre İncelenmesi", *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1, (2015), 83.

⁶⁵ Aydın, a.g.e., s. 104.

Mihr, İslam hukukunda çokça tartışılmıştır. Mihrin asgari tutarının olup olmadığı, mihrin neye karşılık olarak kadına ödendiği, kadının hangi durumlarda mihr alma hakkını elde ettiği, kadının ve erkeğin sosyal statüsü ile mihr miktarı arasında bir bağ olup olmadığı gibi konular fetva mecmualarında yer almıştır.

Sondan başlanacak olursa kadınların sosyal statüleri ile aldıkları mihr arasında bir paralellik hem hukuki metinlerde hem de mahkeme kayıtlarında görülmektedir. Yukarıda da ifade edildiği üzere mihr-i misl tam da bu noktada devreye girmektedir. Konu fetva mecmualarında yaygın olarak işlenmiştir. Mesela, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*'de mihr-i misl şu şekilde anlatılmaktadır.

"Hind'in mihr-i misli lazım oldukda ne ile ma'lum olur?"

El-cevab: Babası canibinden olan nisaya kıyas ile ma'lum olur.

Hind'in mihr-i misli bilinmek lazım olup lakin babası canibinden nisvandan kimesnesi olmasa Hind'in mihr-i misli kime kıyas ile ma'lum olur?"

*El-cevab; Ecanibinden Hind'e mümasil olan nisaya kıyas ile ma'lum olur."*⁶⁶

1700-1750 arası dönemde Manisa'ya ait mahkeme kayıtları da bu durumu doğrular niteliktedir. Kişilerin geldikleri sosyal sınıflar ile aldıkları mihr bedelleri önemli ölçüde doğru orantılıdır.

Kadının mihri hangi durumlarda hak ettiği sorunu da fetva mecmualarında sıkça işlenmiştir. Genel olarak karı ve koca arasında cinsel ilişki yaşanmışsa mihr kadının hakkıdır. Ancak bu hak illa cinsel ilişkiyle sınırlandırılmamıştır. Mesela *Behcetü'l Fetava*'da yer alan bir fetvaya göre sekiz yaşında sagire olan Hind, babası Zeyd tarafından Amr'la evlendirilse ancak cinsel ilişkiye girecek gücü olmadığı için Amr, Hind'i boşasa, Hind mihr-i müccelinin yarısını almaya hak kazanır. Keza cinsel ilişki yaşanmadan erkek, karısını boşarsa da belirlenen mihri eşine ödemek zorundadır.⁶⁷ Kadınların mihrlerini alamadığı çok az duruma rastlanmaktadır. Kadın, kocasını hul' yoluyla boşadığında ya da iddet müddeti bitmeden ikinci bir evlilik

⁶⁶ Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, (Haz. H. Necati Demirtaş), Kubbealtı, 2014, s.82-83.

⁶⁷ Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcet-ül Fetâvâ*, (Haz. Süleyman Kayan, Betül Algin, Zeyneb Trabzonlu, Asuman Erkan), Klasik Yayınları, İstanbul, 2011, s. 85.

yaptığında⁶⁸ veya sahibinden izin almamış bir köle ile evlendiğinde mihr hakkına sahip değildir.⁶⁹

Mihrin asgari tutarının olup olmaması ile mihrin neye karşılık olarak ödendiği bahsi birbirlerine bağlı olmakla birlikte bu konuda ne mezhepler arasında ne de tarihçiler arasında mutabakat yoktur. Hanefi mezhebine göre mihrin alt limiti 10 dirhem gümüştür, Maliki mezhebine göre ise bu rakam 3 dirhem gümüş iken Şafii ve Hanbeli mezhepleri mihrde asgari bir tutar belirlenmesine karşı çıkmışlardır.⁷⁰ Tüm mezheplerin mihr konusunda birleştiği nokta ise azami mihr tutarının belirlenmemesidir. Colin Imber, Osmanlıların hukuki düzenlemelerinde Hanefi mezhebine riayet etmelerinden yola çıkarak mihr ödemesinin karşılığının erkeğin, kadının cinsel uzuvları üzerinde söz sahibi olmasına karşılık geldiğini belirtmiştir. Bir anlamda erkek mihr yoluyla kadının fercine sahip olmaktadır/satın almaktadır.⁷¹ Ancak, Aydın, mihrin satış sözleşmesi gibi ele alınamayacağını belirtir. Şöyle ki kişiler belirli bir miktar mihr üzerinde anlaşmalar hatta kadın mihrinden vazgeçtiğini söylese bile mihrini alabilir. Aydın'a göre mihr ve satış işlemlerindeki en önemli ayırım kabul sözcükleri ile ilgilidir. Bir satış işlemi taraflar konuşmadan⁷² para alıp vererek alım satım yapabilirler ancak bu durum evlilik için geçerli değildir. Jülide Akyüz'ün yaklaşımı ise Aydın'dan farklı olmakla birlikte Imber'e karşıdır. Akyüz, mihrin kadınların sosyal ve ekonomik anlamda kadınların korunmaları ile ilgili olduğu görüşündedir. Akyüz'ün Imber'e karşı olarak sunduğu en önemli argüman mihr hakkının mirasçılara intikal etmesidir. Akyüz'e göre cinselliğin mirasçıları bağlaması söz konusu olmadığından mihr de bu amaçla verilmemektedir.⁷³ Imber ise El-Merginani⁷⁴den alıntı yaparak mihrin ödeme

⁶⁸ Colin Imber, "Women, Marriage, and Property: Mahr in the Behçetü'l Fetâvâ of Yenişehirli Abdullah" ed., Madeline C. Zilfi, *Women in the Ottoman Empire Middle Eastern Women in the Early Modern Era*, Brill, Leiden 1997, s. 93 Ancak burada da cinsel ilişki şartı var. Cinsel ilişki yaşanmışsa kadın mihrini alır fakat ilişki gerçekleşmemişse aralarında mihr alamaz.

⁶⁹ Imber, *a.g.e.*, s. 93-94

⁷⁰ Cin, *a.g.e.*, s.259-260

⁷¹ Imber, *a.g.e.*, s.87-88.

⁷² Aydın, *a.g.e.*, s.13 Aydın durumu "teati" yöntemi ile açıklıyor.

⁷³ Jülide Akyüz, "Evlendirme Sözleşmesinin Önemli Bir Ögesi Olan "Mehir" Hakkında Bazı Düşünceler", *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 24, Sayı 37, (2004), s. 221.

⁷⁴ Burhaneddin Merginani, 12. yüzyılda yaşamış, Hanefi fakihidir. Hz. Ebubekir'in soyundan gelmektedir. En önemli eseri el-Hidâye'dir. Detaylı bilgi için bkz, Ferhat Koca, "Burhaneddin Merginani", *TDVİA*, Cilt 29, İstanbul 2004, s. 182-183.

zamanı ile cinsel ilişki arasında bağlantı kurarak aynı zamanda en düşük mihr miktarını da göz önünde bulundurmıştır. Hırsızlık suçu ve mülkiyet arasındaki bağlantıdan hareketle de mihrin neden asgari olarak 10 dirhem olduğunu açıklamaktadır. Hırsızlık yapan bir kişinin bir uzvunun kesilebilmesi için yaptığı hırsızlığın en az 10 dirheme tekabül etmesi gerekmektedir. Hukukçular da buradan hareketle bir uzvun değerinin en az 10 dirhem olduğu sonucuna varmışlardır. Imber, bu durumlar arasında bağlantı kurarak mihrin kadının fercine sahip olabilmek için ödenen bir bedel olduğunu iddia etmiştir.⁷⁵ Kadınların bakire olup olmamalarının mihr üzerinde etkili olduğu tüm tarihçilerce üzerinde anlaşmaya varılan bir husustur. Bu durum dahi cinsellik ve mihr arasındaki ilişki açısından önemlidir.

Tez için 1696-1762 arasını kapsayan 35 mahkeme kayıt defteri incelenmiştir. Bu verilerin daha iyi anlaşılabilmesi adına bu dönem veya bu döneme yakın zaman aralıklarını kapsayan çalışmalar ele alınarak Manisalı kadınların mihrlerinin ne anlam ifade ettiği tartışılacaktır. Tereke kayıtlarından çıkan veriler temelde üç gruba ayrılarak incelenecektir; askeri, ilmiyye ve unvansızlar. Askeri sınıf üyeleri ağa, beğ, beşe, ilmiyye sınıfı üyeleri, esseyid, şerif, şerife, efendi, hafız, imam, çelevi, molla, derviş, dede, eşşeyh olarak belirlenmiştir.⁷⁶ Ağa unvanı taşıyan tüm bireylerin askeri sınıfa mensup olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Ancak 18. yüzyılın ilk yarısında Manisa'da, ağa unvanı belirli bir ekonomik gücü göstermektedir. Bunun yanı sıra, bu alanın öncü çalışmalarında da ağa unvanına sahip olan kimseler askeri sınıfa dahil edilmiştir.⁷⁷ Bu sebeplerden ötürü de ağa unvanı taşıyan kimseler çalışmada askeri sınıf mensubu olarak değerlendirilecektir. Seyyid unvanı oldukça tartışmalı görülmekle birlikte 1700-1750 döneminde Manisa'da önemini korumaktadır. Birçok yazar seyyid enflasyonuna atıfta bulunmuştur⁷⁸ fakat Manisa'da seyyid unvanına sahip kimseler genellikle varlıklı isimler olarak ön plana

⁷⁵ Imber, *a.g.e.* s. 87-88.

⁷⁶ Unvanlarla ilgili tartışma için bkz; Güçlü Tülüveli, "Honorific Titles in Ottoman Parlance: A Reevaluation" *International Journal of Turkish Studies*, 1-2, (2005), 17-27. Tülüveli, unvan kullanan bazı kişilerin hem beşe hem de çelevi gibi unvanlarla anıldıklarını belirtmektedir. Ayrıca çelevi unvanının ilmiye grubundan bir kimseyi mi yoksa askeri sınıftan bir kimseyi mi tanımladığı bazı durumlarda karışabilmektedir. Manisa'da bu tür örneklere rastlanmamakla birlikte unvanların büyük oranda statüyü gösterdiği çalışma içerisinde gösterilecektir.

⁷⁷ Ergene-Kaygun, *a.g.e.*, s. 5.

⁷⁸ Detaylı bilgi için bkz. Hülya Canbakal, "The Ottoman State and Descendants of the Prophet in Anatolia and the Balkans (c.1500-1700)" *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Sayı 52, (2009), 542-578.

çıkılmaktadır. Seyyid unvanı statü belirtmesi sebebiyle çalışma boyunca ilmiye sınıfına mensup olarak değerlendirilecektir. Elhac unvanı oldukça yaygın olduğundan ve de ilmiye sınıfı üyeleri olmadığından belli bir ekonomik gücü ve manevi bir durumu simgelemesine rağmen kapsam dışı bırakılmıştır.⁷⁹ Elhac unvanına sahip kimseler sivil kimselerdir ve vergiden de muaf değillerdir. Bu yüzden de kişiler tek başına elhac unvanını kullanıyorsa kapsam dışı bırakılacaktır. Unvanı olmayan Manisa sakinleri ise başka bir kategori olarak değerlendirilecektir.

İmparatorluğun geniş coğrafyası içerisinde 18. yüzyılda, bölgeler arasında ödenen mihrlere anlamında farklılıklar göze çarpmaktadır. Bu durumun anlaşılması bağlamında İmparatorluğun farklı coğrafyalarına bakmak faydalı olacaktır. Akyüz'ün 18. yüzyıl Ankara'sı üzerine yaptığı çalışmada kadınların mihr miktarları 4 ile 5000 guruş arasında değişmektedir. Ancak ele alınan 84 örneğin 62'si 15-175 guruş arası mihr-i müeccel almaktadır.⁸⁰ 62 kadından 19'u 100-175 guruş arası mihre sahipken, 22'si 90-50 guruş arası mihre ve 21'de 15-42 guruş arası mihre sahiptir. Saadet Maydaer, Bursa üzerine klasik dönemle ilgili yaptığı çalışmasında kadınların %60'ının 1-1000 dirhem arası mihr aldıklarını belirtmiştir.⁸¹ Özdemir, 1770-1810 arası dönemde Tokat üzerine yaptığı çalışmasında, kesin olmamakla birlikte mihr bedellerinin 50 ile 500 guruş arasında değiştiğini ifade etmektedir.⁸² Adıyeke, Girit nikâh defterleri üzerine yaptığı çalışmada mihr miktarlarının 200-400000 akçe arasında değişmekte olduğunu belirtmiştir. Ancak mihr rakamlarının 1000-100000 akçe(8,3 guruş-833 guruş) arasında yoğunlaştığını da ayrıca söylemektedir.⁸³ Karazeybek, 17. yüzyılın ikinci yarısında Afyon'u ele aldığı tezinde mihr-i müeccel rakamlarını 1 ile 333,3 guruş arasında zikretmektedir. Mihrlerde göze çarpan yoğunlaşmaların da 1000 dirhem düzeyinde olduğunu ifade etmektedir.⁸⁴ Eken'in eseri, 18. yüzyılda Antep'te, mihr üzerine istatistiksel veriler sunması açısından önemlidir. Eken'in verdiği rakamlara bakacak olursak; 76 mihr-i müeccel kaydı

⁷⁹ Suraiya Faroqhi, "Anatolian Townsmen as Pilgrims to Mecca: Some Evidence from Sixteenth - Seventeenth Century" Ed. Gilles Veinstein, *Soliman Le Magnifique Et Son Temps*, Paris, La Documentation Française, 1992, s. 309-325.

⁸⁰ Akyüz, *a.g.e.*, s. 217.

⁸¹ Saadet Maydaer, "Osmanlı Klâsik Döneminde Kadınların Servet Edinme Yolları (Bursa Örneği)", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 15, Sayı 2, (2006), 372-375.

⁸² Özdemir, *Tokat...*, s. 1018.

⁸³ Adıyeke, *Girit Nikah Defterleri*, s. 43.

⁸⁴ Mustafa Karazeybek, *a.g.e.*, s. 129-136.

arasında en yükseği 250 guruştur. 76 mihr-i müeccelin 24'ü 2-10 guruş arasında iken, 11'i 15-20 guruş arası, 10'u 25-30 guruş arası, 1'i 60 guruş, 1'i 80 guruş 2'si 100 guruştur.⁸⁵ Meriwether, Halep üzerine yaptığı çalışmasında mihr-i müeccelin 18. yüzyılın sonlarında 150-500 guruş arasında değiştiğini ve ortalamasının 200 guruş olduğu göstermektedir. Mihr-i muaccel ve mihr-i müeccel birleştirdiğinde ise rakamlar 450 ile 2500 guruş arasında değişmektedir ve bunların da ortalaması 600 ile 1000 guruş arasındadır.⁸⁶ 18. yüzyıl Antakya ailesi üzerine çalışma yapan Abdülkadir Gül, mihr miktarlarını 5-500 guruş arasında değişen rakamlar olarak göstermektedir. Gül'e göre Antakya'da mihr miktarları 50 ile 100 guruş arasındadır.⁸⁷ Giriş bölümünde değinilen Tucker'ın Nablus üzerinde yaptığı çalışmada ise mihr miktarları 1720'lerde ortalama 250 guruş ve buna ek olarak kıyafetlerden ve çeşitli tüketim mallarından oluşmaktadır. Ayrıca yazar, kadınları servetlerine göre üç gruba ayırarak servet mihr oranlarını kıyaslamıştır. En yoksul sınıftan verdiği iki örnekte mihr miktarları 100 guruştur. Bu örneklerden ilkinin mihr servet oranı %48 iken ikincisinin %28 düzeyindedir. Benzer şekilde orta sınıfta da mihr oranları %32'den yüzde %2'ye kadar çeşitlilik arz etmektedir. Orta sınıfın, -16 kadın- servet-mihr oranı %15,93 olarak görünmektedir. Öyle anlaşılıyor ki Nablus'ta, Halep'te ve Manisa'da olduğu gibi servetler arttıkça mihrin servet içerisindeki oranı düşmektedir. Üst sınıfa mensup olarak nitelenen -en azından aldıkları mihr yoluyla Tucker'ın bu şekilde resmettiği- 4 kadının ise servet-mihr oranı %19,5'tir.⁸⁸

II. KADINLARIN MİHLERİ VE SOSYAL HİYERARŞİ

18. yüzyılın ilk yarısında Manisa'ya ait 35 mahkeme kayıt defterinden elde edilen evli ve mihr kaydı bulunan kadınlara ait tereke sayısı 268'dir. Kadınlara ait terekelerde toplam servet, 6,51 guruştan 4475,24 guruşa kadar çeşitlilik göstermektedir. Terekelere göre Manisa'nın en zengin kadını Hadice bint Elhac Mehmed'dir.⁸⁹ Hadice'nin 4475,54 guruşluk büyük serveti içerisinde göze en çok çarpan unsur zengin sayılabilecek bir erkeğin terekesinde dahi göremeyeceğimiz

⁸⁵ Eken, *a.g.e.*, s.113-114.

⁸⁶ Meriwether, *a.g.e.*, s.117.

⁸⁷ Gül, *a.g.e.*, s. 405.

⁸⁸ Tucker, *a.g.e.*, s.168-173.

⁸⁹ MŞS 182 : 132

miktarda nakit paraya sahip olmasıdır; 885 guruş. Colette Establet ve Jean Paul Pascual'ın 17. ve 18. yüzyıl Şam'ı⁹⁰ üzerine yaptıkları çalışmalarında 1000 guruşa sahip kimseleri zengin olarak nitelendirdikleri düşünüldüğünde Hadice'nin 885 guruş nakde sahip olması oldukça şaşırtıcı görünmektedir. Hadice'nin mal varlığı bununla da sınırlı değildir. Mücevherlere, işlemeli kaftanlara, bir eve ve bağa sahiptir. Hadice, Esseyid Mustafa Çelebi bin Esseyid Musa ile evlidir. Mihri ise 50 guruştur ve servetinin %1,11'ine denk gelmektedir. Bu miktar Manisa için görece mütevazı bir miktardır. Çünkü en zengin %25'lik dilimin ortalama mihri 95,61 guruştur. Ayrıca 50 guruş ve üstü miktarlara sahip olan kadınlara orta-üst, orta-alt ve yoksul olarak ayrılan zenginlik gruplarında da rastlanmaktadır. Bu dönemde rastlanılan en yoksul kadın ise 6,5 guruşluk serveti ile Aişe bint Abdullah'dır.⁹¹ Aişe'nin mihrinden ve köhne minder, yorgan ve döşek gibi eşyalarından başka bir şeyi yoktur. Ancak mihr-i muaceli 5 guruştur ve bu da servetinin yaklaşık %77'sine denk gelmektedir. Her ne kadar miktar olarak Hadice'nin mihrinin yanında çok düşükmüş gibi dursa da Tucker'ın Nablus örneğinde görüldüğü gibi mihr yoksul kadınlar için, zengin kadınlara göre daha büyük anlamlar ifade etmektedir. Çünkü yoksul kadınlar mihrleri yoluyla ev kurmaktadırlar, evlerine yaşamsal olarak niteleyebileceğimiz tencere, kilim, döşek vs gibi çeşitli ürünleri mihrleriyle alabilmektedirler. Yoksulların aksine zenginlerde ise mihr miktarları hayati bir önem taşımamakla birlikte statü göstermesi bağlamında önemlidir.⁹²

Bahsedilen iki örnek de uç örneklerdir ve bu sebeple 18. yüzyıl Manisa'sını yansıttıklarını söylemek pek de mümkün görünmemektedir. Çünkü yukarıda zikredilen tarihler arası ele alınan 268 kadın tereke kaydının servet ortalaması 265,60 guruş iken ortalama mihr miktarı da 48,24 guruştur. Kadınların servet mihr oranları da %24,84'tür. Bu oranlarda da net bir şekilde görüleceği üzere her iki örnek de sıradışı örnekler olarak görülmelidir. Peki Manisalı kadınların aldıkları mihrlerde ortalama 48 guruş iken mihrlerin yoğunluk gösterdiği miktar ya da miktarlar var

⁹⁰ Colette Establet-Jean-Paul Pascual, *Families et fortunes a Damas, 450 foyers damacains en 1700*, Damas: L'Institut Français d'Etudes Arabes de Damas, 1994. Aktaran Hülya Canbakal, *Society and Politics in an Ottoman Town 'Ayntab in the 17th Century*, Brill, Leiden, 2007, s. 90-91.

⁹¹ MŞS 174 : 24

⁹² Tucker, *a.g.e.*, s.170

midir? Kadınların mihrleri 1 guruştan 700 guruşa kadar çeşitlilik gösterirken terekeler arasında belirli miktarlar üzerinde yoğunlaşmalar görülmektedir.

Tablo 2: Manisa'da Kadın Terekelerinde Mihrlerin Yoğunlaştığı Rakamlar 1700-1750*

Kadın Sayısı	Mihr Miktarı
8	100
12	75
10	62,5
31	50
12	30
18	25
23	20
22	15
22	10

*Para Birimi Guruş

Tabloda da net bir şekilde ortaya çıktığı üzere mihrlere ağırlıklı olarak 50 guruş civarında yoğunlaşmaktadır. Kadın terekeleri içerisinde en fazla karşılaşılan rakam olan 50 guruş 18. yüzyıl Manisa'sında iktisadi anlamda neye tekabül etmektedir? Bu dönemde tereke kayıtlarından elde edilen ev fiyatlarına ve tüketim mallarının fiyatlarına bakarak bu durum ortaya konulabilir. Kadınların 50 guruşluk mihrleriyle ev almaları ya da evde hisse sahibi olmaları mümkün görünmekle beraber alacakları evlerin mütevazı düzeyde oldukları göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü 1696-1762 arası dönemde evli çiftlerin terekelerinde yer alan evlerin ortalama değeri 150 guruş civarındadır. Bu rakam yüksek görünmekle beraber kabaca 1700-1750 arasında 1000 guruşluk evlere rastlandığı gibi 40 guruşluk⁹³, 50 guruşluk⁹⁴ evlere de rastlanmaktadır. Kadınların eşlerini kaybettikten sonra elde ettikleri mihrleriyle ev sahibi olabilmeleri oldukça önemlidir. Başlarını sokacak bir eve sahip olan kadınlar

⁹³ MŞS 173:24, 204:98, 171:85, 189:25, 197:227.

⁹⁴ MŞS 194:32, 189:15, 193:19, 170:38, 206:33.

için hayatlarını idame ettirmeleri nispeten kolaylaşacaktır. Evin yanı sıra ev eşyaları ve kıyafetlere bakacak olursak karşımıza şu rakamlar çıkmaktadır.

Tablo 3: Kıyafetler ve Ev Eşyaları 1700-1750*

Tüketim Malları	Fiyatları
Alaca Entari	3
Aba Yağmurluk	2
Çuka Ferace	2
Döşek	1,5-2
Bıçak	1
Bakır Kazan	4
Cedid Halı	7
Kilim	1
Minder	0,5-1
Sofra ve Peşkir	1
Tencere	1
Tas	0,5
Nakışlı Yastık	1
Leğen	1-2

*Para Birimi Guruş

Ev eşyalarının, kıyafetlerin ve evlerin fiyatları göz önünde bulundurulduğunda 18. yüzyılın ilk yarısında Manisa'da yaşayan ve Manisa ortalamasında mihr-i müeccele sahip olan bir kadın mihr-i ile ev kurabilmektedir. Bazı yazarlarca da mihr, ev kurabilmenin yanında kadınların servet edinmeleri bağlamında incelenmiştir.⁹⁵ Manisalı kadınların servetlerinin neredeyse %25'ini mihr oluşturmaktadır. Acaba bu durum mihr-i müeccelin süresi üzerinde bir etkiye sahip midir? Esas itibariyle, mihr-i müeccelin ödenmesi hususunda bir zaman sınırlaması bulunmamaktadır. Bu yüzden de kadın, mihr-i müecceli ödeme noktasında eşine

⁹⁵ Maydaer, a.g.e., s. 372.

baskı yapamamaktadır.⁹⁶ Öyle ki erkeklerin tereke kayıtlarının ihracat bölümlerinde sıkça *deyn-i mihr-i müeccele* rastlanmaktadır. Mihrin terekeden alınması kadınların seçimi midir yoksa yerleşmiş bir adet midir? Bir evin kurulması bağlamında Tucker'ın da daha önce de belirtildiği gibi üzerinde durduğu bu konu mihrin ödenmesi veya alınması noktasında etkiye sahip midir? Bu sorulara kesin yanıtlar vermek zor olsa da kocasını kaybeden bir kadının, ev kurmaya muhtaç hale geldiği pekâlâ söylenebilir. Kadınlar, İslam hukukuna göre eşlerinin geride bıraktığı servetten miras alma noktasında kız ve erkek çocuklarının gerisindedir. Çünkü erkek çocukları kız çocuklarının iki katı hisseye sahiptir ve kadınlar da kızlarından daha düşük hisseye sahiptir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda kadınlar için mihr eşlerini kaybettiklerinde daha fazla anlam ifade ediyor olabilir. Bu konuyla ilgili en azından 18. yüzyıl özelinde yapacağımız yorumlar ne yazık ki spekülasyondan öteye geçemeyecektir çünkü mahkeme kayıtlarından bu yönde bir kayıt bulmamız hemen hemen imkânsız gibidir. Her şeye rağmen en azından Tucker'ın Nablus'ta *işçi sınıfı* olarak nitelendirdiği kadınlar için söylediği, mihrin bu kadınlar için servet aktarımı amaçlı kullanılabileceği meselesi üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur.⁹⁷

Daha önce de belirtildiği gibi çalışmada kadınlara ait 268 tereke kaydı incelenmiştir. Bu kadınlar zenginlik gruplarına göre; en zenginler, orta-üst, orta-alt ve en yoksullar olarak kategorize edilmişlerdir. Bu şekilde kategorize edilen kadınların servet-mihr oranları hesaplandığında miktarlar ve oranlar ilgi çekicidir. Örneğin en zengin kadınların ortalama serveti 772 guruş iken mihrlerinin ortalaması 95,61 guruştur. En yoksul kadınlara baktığımızda ise, ortalama servetleri 68,38 guruş iken mihrlerinin ortalaması 19,05 guruştur. Oransal olarak bakıldığında ise en zenginlerin servet-mihr oranları %16 düzeyindedir. En yoksullarda bu oran %28,12'dir. Her ne kadar zenginler miktar olarak oldukça yüksek miktarda mihr alsalar da oransal anlamda mihrleri servetleri içerisinde çok fazla bir yer kaplamamaktadır. Hatırlanacağı üzere yukarıda değinilen Manisa'nın en zengin kadını olan Hadice bint Elhac Mehmed'in servet-mihr oranı %1,11'dir.

⁹⁶ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l Fetava*, s.83.

Hind zevci Zeyd ile beynlerinde nikah kaim iken "zimmesinde olan mehr-i müeccelimi bana şimdi eda eyle" deyu Zeyd'e cebre kadire olur mu ?

el-Cevab: Olmaz.

⁹⁷ Tucker, a.g.e. s.170.

Zenginlik grupları en zenginlerden başlanarak ele alınacaktır. Bu grupta toplam 67 kadın bulunmaktadır. Ortalama servetleri 772 guruş gibi yüksek bir meblağdır. Ancak en zenginler içerisinde de dokuz kişilik en zengin kesim bu miktarın artışında etkilidir. Öyle ki bu dokuz kadın ortalamaya dahil edilmediğinde geriye kalan 58 kadının ortalama serveti 408 guruşa gerileyecektir. Ancak mihr oranlarında servetlerde olduğu gibi dramatik bir farklılaşma görülmeyecektir. Bahsedildiği üzere bu grubun servet-mihr oranı %16 düzeyindedir ve en zenginler içindeki en zengin dokuz kadın çıkarıldığında bu oran %17'ye çıkacaktır. Manisa'nın en zengin kadınlarına kısaca göz atmak gerekirse dokuz kadından altısının eşi ulema sınıfındadır. Geriye kalan üç kadından ikisinin de babaları ulema sınıfındadır. Yani zikredilen kadınlardan 8'i bir şekilde ulema sınıfıyla iltisaklıdır. En zengin gruba girenlerden yalnızca, Rabia bint Ali Ağa⁹⁸ ulema sınıfına üye değildir ve eşi de Mustafa Ağa bin Halil Ağa'dır. Rabia'nın mihr 225 guruştur. Yukarıda zikredilen ev fiyatları, tüketim malları göz önüne alındığında mihr oldukça yüksektir. Toplam serveti ise 1601 guruştur. Servet-mihr oranına göz atıldığında ise, %14 oranı görülmektedir. Rabia, vefatı sırasında evi olmamasına rağmen geride hatırı sayılır bir meblağ olarak 463 guruşun yanı sıra incili gömlek, altın kuşak, incili küpe bırakmıştır. Kullandığı ev eşyalarının hemen hemen hiçbiri köhne olmadığı gibi birçoğu da nakışlı olup muhtemelen zenginliğini göstermektedir. En zenginlerden bir başka isim Aişe Kadın bint İrbıkzade Mehmed Ağa'dır.⁹⁹ Aişe Kadın, Mustafa Ağa ile evlenmiştir. Aişe'nin toplam serveti 2680 guruştur. Bu servetin içinde 275 guruşluk mihr servetinin yaklaşık %10'unu oluşturmaktadır. Aişe geride, Sultaniye mahallesinde bulunan hissesi 100 guruş olan bir evin yanı sıra, çok sayıda mücevherat bırakmıştır. Bu gruba dahil olan bir diğer isim ise, Fatıma bint Ali Ağa'dır.¹⁰⁰ Fatıma Manisa şehrinin önemli ailelerinden olan Sadıkzadelerden Ahmed Efendi ile evlenmiştir. Fatıma, 2299 guruşluk bir servete sahiptir. Fatıma da muadilleri gibi servetinin bir kısmını mücevherata borçlu olduğu gibi önemli miktarda da koyuna sahiptir ki koyunlarının toplam değeri 400 guruştur. Fatıma'nın mihr miktarı ise 125 guruştur. Mihr servetinin ancak %5'ine denk gelmektedir.

⁹⁸ MŞS 170:9

⁹⁹ MŞS 204:78

¹⁰⁰ MŞS 197:179

Emine bint Osman¹⁰¹ bu kadınlar arasında babasının unvansız olması hasebiyle diğerlerinden ayrılmaktadır. Emine, Esseyid Mehmed bin Ubeydiye ile evlenmiştir. Emine'nin mihrı 400 guruştur ve bu rakam kadın terekeleri arasındaki en yüksek meblağa tekabül etmektedir. Emine'nin toplam serveti ise, 2091,6 guruştur. Ancak, %19,24'lük servet mihr oranı da mihrinin yüksekliği nedeniyle denklemlerden ayrılmıştır. Emine, mihrinden başka 280 guruş değerinde bir beyaz cariyeye ve çok sayıda değerli emtiaya sahiptir. Rabia bint Hüseyin Ağa¹⁰² bu gruba dahil olan bir başka isimdir. Rabia, Esseyid Mehmed bin Halil ile evlenmiş ve karşılığında 225 guruş mihr almıştır. Rabia'nın toplam serveti ise 1411 guruştur. Mihrinin serveti içerisindeki oranı ise yaklaşık %15'tir. Rabia, Dere Mahallesi'nde ikamet etmesine rağmen, Sultaniye Mahallesi'nde 100 guruşluk bir eve ve bir bağda hisseye sahiptir. Mihrinin ve evinin yanı sıra zenginliğini gösterecek çok sayıda mücevheratı da vardır. Aişe bint Elhac Mehmed¹⁰³ 1043,5 guruşluk servetiyle bu gruba dahil olmuştur. Aişe, Esseyid Elhac Halil bin Esseyid Hasan ile evlenmiştir. Aişe'nin belirlenen mihr miktarı 230 guruştur. Servet-mihr oranı ise %22 olup bulunduğu gruptaki en yüksek orandır. Aişe'nin geride bıraktıklarına bakıldığında ise muadillerine nispeten daha az değerli emtia ile karşılaşılmaktadır. Atike bint Elhac Mehmed¹⁰⁴, Esseyid Elhac Abdullah ile evlenmiştir. Vefatında geride 1005,5 guruş değerinde bir tereke bırakmıştır. Atike'nin mihrı 75 guruştur. Servet-mihr oranı ise yaklaşık %7,5'tir. Atike, geride Sultaniye Mahallesinde 216 guruş değerinde bir ev hissesi, altın yüzük, bilezik, küpe gibi mücevherat bırakmıştır. Bu grup içerisinde ele alınacak son isim ise 982 guruşluk servetiyle Şerife Saliha bint Esseyid Hasan Ağa'dır.¹⁰⁵ Şerife Saliha, müteveffa Hasan Ağa ile evlidir ve eşinin terekesinden 150 guruş mihr alacağı vardır. Saliha'nın mihrini alıp almadan öldüğü ise belirsiz bir durumdadır. Saliha'nın servetinin büyük kısmını mücevherat oluşturmaktadır. Altın küpeler, bilezikler, incili mücevheratlar terekesinde görülmektedir. Saliha'nın servet-mihr oranı ise yaklaşık %15'tir.

¹⁰¹ MŞS 187:24

¹⁰² MŞS 198:117

¹⁰³ MŞS 204:87

¹⁰⁴ MŞS 193:43

¹⁰⁵ MŞS 191:57

Yukarıda bahsi geçen kadınların önemini vurgulaması bağlamında, zikredilen bu kadınlar hesaba katıldığında Manisa'daki kadınların ortalama servetleri, 265,60 guruştur. Bu kadınlar dışarıda bırakıldığında geriye kalan 257 kadının ortalama servetleri 186,15 guruşa düşecektir. Geride kalan 257 kadının servetinin toplamının 54543,4 guruş olduğu ve söz konusu 9 kadının toplam servetinin 17589,5 guruş olduğu göz önüne alındığında, en azından terekelere yansıdığı biçimiyle Manisalı kadınların toplam servetinin neredeyse 1/4'ü bu kadınların elindedir. Mihr oranlarına bakıldığında 268 kadın terekesinin ortalama mihr bedeli 48 guruş iken bahsi geçen kadınlar dışarı bırakıldığında bu rakam 40 guruşa düşmektedir. Ortalamadaki 8 guruşluk bu düşüş küçümsenmeyecek derecede kıymetlidir ki 268 kadından 21'i 8 guruş veya altında mihr almıştır. Tüm bu rakamların da gösterdiği üzere, zenginlik olarak en tepedeki kadınlar, Manisa ekonomisi açısından son derece önemli olmalıdır.

Orta-üst zenginlik grubu ele alındığında en zenginler grubundaki gibi servetler arasında dalgalanmalar görülmemektedir. Bu gruba dahil olan kadınların servetleri 275 guruş ile 153 guruş arasında değişmektedir. Servetlerinin ortalaması ise 224,40 guruştur. Mihr miktarları dikkate alındığında da tıpkı servetlerde olduğu gibi aralarında en zenginlere nispeten çok büyük farklılıklar görülmemektedir. Ortalama mihr miktarları, 48,85 guruş, ortalama servet-mihr oranları ise yaklaşık %23,5'tir. Mihr miktarları, 10 ile 125 guruş arasında değişmektedir. Kerime bint Ali¹⁰⁶, Elhac Hasan bin Ali ile evlenmiştir ve 10 guruş mihr almıştır. Toplam serveti ise 225 guruştur. Kerime geride Hüsrev Ağa Mahallesiinde 86 guruş değerinde bir evin yanı sıra çeşitli mutfak araç gereçleri ile kıyafet bırakmıştır. En yüksek mihr miktarına sahip olanlardan Aişe bint Hasan¹⁰⁷ iki evlilik yapmıştır. Bunlardan ilki Hasan Beşe bin Yusuf'tur. Hasan Beşe'nin ölümüyle Aişe, bu kez Mustafa bin Abdurrahman ile evlenmiştir. Aişe, Hasan Beşe'nin vefatının ardından terekesinden 90 guruş mihr almaya hak kazanmıştır. Mihrinin yanı sıra 34 guruşluk hissesi vardır. Aişe, ilk eşinin vefatının ardından sagire kızı Raziye'yi kaybetmiştir ancak ikinci eşi Mustafa'dan da Emine isimli bir kız dünyaya getirmiştir. Ayrıca bir kebir kızı ve bir de sagir oğlu vardır. Ancak terekeden anlaşılan Aişe'nin ikinci evliliğinin üzerinden

¹⁰⁶ MŞS 189:18.

¹⁰⁷ MŞS 179:128.

çok geçmeden vefat ettiğiidir. Aişe, ikinci eşinden de 20 guruş mihr almıştır ya da vefatıyla birlikte bu miktar terekesine kaydedilmiştir. Aişe'nin mihrleri ve ev hissesi dışında geride bıraktıklarına göz gezdirildiğinde çeşitli giyim eşyaları ve mutfak malzemelerinin dışında bir kaç parça mücevherat görülmektedir.

Bu grupta yer alan iki kadının servet-mihr oranları %50'nin üzerindedir. Alime bint Hasan¹⁰⁸, Ali bin Ali ile evlenmiştir. Alime'nin mihr miktarı 100 guruştur ki yalnızca içerisinde bulunduğu grubun değil Manisa ortalamasının -95,61 guruş- da üstünde bir rakamdır. Alime, Manisa'nın kırsal kesiminde yaşamaktadır. Alime'nin servetini mihrin yanı sıra büyükbaş hayvanları oluşturmaktadır. Terekesinde mücevher veya takıya rastlanmamıştır. Servet-mihr oranı %50'nin üzerinde olan bir diğer isim ise, Ümmühan bint Hasan'dır.¹⁰⁹ Ümmühan, Mehmed Beşe bin Ahmed ile evlenmiştir ve mihr miktarı 100 guruş olup toplam servet miktarı da 184,6 guruştur. Ümmühan'ın da birkaç parça değerli takısı dışında terekesi ağırlıklı olarak kıyafetlerden, mutfak araç gereçlerinden ve çeşitli emtialardan oluşmaktadır.

Orta-alt grupta yer alan 67 kadının ortalama servet miktarı ise 124,21 guruştur. Ortalama mihrleri 34,78 guruştur. Servet-mihr oranları %28,34 gibi oldukça önemli bir rakama denk gelmektedir. Kadınların iktisadi güçleri azaldıkça servetlerinde mihrlerin öneminin arttığı daha önce de belirtilmiştir. Orta-üst grupta servet-mihr oranı %50'yi geçen yalnızca iki kadına rastlanırken bu grupta dokuz kadının servet-mihr oranı %50'yi geçmektedir. Fatıma bint Mehmed,¹¹⁰ bu kadınlar arasında en göze çarpanıdır. Öyle ki Fatıma'nın toplam serveti 116,3 guruş iken eşi Esseyid Abdullah Hilmi'den aldığı mihr 100 guruştur. Fatıma'nın servetinin %86'sı yani neredeyse tamamı mihrden oluşmaktadır. Fatıma'nın üç köhne kaftanı, bir çuka feracesi, bir yemeni sandığı, bir minderi ve bir bohçası dışında başka bir şeyi yoktur. Hadice¹¹¹, Mustafa bin İsmail ile evlenmiştir. Hadice'nin mihri 87,5 guruştur. Toplam serveti ise 103 guruştur ve servet-mihr oranı ise %84,5'tir. Hadice'nin terekesi incelendiğinde mihr-i muacceli ve mihr-i müecceli dışında yalnızca, 2,5 guruş değerinde bir ev hissesi olduğu görülmektedir. Hadice'nin hayattaki tek güvencesi muhtemelen mihridir. Elbette bu örneklerin tersi örnekleri vermek de

¹⁰⁸ MŞS 197:246.

¹⁰⁹ MŞS 197:86.

¹¹⁰ MŞS 179:102.

¹¹¹ MŞS 194:27. Hadice'nin babasının adı kayıtlarda yer almamaktadır.

pekâlâ mümkündür. Alt-orta gruba mensup tüm kadınların yalnızca mihrler yoluyla hayata tutunduklarını düşünmek de yanıltıcı olacaktır. Öyle ki Aişe bint İbrahim¹¹², Saliha bint Hüseyin¹¹³, Alime bint Abdullah¹¹⁴ isimli kadınların servet-mihr oranları sırasıyla, %6,6, %1,76 ve %5,53'tür. Aişe, Mehmed bin Hasan'la evlenmiştir ve aldığı mihr miktarı 10 guruş iken toplam serveti 150 guruştur. Aişe, bir evde 12 guruşluk hisse sahibi olduğu gibi ayrıca çeşitli kıyafetlere, büyükbaş hayvan ve mutfak malzemelerine sahiptir. Saliha, İbrahim bin Abdullah'la evlenmiştir. Mihri 2,5 guruştur. Toplam serveti ise 142 guruştur. Saliha'nın terekesinde iki ayrı bağda hisseye- ki bunların her biri üçer guruş değerindedir-, incili küpelere, ev içinde kullanılan çok sayıda halı kilim, döşek, minder, yastık gibi emtiaların dışında kıyafetlere de rastlanmaktadır. Alime ise, Ahmed bin Ali ile evlenmiştir ve 5 guruş mihre sahiptir. Toplam serveti ise 90,3 guruştur. Alime'nin 30 guruşluk evinin dışında terekesinde, küpe gibi değerli takılara rastlanıldığı gibi kazan, minder, döşek, kilim gibi çeşitli eşyalar da görülmektedir.

Mihr, her kadın için değil ancak birçok kadın için hayati öneme sahip gibi görünmektedir. Ekonomik anlamda daha alt zenginlik gruplarından gelen kadınların terekelerinde bu durum giderek daha fazla hissedilmektedir.

En yoksul kadınların terekelerine bakıldığında, ortalama servetlerinin 68,23 guruş olduğu görülmektedir. Bu gruba mensup kadınların ortalama mihr miktarları ise 19 guruştur. Servet-mihr oranlarına baktığımızda %28,12'lik bir oran karşımıza çıkmaktadır. En yoksul kadınlardan sekizinin servet-mihr oranı %50'nin üzerindedir. Bir önceki zenginlik grubunda bu rakamın dokuz olmasının yanı sıra en yoksul kadınlarda orta-alt grupta olduğu gibi %85 düzeyinde servet-mihr oranı görülmemektedir. Acaba en yoksul gruba giren bu kadınlar kendilerine yüksek mihr verecek eşlerle karşılaşmamışlar mıdır? Manisa'nın mahalleleri göz önünde bulundurulduğunda böyle bir durumun söz konusu olmadığı görülecektir. Mahalleler zenginliğe göre kesin çizgilerle ayrılmamaktadır. Öyle ki Arap Alanı Mahallesi'nde sakin olan Elhac İbrahim bin Elhac Halil'in¹¹⁵ toplam serveti 14665 guruş iken aynı

¹¹² MŞS 190:84.

¹¹³ MŞS 197:65

¹¹⁴ MŞS 182:89

¹¹⁵ MŞS 201:67

mahallenin bir başka sakini olan Mehmed bin Abdullah'ın¹¹⁶ toplam serveti 38,5 guruştur. Zengin erkeklerle yoksul, statü sahibi ailelerden gelmeyen kadınların evlenememelerinde başka sebepler olmalıdır. Bu grup içerisinde servet-mihr oranı en yüksek olan yukarıda bahsedilen Manisa şehrinin terekelere yansıdığı ölçüde en yoksulu olan Aişe bint Abdullah'dır. Aişe gibi Emine bint Hasan¹¹⁷ da en azından terekelere yansıdığı kadarıyla döneminin en yoksul kadınlarından. Emine, Abdaltalib bin Elhac Hüseyin ile 30 guruş mihr karşılığında evlenmiştir. Emine'nin toplam serveti ise 41,3 guruştur. Servet-mihr oranı yaklaşık %72,5'tir. Emine'nin terekesinde mihr dışında, zıbın, döşek, yorgan, minder, gömlek, tencere gibi temel ev eşyaları görülmektedir. Emine'nin hayatını sürdürebilmesi için mihr kuşkusuz çok önemlidir. Kerime bint Ali¹¹⁸ ise Emine'den farklı bir şekilde karşımıza çıkmıştır. Kerime'nin servet-mihr oranı yaklaşık %4'tür. Kerime, Esseyid Mahmud bin Esseyid Mahmud ile evlenmiştir ve karşılığında aldığı mihr miktarı ise 2,5 guruştur. Kerime'nin toplam serveti ise, 52,9 guruştur. Kerime'nin bu denli düşük mihr almasında babasının payı nedir? Terekelerden yola çıkarak bu soruya cevap vermek kolay olmayacaktır. Kerime'nin terekesinde değerleri düşük olmakla birçok giyim ve ev eşyasına rastlanmaktadır. Örneğin Kerime'nin beş adet feracesinin toplam tutarı 9,33 guruştur. Feracelerinden başka köhne kilimi, döşekleri, sim kuşağı göze çarpmaktadır.

En yoksul kadınların, zenginlik grubu olarak kendilerinden daha üst zenginlik grubunda bulunan erkeklerle evlenmesi ve yüksek mihr almaları, terekelerin de ortaya koyduğu gibi oldukça zor görünmektedir. Öyle ki en yoksul kategorisinde bulunan 67 kadından yalnızca Şerife Mihriban bint Esseyid Ömer¹¹⁹, 50 guruş mihr almıştır. Manisa'nın mihr ortalamasının 48 guruş olduğu düşünüldüğünde en yoksul kesimden yalnızca bir örnek çıkması oldukça şaşırtıcıdır. Çünkü alınan mihrler servetlerle her zaman paralellik göstermemektedir. Öyle ki en zenginler grubunda yer alan Alime bint Abdullah¹²⁰, Musa bin Ebubekir'den 5 guruşluk mihr almıştır. Şerife Mihriban'ın ilgi çeken bir başka yönü ise bulunduğu zenginlik grubu içerisinde en

¹¹⁶ MŞS 197:256

¹¹⁷ MŞS 179:107.

¹¹⁸ MŞS 171:77

¹¹⁹ MŞS 186:15

¹²⁰ MŞS 191:72

yüksek mihre sahip olmasının yanında gerçekleştirdiği evliliğidir. Şerife Mihriban, Mehmed bin Ali ile evlenmiştir.¹²¹ Muadillerine -servet olarak- göre mihrinin yüksek olmasında muhtemelen babasının Seyyid olması etkili olmuştur.

Tablo 4: Zenginlik Gruplarına Göre Manisalı Kadınların Ortalama Servet, Ortalama Mihr Dağılımı*

	En Zengin	Orta-Üst	Orta-Alt	En Yoksul
Tereke Sayısı	67	67	67	67
Ortalama Toplam Servet	772	224,40	124,21	63,38
Ortalama Mihr	95,61	48,85	34,78	19,05
Servet-Mihr Ortalaması	% 16,5	% 23,5	% 28,4	% 28,12

*Para Birimi Guruş

Tablo 5: Servetlerinin %25'i ve %50'si Mihr Olan Kadınların Zenginlik Gruplarına Göre Dağılımı

Servet Grupları	Toplam Tereke Sayısı	Servetinin % 25'i ve % 50'si Mihr Olan Kadınlar		Yüzdeler Dilimler	
				% 25	% 50
En Zengin ler	67	12	-	% 17,91	-
Orta-Üst	67	27	2	% 40,29	% 2,98
Orta-Alt	67	36	9	% 53,73	% 13,43
En Yoksullar	67	36	8	% 53,73	% 11,94

¹²¹ Bu evlilik üzerinde tekrar durulacağı için ve tekrara düşmemek adına bu bölümde yorum kısa tutulacaktır.

Zenginlik gruplarının ve mihrlerinin tartışılmasının ardından kadınların neden dört gruba ayrılıp incelendiği daha anlaşılır durmaktadır. Zengin, orta ve yoksul ayrımına gidilseydi zenginlik gruplarının içinde daha büyük kırılmalar görülecekti. Bu durum da ele alınan zenginlik grubunu anlaşılır olmaktan uzaklaştırıcaktır. Yukarıda ele alınan tabloya bakıldığında durum daha da anlaşılır hale gelecektir. Her zenginlik grubu arasında neredeyse 1/2 oranında servet farkı vardır.¹²² Mihrler arasındaki fark ise bu derece keskin değildir. Örneğin en zenginler olarak değerlendirilen gruptaki kadınlarda 5-10 guruşluk mihrlere rastlanıldığı gibi orta-üst zenginlik grubunda 100-110 guruşluk, orta-alt zenginlik grubunda 87,5-100 guruşluk yoksullarda ise 50 guruşluk mihrlere rastlanılmaktadır. Kısaca farklı zenginlik gruplarından kadınlar servetleriyle paralel mihr almamışlardır. Daha önce de belirtildiği gibi kadının mihrinin belirlenmesinde kıstaslar vardır, geldiği aile, güzelliği, bakire olup olmaması başlıca etkenler olarak belirtilebilir. Kadınların mihrleri bu şartlar altında belirlenmiştir. Ana eğilime bakıldığında ise servetleriyle mihrleri arasında çok büyük oranda uyum vardır. Aradaki uyumun mihrin sembolik öneminden kaynaklandığı düşünülmektedir. Mihrin sembolik anlam ve saygınlık taşıması son derece mümkündür. Çünkü, *Behcetü'l Fetâvâ*'da yer alan bir fetvada, karı-koca aralarında düşük bir mihr belirlemişken saygınlıklarını arttıracaklarını düşündüklerinden olsa gerek çevrelerine daha yüksek mihr bedeli üzerinde anlaşıklarını bildirmişlerdir. Hangi mihrin ödenmesinin gerektiği sorulduğunda ise ifta makamı aralarında belirlenen miktarın ödenmesini bildirmiştir.¹²³ Örneklerden de anlaşılacağı üzere üst zenginlik gruplarında yer alan kadınlar ve eşleri için mihr ekonomik yönünden daha ziyade prestiji sebebiyle dikkate alınmış olmalıdır.

Mihr tartışmaları ile ilgili bir diğer önemli husus da ikinci evliliklerini yapan kadınlarla ilgilidir. Erken Modern dönem Osmanlı dünyasında ikinci evliliklere sıkça rastlanmaktadır. Ivanova'ya göre Müslüman toplumunda bekar kalmak pek yaygın

¹²² Yukarıda da belirtildiği üzere en zenginler arasındaki dokuz kadını çıkardığımızda en zenginlerin ortalama serveti 408 guruş olacaktır.

¹²³ "Zeyd Hind'i sekiz yüz guruş mehir tesmiyesiyle şahidîn mahzarlarında tezevviç ettikten sonra altı bin iki yüz guruş mehir tesmiyesiyle alâniyeten tezevviç edip tesmiye-i alâniye süm'a olduğuna Zeyd ve Hind ittifâk ve işhâd eyleseler bu takdirce akd-i sânide olan tesmiye-i mehir lağvolup akd-i evvelde tesmiye olunan sekiz yüz guruşdan ziyade Hind için mehir namuna Zeyd üzerine nesne lazım olur mu? el-Cevab: Olmaz." Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcet-ül Fetâvâ*, (Haz. Süleyman Kaya, Betül Algin, Zeyneb Trabzonlu, Asuman Erkan), Klasik Yayınları, İstanbul, 2011, s. 83.

bir davranış biçimi değildir.¹²⁴ Manisa örneğinde ise toplam beş kadının ikinci evlilik yaptığı görülmektedir. Bu beş kadından ikisi orta-alt zenginlik grubundan iken diğer üçü en yoksul gruptandır. Orta-alt zenginlik grubunda bulunan Zeyneb bin Abdullah'ın¹²⁵ toplam serveti 108 guruş olup bunun içerisinde ortalama sayılabilecek 60 guruşluk bir eve sahiptir. Zeyneb, eşi Süleyman bin Abdullah'tan 15 guruş mihr almıştır. Orta-alt zenginlik grubundan bir diğer kadın da Saliha bint İvaz'dır. Saliha'nın toplam serveti 107,5 guruş olup bu servetin içerisinde eşi, Ali bin Hüseyin'den aldığı 50 guruşluk mihr önemli bir yer tutmaktadır. Saliha da Zeyneb gibi unvansız bir kişiyle evlenmiştir.

En yoksul grupta yer alan Fatıma bint Hasan, 67,5 guruşluk servete sahiptir. Eşi, Mehmed bin Ali'den 10 guruşluk mihr almıştır. Fatıma ikinci evliliğini yapan kadınlar arasında en düşük gelire sahip olandır. Ancak orta-alt gruptaki kadınlarla benzer bir şekilde evlendiği kişi unvansızdır tıpkı kendi babası gibi. En yoksul grupta yer alan diğer iki kadın ise, unvanlı kimselerle evlilik yapmıştır. Bunlardan Ümmügülsüm bint Mehmet, 88 guruşluk bir servete sahiptir. Ümmügülsüm, eşi İsmet Beşe'den de 16,6 guruşluk mihr almıştır. Emine bint Abdullah, Esseyid Hasan bin Mehmed'le evlidir. Emine'nin toplam serveti 85 guruştur ve bu servetin 20 guruşu mihirden gelmektedir. Bahsi geçen beş kadından yalnızca ikisi eve sahiptir; Zeyneb ve Emine. Beş kadının ortak özelliği ise hiçbirinin babasının unvana sahip olmamasıdır. İkinci evliliklerle ilgili veriler de Tucker'ın Nablus örneği ile uyumlu görünmektedir. Tucker'ın Nablus üzerinden verdiği rakamlara bakıldığında 23 kadının ikinci evlilik yaptığı ve bunlardan yalnızca ikisinin üst sınıfa, altısının orta sınıfa ve on beşinin alt sınıfa mensup olduğu görülmektedir. Manisa'da örneklem sayısı bu kadar fazla olmamakla birlikte eldeki verilerden hareketle Tucker'ın verilerinin Manisa içinde uygun olabileceği söylenebilir. Çünkü Tucker'a göre zenginlerin evliliğe yaptıkları yatırımla yoksulların evliliğe yaptıkları yatırım arasında fark vardır ve ayrıca evlilikler zenginlerde daha dikkatli yapılmaktadır.¹²⁶

¹²⁴ Svetlana, *Judicial Treatment...*, s.158.

¹²⁵ MŞS 197:137

¹²⁶ Tucker, *a.g.e.*, s.175.

III. PRESTİJ UNSURU OLARAK ERKEKLERİN VERDİĞİ MİHR

Osmanlı dünyasında mihri veren kocalar için mihr ne ifade etmektedir? Evlilik 19. yüzyıl özelinde tartışıldığı gibi -ki merkez düğün masraflarının düşürülmesi yönünde telkinlerde dahi bulunmuştur- 18. yüzyılda da oldukça masraflı mıydı ve mihr erkeklerin servetlerinin yüzde kaçına denk gelmekteydi? Imber'in bahsettiği gibi "*kadın için yatağını kendisinden daha düşük statülü bir erkekle paylaşmak utanç*" mı vericiydi ve bu utanç gerçekten "*babaya bağlanarak soyu küçük mü düşürüyordu?*"¹²⁷ Sınırlar, evliliklerde bu kadar net miydi yoksa istisnalar kaideyi bozuyor muydu? Bu kısımda, bu sorulara cevap verilmeye çalışılacaktır.

1696-1762 dönemi arasında evli erkeklere dair toplam 682 tereke kaydı incelenmiştir. Bu tereke kayıtlarından, 459'unda tek eşli erkeklerin mihr kaydına rastlanılmaktadır. 185 evli erkeğin ise (bu rakama çok eşli erkeklerde mihr kaydı olmayanlar da dahil) mihr miktarı terekelere kaydedilmemiştir. Geriye kalan 38 kişi ise çok eşlidir ancak onlar başka bir bölümün konusu olduğu için en azından şimdilik burada tartışılmayacaktır. Yukarıda belirtilen 459 erkek servetlerine göre, tıpkı kadınlarda yapıldığı gibi zenginlik gruplarına göre dörde ayrılmıştır. Servet miktarları, mihr miktarları, servet-mihr oranları ve terekelerinde kayıtlı olan ev eşyaları ve çeşitli yatırımları, alacak ve borç kayıtları ele alınmıştır.

Manisa şehrinin erkeklerini en zengin gruptan başlayarak ele almak gerekirse, bu grubun içinde servet miktarı en yüksek olan üç isim diğerlerinden ayrılmaktadır. En zenginler grubunun ortalama servet miktarı, yaklaşık 1800 guruştur. Bu grubun en yüksek yekûnlu terekesi 16390 guruş iken en düşüğü 593 guruştur. Tıpkı kadın terekelerinde görüldüğü gibi arada muazzam bir fark vardır. Aradaki servet farkı yirmi yedi kat olmakla beraber ödenen mihrlere arasındaki fark yalnızca üç kattır. En zenginler daima en yüksek mihri ödememişlerdir. En zengin üç isim ele alınacak olursa ilk olarak 16390 guruşluk servetin sahibi SadıkHzade Ömer Efendi'den¹²⁸ başlamak uygun görülmektedir. SadıkHzadeler daha önce de belirtildiği gibi ulema sınıfındandır ve Manisa'nın ileri gelen ailelerinden biridir. SadıkHzade Ömer Efendi, evliliğini ulema sınıfı içerisinde gerçekleştirerek Esseyid Elhac Mehmed'in kızı

¹²⁷ Imber, *a.g.e.*, s. 87.

¹²⁸ MŞS186:24

Şerife Ümmügülsüm ile evlenmiştir. Evliliklerinin neticesi olarak eşine 187 guruş mihr-i müecceli bırakmıştır. Sadıkzade Ömer Efendi'nin serveti göz önüne alındığında ödediği mihr düşük durmakla beraber en zenginler grubunun ortalamasının iki katıdır. En zenginler grubunun mihr ortalaması 91,13 guruştur. Sadıkzade Ömer Efendi'nin ödediği mihr, servetinin yaklaşık %1,14'üne denk gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında evlenmek Ömer Efendi için pekte zor olmamıştır. Ömer Efendi'nin terekesinde göze en çok çarpan husus ise oldukça fazla kişiye borç vermiş olmasıdır. Ayrı ayrı 159 borç kaydı vardır. Alacaklarının dışında dışı erkek develere, bahçeye, bağa, 1500 guruş değerinde eve ve birçok kıymetli emtiaya sahiptir. En zenginler içerisinde marjinal bir servete sahip olan bir diğer isim de Elhac İbrahim bin Elhac Halil'dir¹²⁹. Elhac İbrahim'in toplam serveti, 14665 guruştur. Elhac İbrahim, Atike Kadın bint Elhac Ali ile evlenmiştir. Bu evlilik üzerine eşine 150 guruş mihr ödemiştir. Elhac İbrahim'in ödediği mihrin servetine oranı ise %1,02'dir. Elhac İbrahim'in terekesine göz atıldığında İzmir'den gelecek olan 2000 guruşluk nakit para, Elhac Mehmed'den alacağı 1000 guruşun yanında yüklü miktarlarda başka alacakları olduğu da görülecektir. Ayrıca Efrenc taifesinden alınacak 2000 guruşluk miktar ile İzmir'den gelecek olan 2000 guruşluk nakit para düşünüldüğünde Elhac Mehmed büyük bir tüccar olmalıdır. Ancak bu kadar geliri olmasına rağmen ödediği mihr miktarı servetine kıyasla düşük kalmaktadır. Bu gruba dahil olan diğer bir isim de Esseyid Mustafa bin Abdullah'tır.¹³⁰ Esseyid Mustafa'nın toplam serveti tam olarak 10100 guruştur. Eşi, Fatıma bint Şaban Beşe'ye ödediği mihr ise 30 guruştur. Ödediği mihr miktarı bulunduğu servet grubunun ödediği ortalama mihr miktarının 1/3'ü kadardır. Servet-mihr oranı ise %0,29'dur. Esseyid Mustafa'nın ödediği mihr miktarına en yoksul erkek grubunda dahi rastlanmaktadır.¹³¹ Esseyid Mustafa'nın terekesi incelendiğinde, 800¹³² guruş değerinde bir evin yanı sıra, 500 ve 1000 guruş değerlerinde birer bab değirmen, dükkân ve büyükbaş hayvanlar görülmektedir.

¹²⁹ MŞS 201:67

¹³⁰ MŞS 194:2.

¹³¹ MŞS 186:30.

¹³² Evin değeri terekede 8000 guruş olarak görülüyor ancak terekenin tümünü topladığımızda 17300 guruş çıkıyor ama yekun kısmında 10000 guruş yazılıdır. Bir sıfır fazla yazılma ihtimalini göz önünde bulundurarak evi 800 guruş sayıp terekeyi tekrar hesapladığımızda ise 10100 guruş yekûna ulaşıyoruz ki evin 8000 guruş değil de 800 guruş olma ihtimali akla daha yakın gelmektedir.

Yukarıda tanıtılan bireyler servet olarak en zengin grubun tepesinde olmasına rağmen bu zenginlikleri mihrleri ile uyumlu değildir. Örneğin 1700-1750 arasında Manisa'nın en yüksek mihrli olan 700 guruşu Zaim Osman Ağa bin Abdullah,¹³³ Emine bint Halil'e ödemiştir. Zaim Osman Ağa bin Abdullah'ın toplam serveti ise 4849 guruştur. Zaim Osman Ağa'nın servet-mihr oranı %14'tür. En zenginler grubunda yer alan tüm erkeklerin servet mihr oranı ise %7,34'tür. En zengin grup içerisinde yüksek mihr veren bir başka isim de Hüseyin Ağa bin Mehmed Ağa'dır.¹³⁴ Hüseyin Ağa, eşi Hadice Hatun bint Osman Ağa'ya 500 guruş mihr ödemiştir. En zenginler grubuna giren ilginç bir isim de hem ödediği mihr miktarıyla hem de terekesinin *ezyed* olmasıyla Esseyid Mahmud Ağa bin Mehmed Ağa'dır.¹³⁵ Esseyid Mahmud Ağa'nın toplam serveti 740 guruş iken -ki bunun 450 guruşu evidir- toplam borcu 1440 guruştur. İşin ilginç yanı ise eşi, Atike bint Ahmed Ağa'ya ödediği 575 guruşluk yüksek mihr bedelidir. Esseyid Mahmud Ağa'nın borçlu olduğu kimselere bakıldığında, Karaosmanağazade Elhac Mustafa Ağa'ya 120 guruş, Kılızade Mustafa Çelebi'ye 480 guruş, Altıkulaçzade'nin yetimlerine 180 guruş, mihr-i müeccel olarak eşi Atike'ye 575 guruş, Aşkizade Molla Ahmed'e 15 guruş ve Derviş Ahmed'in validesi Marziye Hatuna 70 guruş borcu olduğu görülecektir. Eşi haricindeki beş isme olan toplam borcu 865 guruştur. Eşi mihrini almasa dahi terekesi borcunu karşılayamamaktadır.

Örneklerde de görüldüğü üzere en zenginler grubunun tepesinde yer alanlardan ziyade bu gruba dahil olan diğer erkekler daha yüksek miktarda mihr vermektedirler. Servet-mihr rakamları arasında paralellik olmasına rağmen en zengin daima en yüksek miktarda mihr vermemektedir. Bu örnekleri diğer zenginlik gruplarında da görmek mümkündür. Örneklerin artırılması bağlamında diğer zenginlik gruplarına bakmakta fayda görülmektedir.

Orta-üst zenginlik grubunda yer alan 114 ismin ortalama serveti yaklaşık 400 guruş seviyesindedir. Bu grubun en yüksek terekeye sahip ismi Suhte Elhac İbrahim bin Abdullah'ın¹³⁶ toplam serveti 611 guruş iken en düşük terekeye sahip olan Ali

¹³³ MŞS 191:74.

¹³⁴ MŞS 176:62.

¹³⁵ MŞS 191:60.

¹³⁶ MŞS 204:107.

Beşe bin Ahmed'in¹³⁷ toplam serveti 272 guruştur. Ancak bu iki isimden Ali Beşe 15 guruş mihr öderken Suhte Elhac İbrahim 10 guruş mihr ödemiştir. En zenginler gurubunda da görüldüğü gibi orta-üst zenginlik grubunda da en zengin daima en fazla mihri ödememiştir.

Orta-üst zenginlik grubunda ödenen en yüksek mihr miktarı ise 195 guruştur. Esseyid Musa bin Mehmed, eşi Aişe bint Mehmed'e 195 guruş mihr-i müeccel ödemiştir.¹³⁸ Esseyid Musa bin Mehmed'in toplam servetinin 474,66 guruş olduğu düşünüldüğünde bu rakam daha da önemli bir hale gelmektedir. Servetinin %41'ini eşine mihr olarak vermiştir. Esseyid Musa'dan sonra en yüksek mihr ödeyen isim ise Molla Ali bin Elhac Hüseyin'dir.¹³⁹ Molla Ali eşi Şerife Ümmühan bint Esseyid Elhac İbrahim'e 150 guruş mihr ödemiştir. Molla Ali'nin toplam serveti ise 406,5 guruştur. Molla Ali neredeyse servetinin %37'sini eşine mihr olarak bırakmıştır. Ancak bu grupta yer alan tüm üyeler Molla Ali veya Esseyid Musa kadar eşine mihr konusunda cömert davranmamıştır. Hamza bin Abdullah¹⁴⁰, eşi Ümmühan bint Ahmed'e 1 guruş mihr ödemiştir. Elhac Veli bin Abdullah¹⁴¹ ise eşi Ümmühan bint Hasan'a yalnızca 3 guruş mihr ödemiştir. Elhac Veli'nin toplam serveti 382,75 guruş iken Hamza'nın toplam serveti 354 guruştur. Her iki Ümmühan da bir anlamda mihrin belirlenmesinde erkeğin mi kadının mı statüsünün önemli olduğuna dair birer örnektir ancak bu tartışma daha sonra yapılacağı için burada bu durum tartışılmayacaktır.

En zenginler ile orta-üst zenginlik grubu karşılaştırıldığında ilginç rakamlar ortaya çıkmaktadır. En zenginler grubunda yer alan 114 isimden 36'sı 100 guruş ve üzerinde mihr verirken orta-üst grupta yer alan 114 kişiden 13'ü 100 guruş ve üzeri mihr vermiştir. Servet mihr oranları ise daha çarpıcı görünmektedir. En zengin grupta yalnızca iki isim servetinin %25'i ve üzerinde mihr bedeli ödemişken orta-üst zenginlik grubunda bu rakam on üçtür. En zenginlerde görülen en yüksek servet mihr oranı %35'tir. Orta-üst zenginlik grubunda ise yukarıda zikredildiği gibi %41'dir. En zenginlerin, ortalama servet mihr oranları %7 dolaylarında iken orta-üst zenginlik

¹³⁷ MŞS 204:119.

¹³⁸ MŞS 197:232.

¹³⁹ MŞS 197:133.

¹⁴⁰ MŞS 189:7.

¹⁴¹ MŞS 182:146.

grubunda bu oran yaklaşık %14'tür. Kısacası zenginlik düştükçe toplumun en üst tabakasında da net bir şekilde görüldüğü gibi mihrler servetlerin içerisinde daha yüksek oranlara çıkmaktadır.

Orta-alt zenginlik grubunda yer alan 115 ismin terekelerinin ortalama servet değeri 193 guruştur. Ödedikleri mihrlerin ortalaması ise yaklaşık 34 guruştur. Servet mihr oranları %18 seviyesindedir. Bu grupta en düşük mihr Ali bin Abdullah¹⁴² eşi Hadice bint Mustafa'ya 2,5 guruş olarak ödemiştir. Ali'nin toplam serveti 256 guruştur ve ödediği mihr servetinin %1'ine dahi tekabül etmemektedir. Düşük mihrlere bir başka örnek de Esseyid Mehmed bin Esseyid Hüseyin'in Fatıma bint Mehmed'e ödediği 5 guruşluk mihrdir.¹⁴³ Esseyid Mehmed 262 guruşluk bir terekeye sahiptir ve ödediği mihr servetinin %2'si bile değildir. Bu grup içerisinde yüksek mihr verenler dikkate alındığında ise Katıpzade İbrahim Ağa bin Mehmed Efendi ön plana çıkacaktır.¹⁴⁴ Katıpzade İbrahim Ağa'nın vefatı sırasında eşi İsmihan bint Ahmed Ağa hamiledir. Katıpzade, geride hamile bir eş ve sagire bir kız çocuğu bıraktığından mıdır bilinmez içerisinde bulunduğu zenginlik grubunun çok ötesinde 191 guruş mihr bırakmıştır. Manisa'nın en zengin ismi SadıkHzade Ömer Efendi'nin eşine 187 guruş mihr ödediği düşünüldüğünde bu rakam daha fazla anlam ifade etmektedir. Katıpzade'nin toplam serveti 265 guruştur. Katıpzade'nin ödediği mihr servetinin %72'sine denk gelmektedir. Orta-alt zenginlik grubunda yüksek miktarda mihr ödeyen bir başka isim de Elhac Hasan bin Mehmed'dir.¹⁴⁵ Elhac Hasan, Hüma bint Ahmed'e 110 guruş mihr ödemiştir. Elhac Hasan'ın yüksek miktarda mihr ödeme motivasyonu Katıpzade'den daha farklı görünmektedir. Çünkü geride iki kebir kız ve kebir erkek çocuk bırakmıştır. Elhac Hasan'ın terekelerinin toplam değeri 268 guruştur. Ödediği mihr servetinin %41'i düzeyindedir. Halil Ağa bin Elhac İbrahim, eşi Aişe bint Ahmed'e 100 guruş mihr ödemiştir. Toplam servetinin 135 guruş olduğu düşünülürse ödediği mihrin değeri anlaşılacaktır. Halil Ağa servetinin neredeyse 3/4'ünü mihr yoluyla eşine bırakmıştır.

Orta-alt zenginlik grubunda toplam 5 isim 100 guruş ve üzeri mihr ödemiştir. Servetlerinin %25'inden fazlasına denk gelen mihr belirleyenler 115'te 27'dir. Orta-alt

¹⁴² MŞS 183:74.

¹⁴³ MŞS 204:73.

¹⁴⁴ MŞS 177:75.

¹⁴⁵ MŞS 200:93.

zenginlik grubunun %23'ünden fazlası servetinin 1/4'ünü veya fazlasını eşine mihr olarak ödemektedir. Mihr, yalnızca kadınlar için değil aynı zamanda erkekler için de oldukça önemli olmalıdır. Tıpkı kadınlarda olduğu gibi zenginlik düştükçe önemi gitgide artmaktadır.

En yoksullar olarak ele alınan zenginlik grubunun ortalama serveti 79,87 guruş iken ortalama olarak ödedikleri mihr miktarı 23,83 guruştur. Görüldüğü üzere %30,57 gibi oldukça yüksek bir ortalama servet-mihr oranı bu grup için geçerlidir. Bu grubun en zengini 127 guruşluk serveti ile Mehmed bin Süleyman'dır.¹⁴⁶ Mehmed, Hadice bint Mehmed ile evlenmiştir ve ödediği mihr bedeli 20 guruştur. 127 guruşluk servete sahip bir diğer isim de Mehmed Beşe bin Süleyman'dır.¹⁴⁷ Mehmed Beşe'nin eşi Aişe bint Mehmed'e ödediği mihr miktarı ise 50 guruştur. Mehmed, servetinin %15'ini eşine mihr olarak bırakmışken, Mehmed Beşe servetinin %39'unu eşine mihr olarak bırakmıştır. İsimler, baba isimleri, servetler eşit olmasına rağmen ödedikleri mihr miktarları arasında 2,5 katlık bir fark vardır. Bu grup içerisinde de enteresan miktarlarda mihr bedelleriyle karşılaşmaktadır. Mehmed bin Osman'ın¹⁴⁸ toplam serveti 116,5 guruştur. Ancak terekesi borcunu karşılayamamıştır. Eşine ödeyeceği mihrle beraber toplam borcu 129,5 guruştur. Eşi Fatıma bint Elhac Hüseyin'e ödediği mihr miktarı ise 110 guruştur. Fatıma biraz daha düşük bir mihr miktarına razı olsa tereke ezyed olmayacaktır. Ancak Fatıma böyle davranmamıştır. Bu tür bir tavır takınmasında serveti koruma içgüdüğü mü etkili olmuştur? Çocukları olmadığı için sürecin nasıl işlediğine dair fikir sahibi olunamamıştır. Belki de tereke ezyed olmasa dahi İslam miras hukukundan sıyrılmak için böyle bir yola gidilmiş olabilir. Kadından başka varis olmadığı durumlarda beytülmal gelirin 3/4'üne el koyarken kadına toplam mirasın 1/4'ü düşmektedir.¹⁴⁹ Bundan kaçmak için mihr bu kadar yüksek tutulmuş da olabilir.

Yüksek miktarda mihr veren bir başka isim de Mustafa bin Yusuf'tur.¹⁵⁰ Mustafa, Aişe'ye 82,5 guruş mihr ödemiştir. Mustafa'nın toplam serveti ise 93,5 guruştur. Gelirinin çok üstünde mihr vermesinin altında ne gibi bir motivasyonun var

¹⁴⁶ MŞS 175:161.

¹⁴⁷ MŞS 198:126.

¹⁴⁸ MŞS 204:125.

¹⁴⁹ Sevgi Gül Akyılmaz, "Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 9, Sayı, 1-2, (2007), s. 474.

¹⁵⁰ MŞS 197:267.

olduğu bilinmemektedir ancak geride küçük bir kız çocuğuyla, bir eş bırakmıştır ve akrabaları da erkek çocukları olmadığı için mirasçı konumundadır. Bu yüzden Aişe'ye yüksek miktarda mihr bırakarak Aişe'yi ve kızını korumak istemiş olabilir. Eşlerine, servetlerine göre oldukça yüksek miktarda mihr bırakanlar olduğu gibi çok az miktarlarda mihr ödeyenlere de rastlanılmaktadır. Hüseyin Beşe bin Mustafa¹⁵¹ eşi Saliha bint Ahmed'e 1 guruş mihr vermiştir. Hüseyin Beşe'nin toplam serveti, 105 guruştur ve ödediği 1 guruşluk mihrin servetindeki yer %0,9 oranındadır. Bir başka örnek olarak Mehmed bin Abdullah¹⁵² gösterilebilir. Mehmed eşi, Meryem bint Mehmed'e sadece 1 guruş mihr ödemiştir. Mehmed'in terekesinin toplam değeri ise 92,5 guruştur.

En yoksul grupta da diğer gruplarda olduğu gibi çok farklı mihr miktarları görülebilmektedir. En alt grupta yer alan 115 evli erkekten yalnızca bir tanesi 100 guruş üzeri mihr ödemiştir. Mihr rakamları en yoksul grupta giderek düşmüştür ki ortalama mihr miktarından da bu durum rahatça anlaşılmaktadır. Ancak mihrlerin terekelerde kapladığı yer artmıştır. En zengin grupta terekesinin %25'i ve fazlasını mihr olarak veren iki kişiye rastlanılmıştır ki bu rakam orta-üst zenginlik grubunda 13, orta-alt zenginlik grubunda ise rakam 27'ye yükselmiştir. En yoksullarda ise 115 kişiden 62'si servetlerinin %25 veya fazlasını mihr olarak eşlerine vermiştir. Daha da dramatik olan sonuç ise servetinin %50'si ve üzerini mihr olarak verilen kişi sayısında ortaya çıkmaktadır. Bu rakam 115'te 22'dir. Kadınlar gerçekten bu mihr miktarlarını alıyorlar mıdır bilinmez ancak bu miktarda mihr aldıkları kabul edilirse muhtemelen 18. yüzyılda evlilik toplumun yoksul kesimleri için zordur çünkü sözkonusu mihr miktarları ile evlilik oldukça maliyetli görünmektedir.

¹⁵¹ MŞS 206:38.

¹⁵² MŞS 206:19.

Tablo 6: Zenginlik Gruplarına Göre Manisalı Erkeklerin Ortalama Servet, Ortalama Mihr Dağılımı

	En Zengin	Orta-Üst	Orta-Alt	En Yoksul
Tereke Sayısı	114	114	115	115
Ortalama Toplam Servet	1800	399,28	193,03	79,87
Ortalama Mihr	91,13	53,65	33,84	23,83
Servet-Mihr Ortalaması	%7,25	%13,82	%18,04	%30,57

*Para Birimi Guruş

Tablo 7: 100 Guruş ve Üzerinde Mihr Veren Erkeklerin Servet Gruplarına Göre Dağılımı

Servet Grupları	Toplam Tereke Sayısı	100 Guruş ve Üzeri Mihr Veren Erkeklerin Sayısı	Yüzde
En Zenginler	114	36	%31,57
Orta-Üst	114	13	%11,40
Orta-Alt	115	5	%4,34
En Yoksul	115	1	%0,86

Tablo 8: Servetlerinin %25'i ve %50'si Üzerinde Mihr Veren Erkeklerin Zenginlik Gruplarına Göre Dağılımı

Servet Grupları	Toplam Tereke Sayısı	Servetinin % 25'i ve % 50'si Üzerinde Mihr Veren Kişi Sayısı		Yüzelik Dilimler	
				%25	%50
En Zenginler	114	2	-	%1,75	-
Orta-Üst	114	13	-	%11,40	-
Orta-Alt	115	27	5	%23,47	%4,34
En Yoksullar	115	62	22	%53,91	%19,13

Tablolardan ve daha önce aktarılan örneklerden ortaya çıktığı gibi erkekler arasında en zenginler için evlilik çok masraflı olmamaktadır. Bu grubun genelinin servet-mihr ortalaması daha önce de bahsedildiği gibi %7'dir. Bu oran en yoksulların mihre ayırdığı oranın 1/4'ünden daha azdır. Daha başka bir ifadeyle en yoksullar mihr için en zenginlerden oransal anlamda dört kat daha fazla bedel ödemek durumundadır ki bu durum en yoksul grup için evliliği zorlaştırmaktadır. Görüldüğü üzere en yoksulların neredeyse 1/5'i servetinin yarısından fazlasını mihr ödemek için harcamaktadır. Orta-alt grup içinde mihr bedelleri oldukça önemli bir sorun teşkil etmiş olmalıdır. Orta-alt grubun servet-mihr ortalaması %18 olmakla birlikte, grubun içinde yer alan %23'lük bir kesim servetinin en az %25'ini mihr ödemeye ayırmıştır. Orta-üst grubun ortalama servet-mihr oranı %13 düzeyindedir. Kendinden alt gruplar göz önüne alındığında görece düşük bir orandır. Ancak en zenginlerin mihre ayırdığı oranın %7 olduğu düşünülünce çokta düşük bir oran değilmiş izlenimi vermektedir.

Şüphesiz rakamların da ortaya koyduğu gibi en zenginler statülerinin gereği olarak yüksek miktarlarda mihr vermektedirler. Ancak verdikleri mihr miktarları servetlerinin yanında çokta fazla bir yer kaplamamaktadır. En zenginlerden aşağı doğru inildikçe erkeklerin verdikleri mihr miktarları azalırken servetlerinde kapladıkları yer artmaktadır. Bu da zenginlik grupları açısından bakıldığında zaman özellikle en yoksullar göz önünde bulundurulduğunda evliliğin pahalı bir organizasyon olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Buradan hareketle, özellikle 19. yüzyılda merkezin neden evlilik masraflarını ve mihr bedellerini düşürmeye çalıştığı en azından bu yönde telkinlerde bulunduğu daha anlaşılır bir hale gelmektedir.¹⁵³

Peki 18. yüzyılda Manisa'da birden fazla eşi olan bir erkek ne kadar mihr ödüyordu? Eşlerine ödediği mihr bedelleri arasında farklılıklar var mıydı? Eşlerine ödedikleri mihrler arasında fark varsa bunun nedeni neydi?

1700-1750 arasında 47 adet birden fazla evlilik yapmış erkeğe rastlanılmıştır. Bu erkeklerden 37'sinin en azından eşlerinden birine dair mihr kaydı vardır. Bu bölümde inceleme alanımıza girecek bu 37 erkek zenginlik gruplarına göre oldukça farklılık arz etmektedir. Aralarında maddi güç anlamında çok büyük farklılıklar vardır. Örneğin Halil Ağa bin Mustafa¹⁵⁴ 14161 guruşluk çok büyük bir servete

¹⁵³ Ercöşkun, *a.g.e.*, s.93-122

¹⁵⁴ MŞS 202:84.

sahiptir. Aksi bir örnek olarak Ali bin Abdurrahman¹⁵⁵ zikredilebilir. Ali'nin toplam serveti yalnızca 24,62 guruştur.

37 çokeşli erkekten 8'i her iki eşine de aynı miktarda mihr vermiştir. 21'i ise eşlerine farklı miktarlarda mihr vermiştir. 8 kayıta da yalnızca bir adet mihr miktarı terekelere yansımıştır. İlk olarak ele alınan grup eşlerine eşit miktarda mihr verenler olmuştur. Elhac Sefer bin Elhac Hasan¹⁵⁶ 2975 guruşluk büyük bir servete sahiptir. Elhac Sefer'in, Zahide bint Elhac İbrahim ve Şerife Server bint Sefer adında iki eşi vardır. Elhac Sefer, eşlerinden her birine 133,3 guruşluk mihr ödemiştir. Elhac Sefer'in terekesinde yer alan önemli bir ayrıntı çocuğunun olmamasıdır. İkinci evliliğini çocuk sahibi olma amacıyla gerçekleştirmiş olmalıdır. Elhac Hasan bin Abdullah¹⁵⁷ toplam 285 guruşluk bir servete sahiptir. Elhac Hasan, Hadice bint Abdullah ve Essayf bint Hüseyin'le evlenmiştir. Her iki eşine de 10'ar guruş mihr vermiştir. Elhac Hasan'ın terekesinden anlaşıldığı kadarıyla ikinci evliliği o da Elhac Sefer gibi çocuk sahibi olma dürtüsüyle yapmış olmalıdır. Çünkü vefatında sadece sagir bir erkek çocuğu vardır. İsa Beşe bin Mehmed¹⁵⁸ bir başka çokeşli isim olarak göze çarpmaktadır. İsa'nın toplam 220 guruşluk bir serveti vardır ve eşlerine 20'şer guruş mihr ödemiştir. İsa Beşe'nin eşleri Aişe bint Mehmed ve Fatıma bint İsa'dır. İsa Beşe'nin de çocuğu olmamıştır. Hüseyin bin Mahmud¹⁵⁹ Elif bint Veli ve Refiye bint Ramazan ile evlidir. Hüseyin, hem Elife hem de Refiye'ye 16,66 guruş mihr ödemiştir. Hüseyin'i diğerlerinden ayıran özellik ise hem kebir hem de sagir çocuklara sahip olmasıdır. Bu gruptaki erkeklerin ortalama serveti 536 guruştur. Ödedikleri ortalama mihr ise yaklaşık 70 guruştur.

Eşlerine farklı miktarlarda mihr ödeyen 21 kişiye bakıldığında göze çarpan ilk isim Züemadan Sallamacı Mehmed Ağa'dır.¹⁶⁰ Mehmed Ağa'nın toplam serveti 8047 guruştur. Eşlerine ödediği mihrlere gelince Şatırzade Fatıma Kadın'a 500 guruş mihr öderken Kerime Kadın bint Hasan Ağa'ya 165 guruş mihr ödemiştir. Esasen Kerime Kadın'a ödediği mihr miktarı da oldukça yüksek olmasına rağmen eşler

¹⁵⁵ MŞS 188:81.

¹⁵⁶ MŞS 179:109.

¹⁵⁷ MŞS 171:106.

¹⁵⁸ MŞS 194:32.

¹⁵⁹ MŞS 188:86.

¹⁶⁰ MŞS 200:71.

arasında mihr miktarları açısından uçurum vardır. Mehmed Ağa'nın dört çocuğu da kebirdir. Elhac Osman Ağa bin Mehmed Çavuş Ağa¹⁶¹ Manisa'nın en zenginlerindedir. Toplam serveti 9303,5 guruştur. Elhac Osman Ağa, Hadice bint Mehmed Çavuş'a 225 guruş öderken diğer eşi Fehime bint Abdullah'a 100 guruş mihr ödemiştir. Eşler arasında görülen mihr bedellerindeki fark muhtemelen eşlerinin babalarının statüsünden kaynaklanmaktadır. Elhac Osman Ağa'nın toplam dokuz çocuğu vardır. Sefer bin Mehmed¹⁶² çokeşli isimlerden bir diğeridir. Sefer, eşlerinden, Fatıma bint Abdullah'a 5 guruş mihr öderken Hadice bint Abdi'ye 100 guruş mihr ödemiştir. Sefer'in toplam serveti ise 201 guruştur. Sefer'in çocuğu olmamıştır. Abdülcelil¹⁶³ ise eşlerine farklı mihrler vermiştir ancak önceki örneklerde olduğu gibi eşlerine verdiği mihrler arasında uçurum yoktur. Abdülcelil, Raziye bint Hüseyin'e 20, Fatıma bint İbrahim'e 30 guruş mihr ödemiştir. Abdülcelil'in toplam serveti 371,5 guruştur.

Toplam 21 kişinin yer aldığı bu grupta toplam servet miktarları 9303,5 guruştan 46 guruşa kadar farklılık göstermektedir. Mihr bedelleri arasında da ciddi farklılıklar vardır; 5 guruştan 500 guruşa gibi. Burada eşlere ödenen ortalama mihr bedelleri incelendiğinde¹⁶⁴ 122 guruşluk bir rakam görülmektedir. Çokeşli 21 kişinin ortalama serveti ise, 1886 guruştur. Görüldüğü üzere çokeşli olanların ortalama servetleri ve ödedikleri mihrler en zenginler grubundan daha yüksektir. Mihr miktarları belirlenirken temel alınan kıstaslar hatırlandığında kadının yaşı, güzelliği, mal varlığı ve aklı ön plana çıkmaktadır. Buradan hareketle dahi mihr miktarının, kadının statüsünü, erkeğin statüsüne kıyasla daha fazla yansıttığını söylemek mümkündür. Ancak hukuki normların, pratik yansımalarını görebilmek için terekelere bakmak ve daha fazla örnek görmek faydalı görülmektedir.

Şerife Mihriban bint Esseyid Ömer¹⁶⁵ en yoksullar grubunda aldığı yüksek miktarda mihr ile daha önce de tartışılmıştır. Şerife Mihriban, Halil bin Hüseyin'le evlenmiştir. Şerife Mihriban isimden de anlaşılacağı üzere ulema ailesindedir. Yaklaşık 268 kadın tereke kaydı içinde bu türden yapılmış olan 3 evlilikten birisini

¹⁶¹ MŞS 171:226.

¹⁶² MŞS 173:24.

¹⁶³ MŞS 177:2.

¹⁶⁴ Mihri ödeyenler ele alındığı için kocanın ödediği her iki mihrin toplamı dikkate alınmıştır.

¹⁶⁵ MŞS 186:15.

gerçekleştirmişlerdir. Burada ön plana çıkan husus ise, Şerife Mihriban'ın aldığı mihr miktarıdır. Bulunduğu zenginlik grubunun ortalama mihr miktarının 21 guruş olduğu göz önüne alındığında Şerife Mihriban'ın aldığı 50 guruşluk mihr daha da önemli hale gelmektedir. Daha önce de bahsedildiği üzere en yoksullar grubunda yer alan kadınların yüksek mihr bedelleri almaları diğer gruplara göre ender rastlanan bir durumdur. Ele alınacak bir başka isim de Aişe bint Ahmed Efendi'dir.¹⁶⁶ Aişe, Hüseyin bin Mehmed ile evlenmiştir. Aişe'nin toplam serveti 100 guruştur ve bunun yarısı mihrinden gelmektedir. Bu gruba dair son örnek Şerife Aişe bint Mehmed'dir.¹⁶⁷ Şerife Aişe, Halil bin Hüseyin ile evlenmiştir ve aldığı mihr miktarı 20 guruştur. Toplam serveti ise 97 guruştur. Halil'in başka bir evlilik yapması sonucunda doğacak çocukları unvan alamayacakken Şerife Aişe ile evliliğinden olan çocukları unvan sahibi olmuştur. Belki de istisnalar kaideyi bozmaktadır. Halil'in Aişe ile gerçekleştirdiği evlilik sosyal mobilité bağlamında önemli görülmektedir. 18. yüzyılda sınıflar arası geçişlere sıkça rastlanmaktadır.¹⁶⁸ Bu durum hem Kastamonu ve Nablus'ta hem de Atina'da tespit edilmiştir.

IV. UNVAN, ZENGİNLİK VE MİHR İLİŞKİSİ

Kişiler statü sahibi ailelerden gelmeseler dahi ödedikleri yüksek mihr miktarları ile statü sahibi ailelerle birliktelikler gerçekleştirmişlerdir. Bireylerin evliliklere yatırım amacıyla yaklaştığı düşünülebilir ve statü sahibi olabilmek için oldukça yüksek mihrler verdikleri varsayılabilir. Yukarıdaki örneklerde sadece mihr miktarı değil verilen mihrlerin servetlerde kapladığı alanın da büyük olduğu görülmektedir.

İlk olarak erkek terekeleri değerlendirilecektir. Hatırlanacağı üzere erkekler servetlerine göre dört gruba ayrılmıştır. Bu minvalde ilk olarak en zenginler değerlendirilecektir. Üst zenginlik grubu içerisinde en düşük mihr veren kişi İbrahim Beşe bin Kenan'dır¹⁶⁹. İbrahim Beşe'nin toplam serveti 1007 guruştur. Ancak verdiği mihr ise sadece 2,5 guruştur. İbrahim Beşe'nin eşi Fatıma bint Ali'dir. İsimden yola

¹⁶⁶ MŞS 204:125.

¹⁶⁷ MŞS 194:35.

¹⁶⁸ Tucker, *a.g.e.*,s. 174. Ergene-Kaygun, *a.g.e.*,s. 3-17.

¹⁶⁹ MŞS 197:61.

çıkarak Fatıma'nın statü sahibi bir aileden gelmediği söylenebilir ve aldığı mihr de bu yüzden düşük olmalıdır. Çünkü İbrahim Beşe'nin yer aldığı zenginlik grubunda eşlere ödenen ortalama mihr miktarı 91 guruştur. Orta-üst zenginlik grubuna bakıldığında ise yine 1 guruşluk bir mihr miktarı ile karşılaşılmaktadır. Hamza bin Abdullah¹⁷⁰ eşi Ümmühan bint Ahmed'e toplam servetinin %0,28'ini mihr olarak bırakmıştır. Bulunduğu zenginlik grubunda ödenen ortalama mihr miktarı 53,65 guruştur. Ayrıca servet-mihr oranı da %13,82'dir. Orta-alt zenginlik grubuna bakıldığında ödenen en düşük mihr miktarı 2,5 guruştur. Ali bin Abdullah¹⁷¹ yaklaşık 256 guruşluk servetiyle orta-alt grubun üst kesimlerinde yer almaktadır. Ancak eşi Hadice bint Mustafa'ya yalnızca 2,5 guruş mihr ödemiştir. Toplam servetinin %0,9'unu eşine mihr olarak bırakmıştır. En yoksul zenginlik grubu dikkate alındığında ise Hüseyin Beşe bin Mustafa'nın¹⁷² eşi, Saliha bint Ahmed'e 1 guruşluk mihr ödediğini görülmektedir. En düşük mihr verilen dört kadının da ortak yönü statü sahibi olmayan babalara sahip olmalarıdır. Peki, en yüksek mihr verilen on kadın dikkate alındığında neler görülmektedir? En yüksek mihri ve en yüksek onuncu mihri alan kadınlar dışındaki sekiz kadının babası statü sahibidir. En son sıradaki Hadice daha önce vefat etmiştir. Ancak Esseyid Ahmed'in vefatıyla birlikte müteveffa eşi Hadice'nin mihr miktarı Esseyid Ahmed'in terekesinde yer alırken Hadice'nin baba ismi belirtilmemiştir. Hadice'nin babası ile ilgili bilgi sahibi olunamadığından Hadice da statü sahibi olmayanlar kategorisine dahil edilmiştir.

¹⁷⁰ MŞS 189:7.

¹⁷¹ MŞS 183:74.

¹⁷² MŞS 206:6.

Tablo 9: Manisa'da En Yüksek Miktarda Mihr Ödeyen Erkekler ve Eşleri*

İsim	Baba Adı	Eş	Eşin Babası	Mihr Miktarı	Toplam Servet	Servet-Mihr Oranı
Zaim Osman Ağa	Abdullah	Emine	Halil	700	4849	% 14,43
Esseyid Mahmud Ağa	Mehmed Ağa	Atike	Ahmed Ağa	575	698	% 82,37
Hüseyin Ağa	Mehmed Ağa	Hadice Hatun	Osman Ağa	500	4333	% 11,53
Esseyid Mustafa	Esseyid Ahmed Ağa	Elif	Elhac Mustafa Efendi	380	1530	% 24,83
Esseyid Elhac Mustafa	Elhac Ali	Aişe Kadın	Halil Ağa	275	5105	% 5,38
Esseyid Mustafa Ağa	Esseyid İbrahim Ağa	Fatıma	Ahmed Efendi	275	4656	% 5,9
Mahmud Efendi	Mehmed Efendi	Emine Kadın	Mehmed Efendi	250	4400	% 5,68
Mahmud Ağa	Halil Ağa	Atike Kadın	Ahmed Ağa	250	3660	% 6,83
Elhac Hasan	Hüseyin	Alime	Elhac Hüseyin	250	703	% 35,56
Esseyid Ahmed	Esseyid Elhac Mehmed	Hadice	-	225	1102	% 20,41

*Para Birimi Guruş

Tabloda da ortaya çıktığı üzere terekelere yansıdığı ölçüde en yüksek mihr veren 10 kişiden dokuzunun unvanlı olduğu görülmektedir. Aldıkları kızlar da kendileri gibi statü sahibi ailelerin kızlarıdır. Manisa sosyal mobilite yönünden açık olmasına rağmen verilen mihr miktarları bağlamında en tepede yer alan grubun biraz daha kapalı bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Çünkü unvansız aileden kız alan erkek sayısı ikidir. Babası unvan sahibi olmayıp kendi unvan sahibi olan kişilerden

Zaim Osman Ağa, statü sahibi olmayan bir babanın kızıyla evlenmiştir. Esseyid Elhac Mustafa ise, Halil Ağa'nın kızı Aişe Kadın ile evlenmiştir. Zaten bu grupta babası unvan sahibi olmadan unvan sahibi kız alabilen tek isim olarak öne çıkmaktadır.

Tablo 10: Manisa'da En Düşük Miktarda Mihr Ödeyen Erkekler ve Eşleri*

İsim	Baba Adı	Eş	Eşin Babası	Mihr Miktarı	Toplam Servet	Servet-Mihr Oranı
Elhac Veli	Abdullah	Ümmühan	Hasan	3	382,75	%0,78
Keçeci Halil	Abdurrahman	Saliha Hatun	Mehmed	3	19,55	%15,43
İbrahim Beşe	Kenan	Fatıma	Ali	2,5	1007	%0,24
Ali	Abdullah	Hadice	Mustafa	2,5	256,75	%0,97
Mehmed Beşe	Abdullah	Fatıma	Abdullah	2,5	32	%7,81
Arap Abdullah	Abdullah	Fatıma	Abdullah	2,16	18	%12
Habib Beşe	Ali Abdullah	Hadice	Abdullah	2	102,66	%1,94
Hamza	Abdullah	Ümmühan	Ahmed	1	354	%0,28
Hüseyin Beşe	Mustafa	Saliha	Ahmed	1	105	%0,95
Mehmed	Abdullah	Meryem	Mehmed	1	92,5	%1,08

*Para Birimi Guruş

Erkeklerin mihr ödemelerinde iki ayrı grupta yirmi kişi incelediğinde babanın statüsünün ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Gerçekten de sanki Imber'in bahsettiği derecede kadınlar evlendirilirken/evlenirken statü büyük önem taşıyor gibi bir sonuç çıkmaktadır. Kadın terekelerine baktığımızda ise nasıl bir sonuç görmekteyiz? Durumun daha berrak bir hal alması için tıpkı erkeklerde yapıldığı gibi en yüksek mihr alan kadınlarla en düşük mihr alan kadınlar incelenecektir.

Kadın terekeleri arasında en yüksek mihr bedeli 400 guruş olarak öne çıkmaktadır. En düşük mihr miktarı ise 1 guruştur. En yüksek mihr alan on kadından altısının babası statü sahibi kimseler iken dördünün babası unvansızdır. En yüksek mihr alan grupta mihr miktarları 150 ile 400 guruş arasında değişmektedir.

Tablo 11: Manisa'da En Yüksek Miktarda Mihr Alan Kadınlar ve Eşleri*

İsim	Baba Adı	Eş	Eşin Babası	Mihr Miktarı	Toplam Servet	Servet-Mihr Oranı
Emine	Osman	Esseyid Mehmed	Ubeydiye	400	2091,6	%19,12
Aişe Kadın	Irbıkzade Mehmed Ağa	Mustafa Ağa		275	2680	%10,26
Abide	Cabbar	Ali Efendi	Abdurrezzak	250	697,5	%35,84
Aişe	Elhac Ahmed	Esseyid Elhac Halil	Esseyid Hasan	230	1043,5	%22,04
Rabia	Ali Ağa	Mustafa Ağa	Halil Ağa	225	1601	%14,05
Rabia	Hüseyin Ağa	Esseyid Mehmed	Halil	225	1411	%15,94
Hadice	İsa Efendi	Hüseyin Ağa		160	636	%25,15
Aişe	Hasan	Mustafa	Abdurrahman	154	268	%57,46
Şerife Saliha	Esseyid Hasan Ağa	Hasan Ağa		150	982,5	%15,26
Fatıma	Osman	Esseyid Mustafa	Ömer	150	626	%23,96

*Para Birimi Guruş.

Tablo 12: Manisa'da En Düşük Miktarda Mihr Alan Kadınlar ve Eşleri*

İsim	Baba Adı	Eş	Eşin Babası	Mihr Miktarı	Toplam Servet	Servet-Mihr Oranı
Kerime	Abdi	Elhac Mehmed		5	44,8	% 11,16
Aişe	Abdullah	Hüseyin	Abdullah	5	6,51	% 76,80
Havva	Halil	Hüseyin	Mustafa	3	59,83	% 5,01
Mihriban	Yusuf	Hasan	İbrahim	3	50,6	% 5,92
Fatıma	Abdullah	Hüseyin	Mustafa	3	26,33	% 11,39
Rabia	Abdullah	Hasan	Abdullah	3	16,61	% 18,06
Saliha	Hüseyin	İbrahim	Abdullah	2,5	142	% 1,76
Kerime	Ali	Esseyid Mahmud	Esseyid Mahmud	2,5	52,9	% 4,72
Fatıma	Abdullah	Musa Beşe	Durmuş	2,5	22	% 11,36
Kerime	Abdullah	Şaban	Abdülkerim	1	58,5	% 1,70

*Para Birimi Guruş.

Tablo 12'de de görüldüğü üzere en az mihr alan on kadından onunun da babası unvansızdır. Ancak bu kadınların, eşlerinin toplam servetlerine bakıldığında İbrahim bin Abdullah'ın dışındaki isimlerin servetleri Manisa ortalamasının oldukça altında görünmektedir. Tablo 11 ve 12 bu bölüm içerisinde sorulan sorulara dair ipucu vermektedir. Önceki tablolarla beraber düşünüldüğünde de bu tablolar daha anlamlı hale gelmektedir. Eldeki verilerden hareketle mihrlerin belirlenmesinde hem erkeğin hem de kadının statüsünün önemli olduğu görülmektedir. Ancak mihrin belirlenmesinde esas ağırlığı kadının statüsünün belirlediğini söylemek gerekmektedir. Mihri verenler grubunda da mihr alanlar grubunda da ayrı ayrı incelenen gruplarda en yüksek mihr, statü sahibi kimselerin kızları alırken en düşük mihr statü sahibi olmayanların kızları almaktadır. Arada tersi yönde örnekler olmakla beraber eğilimler bu yöndedir. Zaten eldeki verilerin pür gerçeklikten ziyade eğilimleri yansıttığı unutulmamalıdır.

V. SONUÇ

Bu bölümde ortaya çıkan temel sonuç mihrin statü ile paralellik gösterdiği ve mihr ödemeleri konusunda da etkili olan unsurun kadının babasının soyu olduğudur. Mihr ödemeleri hususunda hukuki normlar ile yaşam pratikleri arasında uyum görülmektedir. Kişiler çoğunlukla geldikleri zenginlik grubuna veya ailelerinin statülerine göre mihr almışlardır.

Daha önce de bahsedildiği üzere kadının mihri belirlenmemişse ve bu sebeple mihr-i misl ödenecekse mihr-i misl kızın baba tarafından akrabalarına bakılarak belirlenmiştir. Bu durumun yalnızca mihr-i misl için değil genel olarak mihr ödemeleri için geçerli olduğunu söylemek son derece mümkün görünmektedir. Kadınların ve yüksek oranda da erkeklerin statüleri ile mihrleri arasında uyum görülmektedir. Bu uyumun görülmesi önemlidir. Çünkü toplumda kullanılan ya da mahkeme kayıtlarına geçirilen unvanların bir geçerliliği olduğunu göstermektedir. Özellikle ağa unvanını kullanan kimseler servetleriyle, ödedikleri mihr miktarlarıyla farklı bir profil çizmektedirler. Keza Esseyid, unvanını kullanan kimseleri de bu anlamda belirtmekte fayda vardır. Seyyid soyundan gelen kimselere de hemen hemen her zenginlik grubunda rastlanılmaktadır. Ancak her zenginlik grubunda görülen statü sahibi kimseler beşelerdir. En zenginden en yoksula tüm zenginlik gruplarında beşelere rastlanılmaktadır. Beşelerde hem evlilik kalıplarında, hem de ödedikleri mihrlerde grup içerisinde bir birliktelik görülmemektedir. Beşeler zaman içerisinde askeri unvanlarından daha ziyade gündelik yaptıkları işleri ile ön plana çıktıklarından olsa gerek diğer unvanlı gruplara nazaran toplumun diğer kesimleri ile de evlilik bağları kurabilmişlerdir. Bu anlamda hem seyyid ailesinden gelenler hem de ağa aileleri daha kapalı bir yapı hüviyetindedir.

En yüksek miktarda yapılan mihr ödemelerine bakıldığında ise karşılaşılan tablo oldukça anlamlıdır. Öyle ki hem kadının babasının hem de damadın ve damadın babasının unvanlı olduğu durumlarda mihr miktarları diğer durumlara göre oldukça yüksek seyretmektedir.

Mihr, bireylerin evlilik üzerinden kuracakları yatırıma gösterdikleri değeri, hassasiyeti ve güveni görünür kılmaya anlamında da önemlidir. Şüphesiz yüksek

miktarda verilen mihrlere yoluyla karşı tarafın güveni kazanılmak istenildiği gibi ayrıca kurulan ortaklığa verilen önem de gözler önüne serilmiştir. Bu açıdan mihrin yukarıda belirtilen sembolik önemi daha farklı bir anlam kazanmaktadır.

İkinci Bölüm

MANİSA'DA EVLİLİK KALIPLARI

Çiftlerin evlilik tercihleri ve evlilik dinamikleri düşünüldüğünde akla ilk gelen tartışma evlenecek kişilerin birbirlerine denk olup olmadıklarıdır. İslam hukukunda bu durum küfüvvet ya da kefaet başlığı altında ele alınmıştır. Küfüvvet, altı alt başlık altında bireylerin denkliklerini öngörmüştür. Bireyler, din, özgürlük, takva, servet ve aile geçmişi konularında birbirlerine denk olmalılardır.¹⁷³ Örneğin müslüman bir erkek gayrimüslim bir kadın ile evlenebilirken, müslim bir kadın gayrimüslim bir erkek ile evlenememektedir. Kolovos'un da bahsettiği üzere mühtedilere kız verilmemektedir. *Behcetü'l Fetava*'da yer alan örnekler bu durumu doğrular niteliktedir.

"Babası müslim olmayan Zeyd-i mühtedi babası müslim olan Hind-i müslimeye küfüv olur mu?"

El-cevab: Olmaz

Müslim olup lakin kıpti olan Zeyd sadat-i kiramdan Amr'ın kızı Hind'e küfüv olur mu?"

El-cevab: Olmaz".¹⁷⁴

Örneklerde de görüldüğü üzere bireylerin hem aile geçmişi hem de dinleri birbirlerine denklikleri konusunda oldukça önemlidir. Bireyin özgür olup olmaması da bireylerin küfüvveti noktasında önemlidir. Köleler, İslam hukukuna göre evliliklerinde efendilerinden icazet almak zorundadırlar. Bu yüzden de hür kadınlarla denk değildirler. Küfüvvet temel olarak kadınlar için vardır. Erkekler kendilerinden alt gruptan ya da müslim olmayan kadınlarla evlenebilirlerken kadınlar evlenememektedirler. Mihr bölümünde de belirtildiği gibi kadının alt gruptan erkeklerle evlenmesi kendisi için değil babası için utanç kaynağıdır. Bundan dolayı

¹⁷³ Duben-Behar, *Istanbul Households...*, s.120

¹⁷⁴ Yenişehirli Abdullah Efendi, *a.g.e.*, s. 76.

da kızını yalnızca babaları dengi olmayan erkeklerle evlendirme hakkına sahiptir. Kızların annelerinin dahi böyle bir hakkı yoktur.

"Hind kızı Zeyneb-i sagireyi küfüvvü olmayan Amr'a tezvic eylese akd-i mezbur sahih olur mu?"

El-cevab: Olmaz."¹⁷⁵

Çalışmanın odak noktasını, bireylerin hukuki düzlemde ele alınan küfüvvetin pratik yaşamda nasıl vücut bulduğu ve Osmanlı hanehalklarının evlilik kurumuna nasıl yatırım yaptıkları, statü ve zenginliğin kararlarını ne ölçüde etkilediği oluşturmaktadır.

I. MANİSALI KADINLAR VE EŞ SEÇİMLERİ: SOSYAL GRUPLAR VE ZENGİNLİK

Manisa üzerine ele alınan dönemde (1700-1750) incelenen kayıtlardaki çoğunluk, evli çiftlerin benzer zenginlik gruplarından geldiğini göstermektedir. Erkeklerde daha alt zenginlik grubundan bir kadınla evlenme durumu görülmekle beraber kadınlarda bu durum istisna sayılabilecek düzeyde azdır. Eleni Gara, Mostar'da üst zenginlik grubundan olan kadınların alt zenginlik grubundan erkeklerle evliliklerine az sayıda rastladığını ifade etmiştir. Ancak Gara'ya göre Mostar'da kayıtlara az sayıda örnek yansımış olmasına rağmen bu tür evlilikler daha çok gerçekleşmiş olmalıdır. Yazarın varsayımına göre üst zenginlik grubundan kadınlar en nihayetinde evleneceğinden alt zenginlik gruplarından da erkeklerle evlenmişlerdir.¹⁷⁶ En azından Manisa örneğinde Gara'nın varsayımı geçerli görünmemektedir. Üst zenginlik grubunda yer alan kadınlarla alt zenginlik grubunda yer alan erkekler arasında az sayıda evlilik gerçekleştirilmiştir. Ele alınacak örneklerle bu durum daha net bir şekilde gösterilmeye çalışılacaktır.

İlk olarak ilmiye sınıfı üyelerinin kızlarının yaptıkları evlilikler ele alınacaktır. 1700-1750 arası dönemde incelenen tereke kayıtlarından 268'i kadınlara aittir. Kadınlara ait 268 terekeden de 23'ü ilmiye sınıfına üye erkeklerin kızlarıdır. Servetlere göre dağılım yapıldığında bahsi geçen 23 kadından 11'i en zengin sınıfa üyedir. Geriye kalan 12 kadından, 7'si orta üst zenginlik grubundan, 2'si orta-alt zenginlik grubundan ve 3'ü de en yoksul gruptandır. Neredeyse kadınların yarısı

¹⁷⁵ Yenişehirli Abdullah Efendi, *a.g.e.*, s.74

¹⁷⁶ Gara, *a.g.e.*, s. 126.

Manisa'nın en zenginleri grubundandır. İlimiye sınıfından gelen kadınların babalarının unvanları ile zenginlikleri arasında net bir şekilde paralellik görülmektedir.

Ele alınan kadınlardan 19'u evliliklerini kendi zenginlik grubundan en azından unvan bazında benzer gruplarından kimselerle yapmışlardır. Geriye kalan 4 kadın ise unvansız kimselerle evlenmiştir. 4 kadından ikisi orta-alt zenginlik grubundan iken diğer ikisi de en yoksullar grubundandır. En zenginlerde ve orta-üst zenginlik grubunda bu tür evliliklere rastlanmamıştır. Küfüvvet tam olarak burada devreye girmektedir. Küfüvvetin en önemli unsurunun servet birikimi olduğu düşünülmektedir. Öyle ki Ergene'nin Kastamonu örneğinde yatay evlilik kalıplarından daha dikkat çekici olanı dikey evlilik kalıplarındır. Kastamonu'da unvan sahibi olmayan erkeklerin unvan sahibi kimselerin kızlarıyla evlenmeleri önemli bir toplumsal geçişgenliğe işaret etmektedir.¹⁷⁷ Servet en önemli kıstas olarak ön plana çıktığı için olsa gerek ilmiye sınıfından olmalarına rağmen kadınlardan bir bölümü ya yüksek mihrlerle ya da yüksek mihr almaksızın kendilerinden alt sosyal statüde bulunan erkeklerle evlenmişlerdir. Ancak bu kadınların da sınırlı sayıda olduğunu belirtmek gerekmektedir.

En yoksul gruba dahil olan ilmiye sınıfının üyesi 4 kadından üçü Manisa ortalamasının üzerinde mihr almışlardır. Bu bağlamda ilmiye sınıfı ile dışarıdan gerçekleştirilen evliliklerde yüksek miktarda mihr verme gerekliliği var gibi durmaktadır. Öyle ki orta-alt zenginlik grubunda kadınların aldığı ortalama mihr miktarı yaklaşık 35 guruş düzeyinde iken Aişe bint Esseyid İbrahim¹⁷⁸ eşi Hüseyin'den 62,5 guruş mihr almıştır. Orta-alt zenginlik grubundan bir diğer isim Aişe bint Ahmed Efendi¹⁷⁹ eşi Hüseyin bin Mehmed'den 50 guruş mihr almıştır. En yoksul zenginlik grubundan olan Şerife Mihriban bint Esseyid Ömer¹⁸⁰ eşi Halil bin Hüseyin'den 50 guruş mihr almıştır ki kendi zenginlik grubunda ödenen ortalama mihr miktarı yaklaşık 19 guruş seviyesindedir. Ancak bu örneğin tersine bu gruba dahil olan Fatıma bint Hüseyin Çelebi¹⁸¹ eşi Ali bin Mehmed'den 15 guruş mihr

¹⁷⁷ Ergene-Kaygun, *a.g.e.*, s.16-17.

¹⁷⁸ MŞS 200:84.

¹⁷⁹ MŞS 204:125

¹⁸⁰ MŞS 186:15.

¹⁸¹ MŞS 191:62.

almıştır. Elimizde bu yönde değerlendirmeye tabi tutulacak çok fazla örnek olmamasına rağmen unvansız kişilerin ilmiye sınıfından bir kadınla evlenecekleri zaman çok yüksek olmasa da yüksek miktarda mihr verdikleri görülmektedir. Bu durum Bada ve Cassia'nın Atina örneği ile benzerlik taşımaktadır.¹⁸² Kadının baba tarafından gelen unvanların çiftlerin çocuklarını etkileyip etkilemediğine bakıldığında ise çocukların unvansız oldukları göze çarpmaktadır. Seyyid ailesinden gelen diğer çiftlerin çocuklarında ise *sagir esseyid*, unvanlarına rastlanmıştır. Bu tür evliliklerin stratejik bir birleşme amacı güdüp gütmeye dair net bir şekilde görüş belirtmek oldukça zor olmasına rağmen statü sahibi olmayan erkeklerin ödedikleri mihr miktarları bu yönde bir eğilim olabileceğini düşündürmektedir. Çünkü mihr bölümünde de ele alındığı gibi, mihr sosyal statü bağlamında önemli görülmektedir. En basit anlamda zenginlik göstergesi olarak görülmektedir.

Peki geriye kalan 19 kadın kimlerle evlenmiştir? 14'ü ilmiye sınıfının içerisinde bulunan kişilerle evlenirken 5'i ağa unvanlı kişilerle evlenmiştir. Ağaların, ağırlıklı olarak çok yüksek miktarda mihrler ödeyerek ilmiye sınıfından kız aldıkları görülmektedir. Öyle ki beş örnekten dördü 125 guruş ve üzerinde mihr ödemiştir. Aişe Kadın bint Irbıkzade Mehmed Ağa¹⁸³ eşi Mustafa Ağa'dan 275 guruş mihr almıştır. Manisa'nın en yüksek mihr miktarlarından olan bu rakam muhtemelen birleşen iki ailenin prestijini göstermesi bakımından bu kadar yüksek tutulmuştur. İlmiye sınıfından kadınlar ve askeri sınıftan erkeklerin gerçekleştirdiği (kadın terekeleri üzerinden) evlilikler incelendiğinde şu tabloyla karşılaşılmaktadır.

¹⁸²

¹⁸³ MŞS 204:78.

Tablo 13: İlimiye Sınıfından Kadınlar ile Askeri Sınıftan Erkeklerin Evlilikleri*

Kişi	Babası	Eş	Babası	Mihr	Servet
Aişe Kadın	İrbıkzade Mehmed Ağa	Mustafa Ağa	---	275	2680
Şerife Saliha	Esseyid Hasan Ağa	Hasan Ağa	---	150	982,5
Hadice	İsa Efendi	Hüseyin Ağa	---	160	636
Aişe	Necmi Efendi	İsmail Ağa	Mehmed Çavuş	50	320,57
Emine	İbrahim Efendi	Memiş Ağa	Hüseyin	125	255

*Para Birimi Guruş

Kadın terekelerinden çıkan sonuca göre ilmiye sınıfından kadınlar askeri sınıftan erkeklerle evlendiklerinde genelde ciddi miktarda mihr almışlardır ve bu da daha önce tartıştığımız gibi ailelerin prestijinin yansımaları olarak görülmelidir. Yukarıdaki tabloda yer alan isimler dışında askeri sınıfa mensup bir ismin ilmiyeden biriyle evlendiğine en azından kadın terekelerinde rastlanılmamıştır. Bu evliliklerin bir ittifak üzerine mi kurulu olduğu daha sonra tartışılacaktır.

İlimiye sınıfı içerisindeki kadınların %60'ından fazlası dini unvanlara sahip kimselerle evlenmiştir. Bu oran oldukça yüksektir. Bir anlamda ilmiye sınıfı içerisinde yarı-kapalı bir biçimde evliliklerin gerçekleştirildiği görülmektedir. En azından ilmiye sınıfına mensup kadınların eş seçimi noktasında statüyü önemli ölçüde göz önünde bulundurdıkları söylenebilir.

Askeri sınıf içerisinde yer alan kadınların evlilik tercihlerine bakıldığında ise 18 örnek ile karşılaşmaktadır. Bu da toplam kadın terekelerin yaklaşık %7'sine denk gelmektedir. Belirtilen 18 kadından 4'ü ilmiye sınıfına mensup bir kimse ile evlenmişken, 5'i grup içi ve 9'u unvansız kimseyle evlenmiştir. Askerilerde unvansız kişilere kız vermek oldukça yaygın görünmektedir.

Askeri sınıftan kadınların, unvansız kişilerle evliliklerinin yaygın olmasında yeniçerilerin rolü büyüktür. Çünkü eldeki 9 kayıttan 8'i beşelere aitken yalnızca bir tanesi ağa kızına aittir. 18 kadından 8'inin terekesi en zengin grupta yer alırken bunlardan 6 tanesi ağa kızıdır. Ağa kızlarına diğer zenginlik gruplarında rastlanılmamaktadır. Ağalar da beşeler de askeri sınıfa mensup olmalarına rağmen aralarındaki servet farkı kızlarının gerçekleştirdikleri evliliklere açık bir şekilde

yansımıştır. Unvanlar ve servetler ile yapılan evlilikler arasında ciddi paralellikler vardır. 6 ağa kızından 5'i unvanlı kişilerle evlenmiştir. Zaten bu 5 kişi de servet sıralamasında askeri kesimin en üstünde yer almaktadır. Bu kişilerden biri ağa, ikisi esseyid unvanlı ikisi de beşe unvanlı kimselerle evlenirken yalnızca biri unvansız bir kimseyle evlenmiştir. Unvanlı kimselerle evlenen beş kişiden biri hariç geriye kalan dördü de 110 guruş ve üzerinde yani yüksek miktarda mihr almıştır. Ancak beşe kızları için bu durum söz konusu değildir. Onlar hem unvansız kişilerle evlenmişlerdir hem de ağa kızları kadar yüksek miktarda mihr alamamışlardır. Beşelerin kızlarının unvansız erkeklerle evlenmesinde beşelerin askeri sınıf içerisindeki yerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Öyle ki beşeler arasında esnaflaşma durumu görülmektedir. Börekçi İbrahim Beşe¹⁸⁴, Kasab Halil Beşe¹⁸⁵, Kasab Mehmed Beşe¹⁸⁶ örneklerinde de görüldüğü üzere yeniçeriler beşe unvanının yanında çeşitli esnaf gruplarına mensubiyet belirten unvanlarda kullanmaktadır. Buradan hareketle beşelerin halkla daha iç içe olduğu ve bu yüzden de kızlarının unvansız erkeklerle evlilikler gerçekleştirdikleri düşünülebilir.¹⁸⁷

Tablo 14: Ağa Kızları ve Gerçekleştirdikleri Evlilikler*

Kişi	Babası	Eş	Babası	Mihr	Servet
Fatıma	Ali Ağa	Sadıkzade Mehmed Efendi		125	2299,16
Rabia	Ali Ağa	Mustafa Ağa	Halil Ağa	225	1601
Rabia	Hüseyin Ağa	Esseyid Mehmed	Halil	225	1411
Saliha	Halil Ağa	Mustafa Beşe	Ömer	110	648,5
Saliha	Halil Ağa	İbrahim Beşe	Ahmed	25	514,5
Hadice	İbrahim Ağa	Ömer	Mehmed	75	279,5

*Para Birimi Guruş

¹⁸⁴ MŞS 197:163.

¹⁸⁵ MŞS 171:25.

¹⁸⁶ MŞS 200:76.

¹⁸⁷ Gülay Yılmaz, *The Economic and Social Roles of Janissaries in a 17th Century Ottoman City: The Case of Istanbul*, Doktora Tezi, McGill University Institute of Islamic Studies, Montreal 2011, s. 189-244. Yılmaz, yeniçerilerin meslek sahibi olarak görüldüğü vakıf kayıtlarına 15. yüzyılda dahi rastlanıldığını belirtmiştir.

Beşe kızlarının evlilik ilişkileri incelendiğinde, 12 beşe kızından 8'i unvansız kişilerle evlenmiştir. Geri kalan 4 kadından ikisi beşelerle evlenirken diğer iki ilmiye sınıfı üyesi çelebi ve esseyid unvanlı kimselerle evlenmişlerdir. Beşe kızlarından hiç biri 100 guruş civarında mihr alamamıştır. En yüksek alınan mihr miktarı 77,5 guruştur. Beşe kızlarından 2'si en zengin grupta yer almaktadır onların dışında kalan 10 kadından 6'sı orta-üst, 3'ü orta-alt ve biri en yoksullar grubunda yer almaktadır. Her şeye rağmen beşe kızlarının servetlerinin Manisa ortalamasının üzerinde yer aldığı görülmektedir.

Askeri sınıfın içerisinde ilmiye sınıfına nazaran daha hiyerarşik bir yapı olması kendisini burada da göstermiştir. İلميye sınıfına kıyasla askeri sınıfta evlilikler daha çeşitli zenginlik gruplarından yapılabilmekte iken ilmiye sınıfında en yaygın evlilik biçimi *endogamik* yapıdaki evliliklerdir. Ergene'nin 18. yüzyıl Kastamonu'su üzerinde yaptığı çalışmada askeri sınıf içerisindeki *endogamik* evliliklerin ilmiye sınıfından daha yüksek olduğu belirtilmektedir. Kastamonu ve Manisa burada birbirinden farklı karakterler ortaya koymaktadır. Öyle ki askeri sınıfa mensup isimlerin kızlarının %50'si unvansız kişilerle evlenirken ilmiye sınıfında bu oran %17 civarındadır. İلميye sınıfında sınıf içi evlilikler %60 düzeyinde iken askeri sınıfta bu oran %21 seviyesindedir. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere unvanlı babalara sahip kadınlar Manisa ortalamasının üzerinde servet sahibi olmaları sebebiyle Manisa'daki diğer kadınlardan ayrılmaktadır. Kadınlar, babaları ve eşleri dikkate alındığında kişilerin kullandıkları unvanlarla servetleri arasında paralellik bulunmaktadır. Yukarıda ele alınan unvanlar ve servetler arasındaki ilişki ele alındığında da ağa unvanına sahip kişilerin kendilerinin ve kızlarının servetleriyle toplumun diğer kesimlerinden net bir şekilde ayrıldığı görülmektedir. Evlilik kalıpları açısından bakıldığında, sayıca az olan ağalar ve ağa kızları askeri sınıfa mensup olan diğer gruplardan ve ilmiye sınıfından daha az geçişkenliğe sahip gibi görünmektedir. Ancak Tablo 14 dikkatle incelendiğinde ağa kızlarının unvanlı kişilerle evlenmelerine karşın bu evlenen kişilerin babalarının unvanlı olmadığı görülecektir. Ağa kızlarıyla evlenen erkekler kendi çabaları sonucunda zenginleşmiş ve zenginliklerini de ağa kızlarıyla evlenerek mi pekiştirmişlerdir? Her ne kadar kişilerin unvanları göz önünde bulundurulduğunda sosyal mobilite az görünse dahi babaları dikkate alındığında sosyal mobilitenin olduğu görülecektir. Beşe lerin kızları

ise hem servetleri bakımından hem de gerçekleştirdikleri evliliklerde aldıkları mihr bakımından ağaların kızlarının altında yer almaktadırlar. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda beşelerin evlilik dinamikleri daha net şekilde anlaşılacaktır.

Babası unvan sahibi olmayan kadınların evlilikleri dikkate alındığında ise, yüksek servete sahip olmanın yolu -en azından yollardan birisi- unvanlı erkeklerle evlenmekten geçmektedir. Çünkü babası unvan sahibi olmayıp en zengin kategorisinde yer alan 10 kadından 9'u unvan sahibi kişilerle evlidir. Hatta ilk dokuzun tamamı unvanlılarla evli iken onuncu kadın olan Aişe bint Elhac Halil¹⁸⁸, Elhac Halil bin Mehmed ile evlidir. Aişe'nin terekesine bakıldığında bağ, bahçe ya da menzile rastlanmamıştır. Altın bilezikleri dışında terekesinin büyük bölümünü kıyafetler, çarşaf, sandık oluşturmaktadır. Geriye kalan dokuz kadından 4'ünün babası elhac, birinin babası hacı olarak anılmakta iken geriye kalan 4 kadının babasının hiçbir unvanı yoktur. Peki yukarıda zikredilen 9 kadın kimlerle evlenmiştir? Söz konusu 9 kadından 7'si ilmiye sınıfı üyeleriyle evlenmiştir. Belirtilen 7 kişiden 6'sı esseyid unvanına sahipken biri efendi unvanına sahiptir. Geriye kalan iki kadın ise askeri gruptan kişilerle evlenmiştir. Askeri gruba mensup olan iki kişiden biri ağa iken diğeri beşe unvanlıdır. İlmiye sınıfına mensup erkeklerin kadınların aksine içerisinde buldukları grubun dışında evliliğe daha açık olduğu görülmektedir. Ancak gerçekleştirilen evliliklerde elhac-esseyid bağlantısı da göz ardı edilmemelidir.

¹⁸⁸ MŞS 186:182. Sayfanın numarası okunamamaktadır.

Tablo 15: Babası Unvansız En Zengin Kadınların Evlilikleri*

Kişi	Babası	Eş	Babası	Mihr	Servet
Hadice	Elhac Mehmed	Esseyid Mustafa Çelebi	Esseyid Musa	50	4475,24
Emine	Osman	Esseyid Mehmed	Ubeydiye	400	2091,6
Aişe	Elhac Ahmed	Esseyid Elhac Halil	Esseyid Hasan	230	1043,5
Atike	Elhac Mehmed	Esseyid Elhac Abdullah		75	1005,5
Atike	Elhac Hasan	Esseyid Osman	Mustafa	66,83	731
Abide	Cabbar	Ali Efendi	Abdurrezzak	250	697,5
Aişe	Hacı Musa	Nasuh Ağa	Mehmed	82,5	639,16
Fatıma	Osman	Esseyid Mustafa	Ömer	150	626
Fatıma	Halil	Mehmed Beşe	Süleyman	10	625,5
Aişe	Elhac Halil	Elhac Halil	Mehmed	75	583,16

*Para Birimi Guruş

II. MANİSALI ERKEKLERİN EVLİLİK KALIPLARI

Yukarıda genel olarak kadınların evlilik tercihleri ya da başka bir ifadeyle gerçekleştirdikleri evlilikler ele alınmıştır. Erkeklerin evlilik konusundaki tutumunun nasıl şekillendiğine, aynı şekilde unvanlar üzerinden yapılacak bir değerlendirme ile yaklaşılabılır. Erkekler de kadınlar gibi temel olarak üç gruba ayrılmıştır; ilmiye, askeri ve unvansız olarak. Ancak bu grupların alt grupları da oluşturulmuştur. Çünkü bazı erkekler birden fazla unvana sahiptirler. Bu kişiler de alt gruplar olarak değerlendirilecektir. Ayrıca birden fazla eşe sahip olan kişiler de bu grupta değerlendirilmeyip çokeşlilik bölümünde değerlendirileceklerdir.

Toplam terekeler arasında 47 tane tek unvanlı ilmiye sınıfı mensubuna rastlanılmıştır. İlmiye sınıfına mensup 48 erkekten, 6'sının eşinin babası esseyid, birinin babası efendi unvanına sahipken 3'ünün babası beşe unvanına sahiptir. Geriye kalan 38 erkeğin eşinin babası ise unvansızdır. Bahsi geçen 48 erkekten 34'ünün kendi babası da unvansızdır. Bu anlamda, Tucker'ın sınıflar arası geçişin 18. yüzyılda yoğun olduğu yönündeki tespiti Manisa örneğinde de geçerli görünmektedir.¹⁸⁹ 48

¹⁸⁹ Tucker, *a.g.e.*, s.173-175.

isimden 34'ünün babasının unvansız olması sınıflar arası geçişin kanıtı gibi görülmektedir.

İlk olarak ilmiye sınıfının kendi arasında gerçekleştirdiği evlilikler değerlendirilecektir. İلميye sınıfının kendi arasında gerçekleştirdiği evliliklerin yine aynı sınıfın gerçekleştirdiği tüm evlilikler içindeki payı %14,5'tir. 1700-1750 arası incelenen tereke kayıtlarından çıkan verilere göre Manisa'nın en zengini SadıkHzade Ömer Efendi'dir.¹⁹⁰ SadıkHzadelerin Manisa'nın önde gelen ulema ailelerinden olduğu bilinmektedir. SadıkHzade Ömer Efendi, Şerife Ümmügülsüm bint Esseyid Elhac Mehmed ile evlenmiştir. SadıkHzade, eşi Şerife Ümmügülsüm'e 187 guruş mihr ödemiştir. Toplam serveti ise 16390 guruştur. SadıkHzade, bağa, üç köleye, değerli giyim ve ev eşyalarına sahiptir. Ancak terekesinde en fazla dikkati çeken husus çok sayıda alacak kaydı olmasıdır. Oldukça fazla kişiye borç vermiştir. Ömer Efendi ve evliliği mihr bölümünde ele alındığından tekrara düşmemek adına verilen bilgiler sınırlı tutulmuştur.

Esseyid Mahmud bin Mehmed Efendi¹⁹¹ bu grup içerisinde öne çıkan bir başka isimdir. Tereke kaydı tutulurken müderrisin-i kiram'dan olarak kaydedilmiştir. Esseyid Mahmud'un terekesinin toplam değeri 4400 guruştur. Terekesinde 400 ve 500 guruş değerindeki evleri dikkati çekmektedir. Evlerinin yanı sıra 560 guruş değerindeki kozaları, mücevherleri, köleleri, cariyesi ve kitapları görülmektedir. Esseyid Mahmud, kendisi gibi ilmiye ailesinden gelen Emine Kadın bint Mehmed Efendi ile evlenmiştir. Eşi, Emine Kadın'a ödediği mihr miktarı da 250 guruştur.

Esseyid Mustafa bin Esseyid Ahmed Ağa¹⁹², Elif bint Elhac Mustafa Efendi ile evlenmiştir. Esseyid Mustafa 1530 guruşluk servete sahiptir. Eşi Elif'e 380 guruş gibi çok yüksek miktarda mihr ödemiştir. Esseyid Mustafa, bir evin yanı sıra 6 ayrı dükkâna sahiptir. Servetinin büyük kısmını taşınmaz mallar oluşturmaktadır.

Mustafa Efendi bin Elhac Halil,¹⁹³ Hadice bint Abdurrahman Efendi ile evlenmiştir. Mustafa Efendi, 497,89 guruşluk servete sahiptir. Eşi Hadice'ye ödediği mihr miktarı ise 83,33 guruştur. Mustafa Efendi'nin terekesi yukarıdaki diğer

¹⁹⁰ MŞS 186:24.

¹⁹¹ MŞS 190:97.

¹⁹² MŞS 173:10.

¹⁹³ MŞS 181:190.

örneklere göre daha mutevazı seviyededir. Terekesinde taşınmaz mallardan ziyade, çeşitli araç ve gereçler görülmektedir.

Molla Ali bin Elhac Hüseyin¹⁹⁴, Şerife Ümmühan bint Esseyid Elhac İbrahim ile evlenmiştir. Molla Ali 406 guruşluk servete sahiptir. Ödediği mihrin 150 guruş olduğu düşünülürse servetine oranla ödediği mihr miktarı oldukça yüksek görünmektedir. Molla Ali, neredeyse servetinin %37'sini eşine ödediği mihre ayırmıştır. Burada belirtilmesi gereken en önemli hususlardan birisi de Molla Ali'nin çok sayıda kişiye borcu olmasından dolayı, terekesi ezyed konumundadır. Mehmed Çelebi bin Hacı Bayram¹⁹⁵, 150 guruşluk serveti ile bu gruba dahil olan son isimdir. Mehmed Çelebi, Şerife Aişe bint Esseyid Mahmud ile evlenmiştir. Mehmed Çelebi, eşi Şerife Aişe'ye 33,75 guruş mihr ödemiştir. Mehmed Çelebi'nin menzile ve bir miktar nakit paraya sahip olduğu görülmektedir.

¹⁹⁴ MŞS 197:133.

¹⁹⁵ MŞS 178:69.

Tablo 16: İlmiye Sınıfına Mensup Erkekler ve İlmiye Sınıfına Mensup Eşleri*

Kişi	Babası	Eş	Babası	Mihr	Servet
Sadıkzade Ömer Efendi		Şerife Ümmügülsüm	Esseyid Elhac Mehmed	187	16390
Esseyid Mahmud	Mehmed Efendi	Emine Kadın	Mehmed Efendi	250	4400
Esseyid Mustafa	Esseyid Ahmed Ağa	Elif	Elhac Mustafa Efendi	380	1530 ¹⁹⁶
Esseyid Mustafa	Esseyid Ahmed Ağa	Elif	Elhac Mustafa Efendi	380	1530 ¹⁹⁷
Mustafa Efendi	Elhac Halil	Hadice	Abdurrahman Efendi	83,33	497,89
Molla Ali	Elhac Hüseyin	Şerife Ümmühan	Esseyid Elhac İbrahim	150	406,5
Mehmed Çelebi	Hacı Bayram	Şerife A işe	Esseyid Mahmud	33,75	150

*Para Birimi Guruş.

İlmiye ile askeri grup arasındaki evlilikler incelendiğinde toplamda üç evlilikle karşılaşılmaktadır. Askeri grupta yer alan kız babalarının hepsi de beşedir. Esseyid Mustafa bin Abdullah¹⁹⁸, 10000 guruşluk servetiyle Manisa'nın en zenginleri arasındadır. Esseyid Mustafa'nın terekesinin önemli bir kısmını alacakları oluşturmaktadır. Esseyid Mustafa, mihr bölümünde ele alındığından tekrara düşmemek adına detaya girilmeyecektir. Esseyid Mustafa, Fatıma bint Şaban Beşe ile 30 guruş mihr bedeli üzerinden evlenmiştir. Beşe kızıyla evlenen bir diğer isim de Ahmed Çelebi bin Mehmed'dir.¹⁹⁹ Ahmed Çelebi, Hadice bint Hüseyin Beşe ile evlenmiştir. Ahmed Çeleb'inin Hadice'ye ödediği mihr miktarı ise 100 guruştur. Ahmed Çeleb'inin yukarıda zikredilen diğer isimlerin tersine oldukça fazla kişiye borcu vardır. Borçları ödendikten sonra serveti oldukça azalmıştır. Bu gruba dahil

¹⁹⁶ MŞS 200:67.

¹⁹⁷ MŞS 173:10.

¹⁹⁸ MŞS 194:2.

¹⁹⁹ MŞS 193:46.

olan sonuncu isim ise Mehmed Efendi bin Abdurrahman Efendi'dir.²⁰⁰ Mehmed Efendi, 426 guruşluk servete sahiptir. Eşi, Aişe bint Ömer Beşe'ye ise 125 guruş mihr ödemiştir. Servetinin neredeyse 1/3'ünü sırf mihr için harcamıştır. Mehmed Efendi'nin de servetinin büyük bir kısmı tıpkı Ahmed Çelebi gibi borçlara gitmiştir.

İlmiye sınıfına mensup erkeklerin unvanlı kimselerin kızlarıyla gerçekleştirdikleri evlilikler genel olarak ele alınmıştır. Görüleceği üzere sadece tek unvana sahip ilmiye sınıfı mensupları ağırlıklı olarak unvansız kişilerin kızlarıyla evlenmektedirler. Unvanlı kişilerin kızlarıyla evlenebilen toplam 10 erkek bulunmaktadır. Peki unvansız kişilerin kızlarıyla yapılan evliliklerde ne gibi unsurlar öne çıkmaktadır?

Göze ilk çarpan husus bu tür evliliklerde erkeklerin unvanlı olmasına rağmen servetlerinin oldukça düşük olmasıdır. Öyle ki 47 kişi servetlerine göre sıralandığında en alttaki 30 kişiden yalnızca bir kişinin eşinin babası unvanlıdır. Kendi babalarında bu rakam 30'da 5'tir. Yani bu kişilerin büyük çoğunluğu tam olarak aileden ilmiye sınıfına üye değillerdir. Hem babası hem de kendi seyyid unvanına sahip olan kişilerin servet miktarları diğerlerine göre daha yüksektir. Babası seyyid olmayıp bu sınıfa dahil olan diğer isimlerin bazıları orta-alt zenginlik grubuna bazıları da en yoksul zenginlik grubuna mensuptur.

Askeri gruba mensup tek bir unvana sahip erkeklerin evlilik tercihlerine bakılacak olursa bu gruba dahil olan toplam 66 erkek vardır. Bunlardan 6'sı ağa unvanına sahipken geriye kalan 60'ı beşe unvanına sahiptir. Ağalar bu grubun en zenginlerini oluşturmaktadır. En zengin ilk beşin tamamı ağadır. Diğer ağa unvanlı kimse ise en zengin onuncu kişidir. Hem zenginlik olarak en üstte yer almaları hem de sayıca az olmaları nedeniyle ilk olarak ağa grubu ele alınacaktır.

Yukarıda bahsedilen altı ağadan üçünün babası ağa iken ikisinin babası unvansızdır ve diğerinin de baba adı kayıtlarda yer almamaktadır. Ağaların eşlerinin babalarına bakıldığında ise üçünün babasının ağa, ikisinin unvansız, birinin ise esseyyid unvanına sahip olduğu görülmektedir. Babaları ağa olan, ağa unvanlı kimselerin eşlerinin de babaları ağa unvanına sahiptir ve bu kişiler 150-500 guruş arası mihr ödemişlerdir. Babası unvansız olan kimselerle evlenen ağalara

²⁰⁰ MŞS 174:90.

bakıldığında biri 75 guruş diğeri de 100 guruş mihr ödemiştir. Seyyid ailesinden kız alan ağa da 90 guruş mihr ödemiştir. Mihrin sembolik değeri göz önünde bulundurulduğunda ağalar yüksek miktarlarda mihr vermektedirler ve verdikleri mihrler miktarları kızın babasının unvanına göre değişmektedir.

Hüseyin Ağa bin Mehmed Ağa'nın²⁰¹ toplam serveti 4333 guruştur. Hüseyin Ağa, eşi Hadice Hatun bint Osman Ağa'ya 500 guruş mihr ödemiştir. Hüseyin Ağa'nın 1000 guruş değerindeki evinin yanı sıra büyükbaş hayvanları ve bağı vardır. Hüseyin Ağa'nın mülk üzerinden zengin olduğunu söylemek mümkündür. Mahmud Ağa bin Ali Ağa,²⁰² Atike Kadın bint Ahmed Ağa ile evlenmiştir. Mahmud Ağa'nın toplam serveti 3660 guruş iken eşi Atike Kadın'a ödediği mihr miktarı 250 guruştur. Mahmud Ağa, Gürcü ve Arap kölelerin yanı sıra, büyükbaş ve küçükbaş hayvanlara, dört adet deveye, değirmende hisseye, tüfeğe sahiptir. Mahmud Ağa'nın da Hüseyin Ağa gibi mülk yönünden zengin olduğu görülmektedir. Mustafa Ağa,²⁰³ Zülfiye? bint Veli ile evlenmiştir. Mustafa Ağa, eşine 75 guruş mihr verirken toplam serveti ise 3047 guruştur. Mustafa Ağa'nın terekesine bakıldığında Belen Nahiyesi'ne bağlı Hacı İbrahimler Köyü'nde 600 guruş değerinde ev ve çiftliğe sahip olduğu görülmektedir. Mustafa Ağa'nın bağı, büyükbaş ve küçükbaş hayvanları, çeşitli tahılları vardır. Seyfullah Ağa bin Yusuf²⁰⁴ 2548 guruş servete sahiptir. Seyfullah Ağa, eşi Rahime bint Osman'a 100 guruş mihr ödemiştir. Seyfullah Ağa, büyükbaş hayvanlara, 500 guruş değerinde bir eve, develere, kölelere, ortakçılar yeddiyle mezru çiftliklere ve bağa sahiptir. Ali Ağa bin İbrahim Ağa,²⁰⁵ 1576 guruşluk servete sahiptir. Ali Ağa, eşi Ümmühan bint Elhac Mehmed Ağa'ya 150 guruş mihr ödemiştir. Ali Ağa'nın serveti diğer ağalar gibi büyükbaş hayvanlardan ve mülklerden ziyade sahip olduğu altınlardan gelmektedir. Bu bölümde ele alınacak son isim ise Mehmed Ağa bin Hasan,²⁰⁶ Şerife Kerime bint Esseyid Halil ile evlenmiştir. Mehmed Ağa, eşi Şerife Kerime'ye 90 guruş mihr ödemiştir. Mehmed Ağa'nın toplam serveti ise 882 guruştur. Mehmed Ağa'nın servetinin neredeyse

²⁰¹ MŞS 176:62.

²⁰² MŞS 202:89.

²⁰³ MŞS 204:103.

²⁰⁴ MŞS 201:68.

²⁰⁵ MŞS 182:168.

²⁰⁶ MŞS 172:46.

yarısını evi oluşturmaktadır. Servetinin geriye kalanı ise çeşitli araç -gereçlerden ve ev eşyalarından oluşmaktadır.

Ağalara genel olarak bakıldığında yarısı ağa kızları ile evlenmiştir. Bu grup en yüksek mihr miktarlarını da veren gruptur ve diğerlerine göre de daha zengindir. Ağa kızlarıyla evlenmeyen ağaların babaları ağa değildir. Muhtemelen toplumda maddi olarak yeni yükselen isimlerden oluşmaktadırlar. Ağalar yatırımlarını ilmiye sınıfından farklı olarak mülke yapmışlardır. Ayrıca ilmiye sınıfında görülen oldukça fazla miktarda borç verme/ alacak kaydına ağaların terekelerinde rastlanılmamaktadır. Ağalar, unvan-zenginlik kıstasını en iyi yansıtan grup olarak da ön plana çıkmaktadır. Çünkü hiçbir ağa en zenginler grubunun dışında değildir. Ağa ve ilmiye sınıfı arasındaki zenginlik farkı Atina'daki *nikokrei* ile *arkhon* sınıfını akla getirmektedir. Ağalar tarımsal ve mülke dayalı yatırımları ile *arkhon* sınıfı ile benzerlik göstermektedir. İlmiye sınıfı ise ticari yatırımları ile *nikokrei* sınıfını andırmaktadır. Manisa'nın en zenginlerine bakıldığında da en zengin 10 kişiden 5'i ilmiye sınıfına mensuptur. İki kişi sivillerden oluşurken askeri sınıftan yalnızca üç isme rastlanılmaktadır. İlmiye sınıfına mensup kişiler ticari yatırımları ve parasallaşmış ilişkileri ile zenginlik anlamında askerileri geride bırakmışlardır. Ancak sayıca ağalardan fazla olmalarından dolayı da çeşitli zenginlik gruplarında daha fazla görünür vaziyettedirler. Yukarıda da zikredildiği gibi ağalar unvan-servet ilişkisi göz önüne alındığında diğer tüm gruplarından ayrılmaktadır.

Tablo 17: Ağaların Evlilikleri

Kişi	Babası	Eş	Babası	Mihr	Servet
Hüseyin Ağa	Mehmed Ağa	Hadice Hatun	Osman Ağa	500	4333
Mahmud Ağa	Halil Ağa	Atike Kadın	Ahmed Ağa	250	3660
Mustafa Ağa		Zülfiye?	Veli	75	3047
Seyfullah Ağa	Yusuf	Rahime	Osman	100	2548
Ali Ağa	İbrahim Ağa	Ümmühan	Elhac Mehmed Ağa	150	1576,5
Mehmed Ağa	Hasan	Şerife Kerime	Esseyid Halil	90	882

*Para Birimi Guruş

Askeri grup içerisinde yer alan diğer grubu ise beşeler oluşturmaktadır. Bu gruba dahil olan beşelerden ikisi ilmiye sınıfına mensup ailelerin kızları ile evlenirken üçü askeri kesime mensup ailelerin kızları ile evlenmiştir. Geriye kalan 55 beşe de unvansız kişilerin kızlarıyla evlenmiştir. Daha önce de beşelerle ağalar arasında ciddi ekonomik farklılıkların olduğu belirtilmiştir. Ağalar genel olarak en zenginler grubunun üyesi iken her zenginlik grubunda beşelere rastlamak mümkündür. Beşelerin zenginlik dağılımına bakıldığında Mehmed Beşe²⁰⁷ 1157 gurusluk serveti ile zirvede yer alırken, bir başka Mehmed Beşe'nin²⁰⁸ toplam serveti 32 gurusdur. Beşelerin evlilik tercihleri de muhtemelen servetlerine göre değişmiştir. Mihrlerin servetlerle örtüştüğü mihr bölümünde belirtilmiştir. Bu sebeple ödedikleri mihrlere bakıldığında yalnızca Veli Beşe bin Elhac Hüseyin'in²⁰⁹ eşine 100 gurus üzerinde mihr verdiği görülmektedir. Veli Beşe, eşi Neslihan bint Mehmed Beşe'ye 137 gurus mihr vermiştir. Bunun haricinde de hiçbir beşe 100 gursa yaklaşan mihr ödememiştir. Beşeler, ağalar ya da önemli ulema aileleri gibi prestij amaçlı yüksek mihr vermemiş gibi görünmektedir.

Hüseyin Beşe bin Hasan²¹⁰ 620 gurusluk servete sahiptir. Eşi, Fatıma bint Esseyid İvaz'a da mihr olarak 75 gurus mihr ödemiştir. Hüseyin Beşe'nin terekesine bakıldığında birer bab iki tane mısırcı dükkanına, nalband dükkanına, bir ayakkabıcı dükkanına, 300 gurus değerinde bir eve sahip olduğu ve birkaç kişiye verdiği borç görülmektedir. Hüseyin Beşe'nin mal varlığının büyük kısmını taşınmaz mallar oluşturmaktadır. Evliliğini seyyid ailesinden bir kadınla gerçekleştirmiştir.

İlmiye sınıfından kız alan bir başka isim de yukarıda en yüksek servete sahip olduğu belirtilen Mehmed Beşe'dir. Mehmed Beşe, Emine bint Molla Mehmed ile evlenmiştir. Mehmed Beşe, Emine'ye mihr bedeli olarak 68,75 gurus ödemiştir. Mehmed Beşe'nin tereke kaydı incelendiğinde ise 209 gurus nakit paraya, 50 gurus değerinde bağa, Manisa çarşısında dükkana, tüfek ve çeşitli araç-gereçlere sahip olduğu görülmektedir.

²⁰⁷ MŞS 204:63.

²⁰⁸ MŞS 200:107.

²⁰⁹ MŞS 197:42.

²¹⁰ MŞS 197:224.

Askeri sınıf içerisinde gerçekleştiren evliliklere bakıldığında bu grupta üç evlilik bulunmaktadır. Hasan Beşe bin Abdullah²¹¹ bu isimlerden en yoksulu olarak göze çarpmaktadır. Hasan Beşe'nin toplam serveti 36,87 guruştur. Hasan Beşe, Rabia bint Elhac Abdullah Beşe ile evlenmiştir. Hasan Beşe, Rabia'ya 15 guruş mihr yani servetinin yaklaşık %40'ını vermiştir. Hasan Beşe'nin hiçbir taşınmaz mülkü bulunmayıp terekesi kilim, yorgan döşek ve kıyafetten oluşmaktadır. İbrahim Beşe bin Ali²¹², Rahime bint Mustafa Beşe ile evlenmiştir. İbrahim Beşe'nin Rahime'ye ödediği mihr bedeli 62,5 guruş olup toplam serveti 381 guruştur. Bu gruba dahil olan son isim ise yukarıda bahsedilen Veli Beşe bin Elhac Hüseyin'dir. Veli Beşe'nin beşeler arasında en yüksek mihri veren kişi olduğuna yukarıda değinilmiştir. Veli Beşe toplam serveti olan 664 guruşun 137 guruşunu mihr olarak eşi Neslihan'a vermiştir. Askeri sınıf içi yapılan evliliklerde kişiler evliliklerini gerçekleştirirken servetleri ölçüsünde yüksek mihirler ödemişlerdir.

Tablo 18: İlimiye ve Askeri Sınıf Mensubu Erkeklerin Evlilik Kalıpları*

	İlimiye	Askeriye		
		Ağa	Beşe	Toplam
Toplam Evlilik	48	6	60	66
Unvanlı Kişilerarası Evlilikler	10	4	5	9
Endogamik Evlilikler	7	3	3	6
Unvansız Babaların Kızlarıyla Yapılan Evlilikler	38	2	55	57
Unvanlı Oran	% 20,83	% 66,6	% 8,3	% 13,63
Unvansız Oran	% 79,1	% 33,3	% 83,3	% 86,36

*Bu gruba dahil olan kişiler tek unvana sahip kimselerdir.

Askeriye ve ilmiye mensuplarının (tek unvana sahip olanlarının) evlilik kalıpları yukarıdaki Tablo 18'de görülmektedir. Tabloda ilmiye sınıfı içerisinde değil de askeri sınıf içerisinde ayrıma gidilmesinin sebebi, ilmiye sınıfına mensup olan -en

²¹¹ MŞS 186:188.

²¹² MŞS 197:228.

azından terekelerde rastlanılan- kişilerin servetleri arasında uçurum olmamasındandır. Ancak askeri sınıfta ağalar ve beşeler arasında ciddi seviyelerde ekonomik farklılıklar vardır ve aradaki ekonomik fark gerçekleştirdikleri evliliklere de yansımıştır. İlimiye sınıfında ise böyle bir keskin farklılığa rastlanılmamıştır. İlimiye ve askeri sınıfta *endogamik* evliliklerin sayısı ile farklı gruptan unvanlı kişilerin kızlarıyla evlenilmesi durumları sayıca eşittir. Ancak oransal anlamda ilmiye sınıfının gerçekleştirdiği *endogamik* evliliklerin miktarı çok büyük farkla olmasa da askeri sınıfın üzerindedir. Tablonun sonucunda ortaya çıkan en önemli nokta şüphesiz ilmiye sınıfında %80, askeri sınıfta %86 düzeyindeki unvansız kişilerin kızlarıyla evlenilmesidir. Unvanlı babalara sahip kadınlar çok düşük oranlarda unvansız erkeklerle evlenirken unvanlı erkeklerin ekseriyeti unvansız babaların kızlarıyla evlenmektedirler. Tabloda yer almayan ancak dikkati çeken önemli bir husus da unvanlı erkeklerin, unvanlı babaların kızları ile evlendiklerinde ödedikleri mihr miktarlarıdır. Örneğin ağalar, yukarıda bahsedildiği gibi ağa kızlarıyla evlendikleri zaman oldukça yüksek miktarda mihr ödemişlerdir fakat unvansız babaların kızlarıyla gerçekleştirdikleri evliliklerde bu kadar yüksek miktarda mihlere rastlanılmamıştır.

Askeri sınıf bırakılıp yalnızca ağalara odaklanıldığında genel tablonun dışında farklı şeyler söylemek mümkün görünmektedir. Manisa'nın en zengini olan bu grup, evliliklerinin yaklaşık %66'sını unvanlı kişilerin kızları ile gerçekleştirmişlerdir. Veriler sınırlı olmasına rağmen bu oldukça yüksek bir rakamdır. Unvanlı kişilerle yapılan evliliklerin 3/4'ü *endogamik* olarak adlandırılan grup içi evliliklerdir. Tucker'ın Nablus'ta boşanmaları konu edinirken söylediği gibi muhtemelen toplumun en zenginleri evliliğe daha fazla yatırım yapıyorlardı ve bu konuda alt zenginlik gruplarına göre daha fazla dikkatliydiler.²¹³ Çünkü gözetmeleri gereken daha çok denge ve yönetmeleri gereken yüksek miktarda servetleri vardı.

Unvanlı kişiler arasında birden fazla unvana sahip kişiler de bulunmaktadır. Birden fazla unvana sahip toplam 37 kişi bulunmaktadır. Bu kişiler de kendi aralarında şu bölümlere ayrılmışlardır: askeri-ilmiye unvanına sahip olanlar, meslek ve ilmiye ya da askeri unvanı taşıyanlar ve iki tane ilmiye unvanına birden sahip olanlar. Elhac unvanına sahip olanlar ile tek unvana sahip olanlar da unvansız olarak

²¹³ Tucker, *a.g.e.*, s. 175.

kaydedilmişlerdir. Ancak burada elhac unvanının yanı sıra başka bir askeri ya da ilmiye sınıfına mensubiyet ifade eden bir unvana daha sahiplerse değerlendirmeye alınmışlardır. Suraiya Faroqhi'nin de ifade ettiği gibi elhac unvanı belli bir zenginlik ifadesi gibi telakki edilebilir.²¹⁴ Ancak elhac unvanına sahip olan kişiler vergiden muaf olmadıklarından ve unvanın giderek sivilleşmesinden ötürü kullanılmayacaklardır. Hem askeri hem ilmiye sınıfı unvanına sahip olan kişi sayısı 7, meslek erbabı olup mesleki unvanla birlikte ilmiye ya da askeri sınıfa ait unvan kullanan kişi sayısı 12, ilmiye sınıfından iki unvana sahip kişi sayısı da 18'dir.

İlk olarak hibrit olarak da niteleyebileceğimiz hem askeri hem de ilmiye sınıfının unvanlarını kullanan kişiler incelenecektir. Esseyid Mustafa Ağa bin Esseyid İbrahim Ağa²¹⁵ bu grubun en zengin ismi olarak ön plana çıkmaktadır. Esseyid Mustafa Ağa, 4656 guruşluk hatırı sayılır bir servete sahiptir. Mal varlığının önemli bir kısmını taşınmaz mallar oluşturmaktadır. Esseyid Mustafa Ağa, Fatıma bint Ahmed Efendi ile evlenmiştir ve eşi Fatıma'ya 275 guruş mihr ödemiştir. Esseyid Ali Beşe bin Mehmed Beşe,²¹⁶ bu gruba dahil olan diğer bir isimdir. Esseyid Ali Beşe, Hadice bint Hamza ile evlenmiştir ve Hadice'ye ödediği mihr 27,5 guruştur. Esseyid Ali Beşe'nin toplam serveti ise 1642,5 guruştur. Toplam servetine göre ödediği mihr miktarı oldukça düşüktür. Esseyid Ali Beşe'nin terekesinde menzilden bağa, büyükbaş hayvanlardan tahıla, alacak listesinden cariyeye kadar farklı birçok değerli girdi vardır. Katıpzade İbrahim Ağa bin Mehmed Efendi²¹⁷ vefatında geride hamile bir eş bırakmıştır. Katıpzade, İsmihan bint Ahmed Ağa'ya servetinin %72'sine denk gelen 191 guruşluk mihr bırakmıştır/ödemıştır. Katıpzade İbrahim Ağa'nın toplam serveti 265 guruştur. Katıpzade'nin servetinin büyük kısmını bir evde olan hissesi oluşturmaktadır. Terekesinin geriye kalanı ise araç-gereçlerden, giyim ve ev eşyalarından oluşmaktadır. Elhac Hasan Beşe bin Ali²¹⁸ ele aldığımız grubun en düşük servete sahip kimsesidir. Toplam serveti 128,05 guruştur. Fatıma bint Abdullah ile evlenmiştir. Eşi Fatıma'ya da 20 guruş mihr ödemiştir. Manisa ölçeğine göre mütevazı sayılabilecek eve ve bir miktar nakit paraya sahiptir. Bu

²¹⁴ Faroqhi, *a.g.e.*, s.309-325.

²¹⁵ MŞS 206:9.

²¹⁶ MŞS 204:127.

²¹⁷ MŞS 177:75.

²¹⁸ MŞS 182:156.

grupta son olarak Elhac Mehmed Ağa bin Abdullah²¹⁹ ele alınacaktır. Elhac Mehmed Ağa, Alime bint Hüseyin ile evlenmiştir. Alime'ye ödediği mihr miktarı 35 guruştur. Toplam serveti ise 1341 guruştur. Elhac Mehmed Ağa da serveti göz önüne alındığında düşük sayılabilecek miktarda mihr vermiştir. Terekesine bakıldığında ise toplamda 290,5 guruşa tekabül eden alacak listesi göze çarpmaktadır. Ondan fazla kişiye borç verdiği görülmektedir. Ayrıca 30 guruşluk ev ile çeşitli giyim ve ev eşyaları terekesinde yer almaktadır.

Tablo 19: İlmiye ve Askeri Unvanlara Sahip Kişilerin Evlilikleri*

Kişi	Babası	Eş	Babası	Mihr	Servet
Esseyid Mustafa Ağa	Esseyid İbrahim Ağa	Fatıma	Ahmed Efendi	275	4656
Esseyid Ali Beşe	Mehmed Beşe	Hadice	Hamza	27,5	1642,5
Elhac Mehmed Ağa	Abdullah	Alime	Hüseyin	35	1341
Esseyid Mahmud Ağa	Mehmed Ağa	Atike	Ahmed Ağa	575	698
Elhac Hüseyin Ağa	Ahmed	Fatıma	Elhac Mustafa	30	662
Katipzade İbrahim Ağa	Mehmed Efendi	İsmihan	Ahmed Ağa	191	265
Elhac Hasan Beşe	Ali	Fatıma	Abdullah	20	128,05

*Para Birimi Guruş.

Kendisi gibi babası da unvanlı 4 kişiden üçünün eşinin babası da unvanlıdır. Babası unvansız olan 3 kişinin eşinin babası da unvansızdır. Evliliklerde kişinin kendisinin iktisadi ve gücünün yanı sıra ailesinin iktisadi gücü de en az onun kadar önemli olmalıdır. Altı çizilmesi gereken bir başka önemli nokta da kadınların aldıkları yüksek mihr miktarlarının eşlerinin servetlerinin büyüklüğünden çok kendi babalarının unvanları ile alakalı olması durumudur.

İlmiye sınıfı içerisinde yer alıp birden fazla unvana sahip olan kişilerin toplam sayısı daha önce de belirtildiği üzere 18'dir. Bu kişilerin yalnızca üç tanesinin babası ilmiye sınıfı mensubudur. Geriye kalan 15 kişinin babası ise unvan sahibi değildir. Bahsi geçen 18 kişiden üçü ilmiye sınıfına mensup bir ailenin kızı ile

²¹⁹ MŞS 179:114.

evlenirken bir tanesi de aa kızı ile evlenmiştir. 14 kişinin ise eşinin babası unvansızdır. Aa kızıyla evlenen, Esseyid Elhac Mustafa bin Elhac Ali²²⁰ hem servetiyle hem de eşine ödediği yüksek mihr miktarıyla bu grubun öne çıkan ismidir. Esseyid Elhac Mustafa, Aişe Kadın bint Halil Aa ile evlenmiştir. Eşi, Aişe Kadına 275 guruş gibi yüksek miktarda mihr ödemiştir. Ödediği mihr bedeline paralel olarak 5105 guruşluk yüksek bir servete sahiptir. Esseyid Elhac Mustafa'nın 1500 guruş değerindeki evinin yanında develeri ve bargirleri vardır.

Elhac Mehmed Efendi bin Elhac Mustafa serveti²²¹ ile bu grubun ortalarında yer alan bir isimdir. Elhac Mustafa'nın toplam serveti 1358,75 guruştur. Kendisi gibi ilmiye sınıfına mensup bir ailenin kızı olan Aişe bint Mustafa Efendi ile evlenmiştir. Eşi, Aişe'ye 125 guruş mihr ödemiştir. Elhac Mehmed Efendi'nin iyi bir kütüphanesi olduğu tereke kaydında net bir şekilde görölmektedir. 51 kitabı vardır. Kitaplarından birkaçı olarak Mushaf-ı Şerif, Çünd-i Attar, Mesnevi, Bostan, Gülistan, Mecmua-i Letaif, Kitab-ı Dürer zikredilebilir. Kitaplarından başka evi, düşük değerli de olsa kum saati vardır.

Elhac Molla Ali bin Hasan'ın²²² 1379 guruşluk serveti vardır. Elhac Molla Ali'nin eşine ödediği mihr miktarı ise 15 guruş gibi oldukça düşük bir rakama tekabül etmektedir. Şerife Saliha bint Recep ile evlenen Elhac Molla Ali, servetine kıyasla eşine çok düşük miktarda mihr vermiştir.

Tablo 20: İlmiye Sınıfına Mensup Birden Fazla Unvana Sahip Kişilerin Evlilikleri*

²²⁰ MŞS 206:43.

²²¹ MŞS 202:49.

²²² MŞS 204:96.

Kişi	Babası	Eş	Babası	Mihr	Servet
Esseyid Elhac Mustafa	Elhac Ali	Aişe Kadın	Halil Ağa	275	5105
Esseyid Elhac Ahmed	Esseyid Mehmed	Ümmühan	İbrahim	75	2289,75
Esseyid Elhac Osman	İbrahim	Aişe	Elhac Ahmed	125	1713,16
Esseyid Elhac Osman	Elhac İbrahim	Aişe	Elhac Ahmed	125	1589
Molla Çelebizade Elhac Mehmed	Abdülbaki	Aişe	Ali	82,5	1519,16
Elhac Molla Ali	Hasan	Şerife Saliha	Receb	15	1379
Esseyid Elhac Mehmed	Abdülhalil	Mâlâ?	Mustafa	62,5	1359
Elhac Mehmed Efendi	Elhac Mustafa	Aişe	Mustafa Efendi	125	1358,75
Esseyid Ali Çelebi	Mustafa	Zeyneb	Elhac Ahmed	82,5	829,3
Elhac Alaaddin Efendi	Elhac Mehmed	Emine	Elhac Mehmed Efendi	137,5	723,5
Suhte Elhac İbrahim	Abdullah	Aişe	Hüseyin	10	611,5
Esseyid Elhac Mehmed Çelebi	Nimet Efendi	Atike	Mustafa	87,5	496,5
Hafız Ahmed Efendi	Süleyman	Saliha	Abdullah	60	468
Elhac İbrahim Efendi	Veli	Halime	Şaban	60	497
Evliya Mehmed Çelebi	Ahmed Efendi	Alime	Kebir Mehmed Efendi	62,5	322,6
Esseyid Elhac Veli	Elhac Mehmed	Fatıma	Mehmed	21,6	106,27
Şeyh Mehmed Efendi	Osman	Alime	Halil	20	88,55
Esseyid Derviş İbrahim		Ümmühan	Abdullah	10	85

*Para Birimi Guruş

İlmiye sınıfından olup çift unvana sahip olanlarda da tek unvana sahip olanlarda olduğu gibi ağırlıklı olarak unvansız kişilerin kızları ile evlenmişlerdir. Bu evlilikleri oransal olarak değerlendirecek olursak, evliliklerin %77'si bu yönde

gerçeklemiştir. Geriye kalan %23 oranındaki evliliklerin %16'sı *endogamik* evlilikler iken %5'lik kısmı da askeri sınıftan yapılan evlilikleri içermektedir. İlimiye sınıfına mensup erkekler de askeri sınıfa mensup erkekler gibi unvanlı babaların kızlarına yüksek miktarlarda mihr verirken unvansız babaların kızlarına daha düşük miktarlarda mihr ödemişlerdir.

Meslek erbabı olup aynı zamanda askeri veya ilmiye sınıfına ait bir unvana sahibi olan kişilerin toplam sayısı 12'dir. Bu kişilerden altısının ilmiye sınıfına mahsus unvanlara sahipken diğer altısının da askeri sınıfa dair unvanlar taşıdığı görülmektedir. Bu gruba mensup erkeklerden yalnızca birinin eşinin babası unvan sahibidir.

Ekmekçi Ahmed Çelebi²²³, Huriye bint Kasım Çelebi ile evlenmiştir. Toplam serveti 197,37 guruş iken eşi Huriye'ye 10 guruş mihr ödemiştir. Ekmekçi Ahmed Çelebi'nin servetinin yarıdan fazlasını evi oluşturmaktadır ve servet olarak da orta-alt zenginlik grubunun alt kesimlerinde yer almaktadır.

Zaim Osman Ağa bin Abdullah²²⁴ bu grubun en zenginleri arasındadır. Toplam serveti 4849 guruştur. Zaim Osman Ağa, Manisa'da ele alınan dönemde en yüksek mihr veren isim olarak da öne çıkmaktadır. Eşi, Emine bint Halil'e 700 guruş mihr ödemiştir. Zaim Osman Ağa'nın terekesi incelendiğinde 700 guruşluk evinin yanı sıra 9 tane devesi, bargirleri, Palamud Karyesi'nde bir evi, bağı, çok sayıda mücevheri olduğu görülmektedir.

Kuyumcuzade Esseyid Ahmed Ağa bin Osman Ağa²²⁵ bu grupta ele alınacak bir başka isimdir. Kuyumcuzade, Fatıma bint Ali evlenmiştir. Eşine 200 guruş mihr ödeyen Kuyumcuzade'nin 770 guruş serveti vardır. Servetinin 1/4'ünden fazlasını mihr olarak ödemiştir. Terekesine bakıldığında 450 guruşluk evi ön plana çıkmaktadır.

Kasab Halil Beşe bin Abdullah²²⁶, Saliha bint Mehmed ile evlenmiştir. Kasab Halil Beşe, eşi Saliha'ya 50 guruş mihr vermiştir. Toplam serveti ise 180 guruştur. Kuyumcuzade gibi Kasab Halil Beşe de servetinin %25'inden fazlasını eşine mihr

²²³ MŞS 186:97.

²²⁴ MŞS 191:74.

²²⁵ MŞS 204:126.

²²⁶ MŞS 171:25.

olarak ödemiştir. Kasab Halil Beşe, 112,5 guruş menziline dışında 16 guruşluk bağa sahiptir. Bunun dışında terekesinde yer alan diğer girdiler ev eşyalarıdır.

Bu grupta ele alınan son isim ise grubun en zengini olan Bakkal Esseyid Elhac Ali'dir.²²⁷ Bakkal Esseyid Elhac Ali, Rabia bint Abdullah ile evlenmiştir. Eşine 100 guruş mihr ödeyen Bakkal Esseyid Elhac Ali'nin toplam serveti 4860 guruştur. Çapraşlar-1 Sagir Mahallesi'nde iki ayrı eve sahiptir. Evlerinin yanında bağ, dükkan gibi çeşitli taşınmazları da vardır. Toplam nakit parası 12 guruş iken çok sayıda kişiden alacaklı olduğu terekesinde kaydedilmiştir. Ayrı ayrı toplam 79 alacak kaydı girdisi göze çarpmaktadır. Alacaklı olduğu rakamlar 500 guruştan 7 guruşa kadar çeşitlilik göstermektedir.

Tablo 21: Hem Mesleki Hem de İlmiye ya da Askeri Unvana Sahip Kişilerin Evlilikleri*

²²⁷ MŞS 201:71.

Kişi	Babası	Eş	Babası	Mihr	Servet
Bakkal Esseyid Elhac Ali		Rabia	Abdullah	100	4860
Zaim Osman Ağa	Abdullah	Emine	Halil	700	4849
Kasab Mehmed Beşe	Ali	Sakine	Sadık	120	1884,5
Nalband Esseyid Elhac Hasan	Hüseyin	Şerife	Mahmud	20	831
Kuyumcuzade Esseyid Ahmed Ağa	Osman Ağa	Saliha	Halil	200	770
Keçeci Esseyid Mustafa Çelebi	Esseyid Mehmed	Fatıma	Ali	50	395,37
Arabacı Osman Çelebi	Mustafa	Meryem	İsmail	10	254
Ekmekçi Ahmed Çelebi		Huriye	Kasım Çelebi	10	197,37
Kasab Halil Beşe	Abdullah	Saliha	Mehmed	50	180
Kasabalı Kocabaş Elhac Mustafa	İbrahim	Hanım	Mustafa	55	144,5
Bekçi Mirsad Beşe	Mehmed	Gülbüs??	Abdullah	20	104
Börekçi İbrahim Beşe	Mehmed	Aişe	Hüseyin	21,5	50,16

*Para Birimi Guruş

Erkeklerden yalnızca iki tanesinin babası unvana sahiptir. Ancak her ikisinin eşinin babası da unvansızdır. Bu isimlerden Keçeci Esseyid Mustafa Çelebi bin Esseyid Mehmed,²²⁸ eşi Fatıma bint Ali'ye 50 guruş gibi Manisa ortalamasında mihr öderken yukarıda bahsedilen Kuyumcuzade hem miktar olarak hem de servet/mihr oranı anlamında yüksek miktarda mihr ödemiştir. Genel eğilimin dışında Ekmekçi Halil Beşe eşinin babası unvanlı olmasına rağmen karısına 10 guruş gibi Manisa için düşük sayılabilecek miktarda mihr vermiştir.

Evlilik kalıplarının daha iyi anlaşılması bağlamında en zengin 10 erkekle en yoksul 10 erkeğin gerçekleştirdikleri evliliklere bakmak faydalı görülmektedir.

Tablo 22: Manisa'nın En Zengin Erkeklerinin Evlilikleri²²⁹

²²⁸ MŞS 178:59.

²²⁹ Mihr miktarı kayıtlı olmayanlar ve çokeşliler liste dışı bırakılmıştır.

Kişi	Baba	Eş	Baba	Mihr	Servet
Sadıkzade Ömer Efendi		Şerife Ümmügülsüm	Esseyid Elhac Mehmed	187	16390
Elhac İbrahim	Elhac Hali	Atike Kadın	Elhac Ali	150	14665
Esseyid Mustafa	Abdullah	Fatıma	Şaban Beşe	30	10000
Esseyid Mehmed Ağa	Ömer Efendi	Rabia Kadın	Eşşeyh Ali Efendi	303,3	5405
Esseyid Elhac Mustafa	Elhac Ali	Aişe Kadın	Halil Ağa	275	5105
Zaim Osman Ağa	Abdullah	Emine	Halil	700	4849
Esseyid Mustafa Ağa	Esseyid İbrahim Ağa	Fatıma	Ahmed Efendi	275	4656
Esseyid Mahmud	Mehmed Efendi	Emine Kadın	Mehmed Efendi	250	4400
Hüseyin Ağa	Mehmed Ağa	Hadice Hatun	Osman Ağa	500	4333
Kuyumcu Elhac İbrahim	Elhac Mustafa	Fatıma	Hasan	55	3718,2

*Para Birimi Guruş

Tablo 22’de net bir şekilde görüldüğü üzere en zengin erkeklerin %80’i unvan sahibidir. Bu kişilerin eşlerinin %87,5’inin ya da başka bir ifadeyle her sekiz kişiden yedisinin babası unvanlıdır. En zengin ilk onda yalnızca iki kişi unvansızdır ancak biri elhac olarak, diğeri de kuyumcu elhac olarak anılmaktadır. En zenginler grubunda yer alan isimlerden Esseyid Mustafa ve Kuyumcu Elhac İbrahim dışındaki hiçbir isim 150 guruştan aşağı mihr vermemiştir. En zenginler genel olarak kendi zenginlik gruplarından gelen kişilerle evlenmektedir. Küfüvvet hususu temelde kadınlar için geçerli olan bir mevzudur ki tereke kayıtları da bir anlamda bu durumu doğrulamaktadır. Yine de belirtilmesi gereken bir nokta var ki en zenginler evliliğe bir yatırım olarak bakıyor gibi durmaktadırlar. Bu yüzden de en zengin gruba mensup erkeklerde kendilerine denk seviyede olan ailelerin kızlarıyla evlenmişlerdir

En zengin erkeklerin ardından en yoksul erkeklerin evlilikleri incelenecektir. Mihr tartışmasında alt zenginlik grupları için özellikle en yoksul grup için evliliğin

giderek zorlaştığı belirtilmişti. Çünkü mihr ödemeleri en yoksul grupta servetin içerisinde önemli oranlara tekabül etmektedir. Evlilikle ilgili yapılan masrafların yalnızca mihrle sınırlı olmadığı düşünüldüğünde 18. yüzyılın ilk yarısında Manisa'da yoksul kesimden birinin evlenmesi oldukça maliyetli görünmektedir. Bu sebeple de en yoksulların gerçekleştirdikleri evliliklerin tercih mi yoksa zorunluluk mu olduğuna karar vermek en azından eldeki verilerle oldukça güç görünmektedir.

Tablo 23: Manisa'nın En Yoksul Erkeklerinin Gerçekleştirdikleri Evlilikler*

Kişi	Baba	Eş	Baba	Mihr	Servet
İvaz	Abdullah	Hadice	İbrahim	15	40
Mehmed	Abdullah	Hadice	Mustafa	5	38,5
Hasan Beşe	Abdullah	Rabia	Elhac Abdullah	15	36,87
Elhac İsmail	Hacı Hasan	Ümmühan	Hasan	18,87	34,33
Mehmed Beşe	Abdullah	Fatıma	Abdullah	2,5	32
Esseyid Mehmed	Muslı	Kerime	Mustafa	23	30,75
Ahmed	Ali	Aişe	Ahmed	15	30
Elhac Cafer	Abdullah	İsmihan	Abdullah	5	28,3
Keçeci Halil	Abdurrahman	Saliha Hatun	Mehmed	3	19,55
Arab Abdullah	Abdullah	Fatıma	Abdullah	2,16	18

*Para Birimi Guruş

En yoksul grupta ele alınan on kişiden ikisi askeri sınıfa mensup iken birisi ilmiye sınıfına mensuptur. Geriye kalan yedi kişi unvansızdır. Ele alınan on kişiden hiçbirinin ne kendi babası ne de eşinin babası bir unvan sahip değildir. En yüksek mihr verene Esseyid Mehmed bin Muslı,²³⁰ servetinin yaklaşık %75'ini eşi Kerime bint Mustafa'ya mihr olarak bırakmıştır. En yoksul gruba mensup erkeklerden hiçbiri üst sınıftan bir kadınla evlenememiştir. Bu durum yalnızca Manisa'nın en yoksul erkekleri için geçerli değildir. Tüm terekeler incelendiğinde çok az sayıdaki unvansız erkeğin unvan sahibi bir kadınla evlenebildiği görülmektedir. Bunların örnekleri yukarıda belirtilmiştir.

²³⁰ MŞS 180:70.

En zenginler ve en yoksullarda görüldüğü gibi kişiler kendi zenginlik gruplarından ve kendi statülerinden kişilerle evlenmektedirler. Dönemin sınırlılıkları göz önüne alındığında ortaya çıkan sonuç çok da şaşırtıcı durmamaktadır. İnsanların modern öncesi dönemde birbirilerini görebildikleri alanların sınırlılığı da dikkate alınırca bu sonuçlar daha da normalleşecektir. Kişilerin kendilerine denk birileriyle evlenmeleri sanki yazılı olmayan ancak insanların hafızalarında yer etmiş bir kural gibi görünmektedir.

III. ÇOKEŞLİLİK VE SOSYO-EKONOMİK STATÜ İLİŞKİSİ

Bu bölümde son olarak çokeşli erkeklerin gerçekleştirdiği evlilikler ele alınacaktır. Çokeşliliğin Manisa'daki oranı, tespit edilebildiği ölçüde erkeklerin neden çokeşli oldukları, ilk ve ikinci eşlerinin toplumsal konumları üzerinde durulacaktır.

Manisa'da tespit edilebilen çokeşli toplam 47 erkek bulunmaktadır. Bu rakam toplam erkek terekeleri göz önüne alındığında %6,89'a tekabül etmektedir. Dört eşe sahip olan hiçbir erkeğe rastlanılmamıştır. 47 kişiden ikisi üç eşe geriye kalan 45 kişi de iki eşe sahiptir. Çokeşli erkeklerin ekonomik güçleri arasında büyük farklılıklar görülmektedir; fakat hemen hemen her zenginlik grubunda çokeşli erkeklere rastlanılmaktadır. 47 kişiden 14'ü Manisa'nın en zengin erkekleri grubundandır. 12'si orta-üst zenginlik grubundan, 12'si orta-alt, 9 kişi de en yoksullar grubundandır. 47 erkekten 13'ü askeri sınıfa, 8'i de ilmiye sınıfına mensuptur. Geriye kalan 26 kişi ise unvansızdır. Belirtilmesi gereken önemli bir husus da zikredilen 47 kişi arasında yer alan en zengin on kişiden sekizinin unvanlı olduğudur. Çokeşli kişilerde de unvan ve zenginlik arasında bir paralellik görülmektedir.

Erkekleri çokeşliliğe iten nedenleri tereke kayıtlarından tespit etmek için çocuk sahibi olup olamamaları ya da sagir/sagire çocuklarının olup olmadığı kıstas alınmıştır. Zikredilen 47 erkekten on tanesinin çocuğu olmamıştır. Çocuğu olmayan bu erkeklerden ikisi vefat ettiklerinde eşleri hamiledirler. 8 erkeğin de sagir bir ya da iki çocuğu vardır ki buradan hareketle de bu kişilerin çocuk sahibi olabilmek için ikinci evliliği yaptıkları düşünülebilir. Geriye kalan 29 kişiden ikisinde ise bir kebir kız ve sagir bir veya iki erkek çocuk görülmektedir. Erkek çocuk için de ikinci

evliliklerin yapılmış olabileceği düşünülmektedir. Çokeşli erkeklerin %21'nin çocuğu yoktur, %17'sinin bir veya iki sagir çocuğu vardır ve %61'inin ise hem kebir hem de sagir çocuğu vardır. Bu anlamda çocuk sahibi olmanın evlilikleri/çokeşliliği kısmen etkilediği görülmektedir.

Askeri sınıftan olup çokeşli olan erkek sayısının 13 olduğu belirtilmiştir. Bu erkeklerden yalnızca üçünün eşinin/eşlerinin babası unvan sahibidir. Geriye kalan on ismin ise eşlerinin babaları unvan sahibi değildir. Elhac Osman Ağa bin Mehmed Çavuş Ağa²³¹, 9303,5 guruş servete sahiptir. En zenginler grubunun içinde de en tepelerde yer almaktadır. İlk eşi Hadice bint Mehmed Çavuş'dur ve eşinin babası da kendisi gibi askeri sınıfa mensuptur. Ancak ikinci eşi Fehime olup babası ise unvansızdır. Babalarının unvanlı olup olmamaları kadınların aldıkları mihrlere de yansımıştır. Hadice, 225 guruş mihr alırken, Fehime 100 guruş mihr almıştır. Elhac Osman Ağa'nın evliliğinde çocuk tercihi etkili olmamış gibi görülmektedir. Çünkü hem kebir hem de sagir kız ve erkek çocukları vardır.

Züemadan Sallamacı Mehmed Ağa,²³² Manisa'da servetiyle öne çıkan bir başka isimdir. Mehmed Ağa'nın toplam serveti 8047,3 guruştur. Mehmed Ağa'nın her iki eşi de askeri sınıfa mensuptur. Şatırzade Fatıma Kadın'ın babasının adı tereke kaydında yer almamakla birlikte hem kadın hem de şatırzade unvanını kullanmasından ötürü askeri sınıfa mensup olduğu düşünülmektedir. Mehmed Ağa'nın bir başka eşi de Kerime Kadın bint Hasan Ağa'dır. Mehmed Ağa'nın her iki eşine de yüksek miktarda mihr ödediği kayıtlarda yer almaktadır Mehmed Ağa, Şatırzade Fatıma Kadın'a 500, Kerime Kadın'a 165 guruş mihr ödemiştir. Mehmed Ağa'da da, Elhac Osman Ağa'da olduğu gibi çocuk sahibi olma içgüdüsünün ikinci evliliğe etki etmediği görülmektedir. Çünkü Mehmed Ağa'nın tüm çocukları kebirdir. Ayrıca hem kız hem de erkek çocuklara sahiptir.

İvaz Beşe bin Sefer²³³ unvanlı aileden kız alan bir başka isimdir. İvaz Beşe 157,6 guruşluk servetiyle diğer isimlerin yanında oldukça mutevazı bir zenginliğe sahiptir. İvaz Beşe'nin ilk eşi Halime'dir ve eşinin babası unvansızdır; ancak ikinci eşinin babası Şerife Emine bint Esseyid Musa olup ilmiye sınıfına mensuptur. İvaz

²³¹ MŞS 171:226.

²³² MŞS 200:71.

²³³ MŞS 179:113.

Beşe'nin terekesinde eşlerine ödediği mihr bedeli yer almamaktadır. Bu sebeple eşleri arasında babasının unvanına göre bir ayırım yapıp yapmadığını görememekteyiz. İvaz Beşe'nin durumunda da yukarıdaki örneklerde olduğu gibi ikinci evlilikte çocuk kararı etkili olmamış gibi gözükmektedir.

Askeri sınıfa mensup olup, unvansız kişilerle evlenen isimlere bakıldığında ön plana çıkan ilk isim Halil Ağa bin Mustafa'dır.²³⁴ Halil Ağa'nın toplam serveti 14161,63 guruştur. Halil Ağa'nın servetinin bu denli yüksek olmasında muhtemelen Manisa mütesellimi olması etkili olmuştur. Halil Ağa'yı diğer askeri sınıf mensuplarından ayıran özelliği üç evlilik gerçekleştirmiş olmasıdır. Halil Ağa'nın üç eşinden ikisinin babasının adı tereke kaydında yer almamaktadır. Eşleri Rukiye bint Abdullah, Satı ve Fatıma olarak kaydedilmiştir. İki eşinin babalarının isimleri terekede kayıt altına alınmadığı gibi mihr miktarları da belirtilmemiştir. Halil Ağa Rukiye'ye 150 guruş mihr ödemiştir ve nafaka adı altında hissesi dışında 45 guruş bırakmıştır. Halil Ağa'nın evlilik tercihinde muhtemelen çocuk sahibi olamaması etkili olmuştur. Çünkü Halil Ağa vefat ettiğinde çocuk sahibi değildir fakat eşi Rukiye'nin hamile olduğu kayıtlara düşülmüştür.

İlmiye sınıfına mensup kişiler arasında çokeşli toplam 8 isme rastlanmaktadır. Bu isimlerden yalnızca bir tanesinin eşinin babası unvan sahibidir. Mehmed Efendi bin Mehmed Efendi²³⁵ grubun en zengini olarak unvanlı aileden bir kadınla evlenmiştir. Mehmed Efendi, Aişe bint Süleyman Efendi ve Hadice bint Abdullah-ı atika ile evlenmiştir. Görüldüğü üzere Mehmed Efendi ilmiye sınıfından bir kızla ve özgür bir kölenin kızıyla evlenmiştir. Mehmed Efendi, Aişe'ye 175 guruş mihr öderken Hadice'ye 75 guruş mihr ödemiştir. Mihr miktarları arasındaki farkın bu denli yüksek olmasında kızların babaların soyunun etkili olduğu düşünülmektedir.

Hüseyin Çelebi bin Mustafa²³⁶ 566 guruşluk servete sahiptir. Hüseyin Çelebi, Rukiye bint Halil ve Fatıma bint Halil'le evlenmiştir. Eşlerinin arasında mihr farkı gözeten Hüseyin Çelebi Rukiye'ye 30, Fatıma'ya 61,75 guruş mihr ödemiştir. Aradaki mihr farkının neden kaynaklandığı bilinmemekle beraber Hüseyin Çelebi çocuk sahibi olamamıştır.

²³⁴ MŞS 202:84.

²³⁵ MŞS 182:125.

²³⁶ MŞS 179:102.

İmam Ahmed Efendi bin Hüseyin Efendi,²³⁷ Hüseyin Çelebi gibi Manisa'nın ortalama zenginliğine sahip kişilerinden biridir. Toplam serveti 535 guruştur. İmam Ahmed Efendi, Meryem bint Mustafa ve Hadice bint Elhac İbrahim ile evlenmiştir. Eşlerinden Meryem'e 20 guruş mihr öderken Hadice'ye 50 guruş mihr ödemiştir. İmam Ahmed Efendi, bir sagir kızı ve iki de kebir oğlu bulunmaktadır.

Unvansız olarak nitelediğimiz gruptaki çokeşlilere baktığımızda ise ilk göze çarpan isim Elhac Sefer bin Elhac Hasan'dır.²³⁸ Elhac Sefer, 2975,25 guruşluk serveti ile Manisa'nın varlıkları isimleri arasındadır. Elhac Sefer'in evliliklerine baktığımızda, Zahide bint Elhac İbrahim ve Şerife Server bint Sefer ile yaptığı evlilikler görülmektedir. Elhac Sefer'in eşlerine aynı miktarda (133,3) guruş mihr ödediği kayıtlarda yer almaktadır. Ancak Elhac Sefer'in çocuğu olmamıştır. Buradan hareketle de Elhac Sefer'in ikinci evliliği gerçekleştirmesinde bu durumun etkili olduğu düşünülebilir.

Ahmed bin Abdullah,²³⁹ ise Manisa'nın en yoksulları arasındadır. Toplam serveti 48 guruş olarak kaydedilmiştir. Ahmed, Manisa'da belirleyebildiğimiz üç evlilik gerçekleştiren iki kişiden biridir. Ahmed'in eşleri, Fatıma bint Hüseyin, Ümmühan bint Abdullah ve Fatıma bint Bayram'dır. Ahmed'in eşlerine ödediği mihr bedellerine tereke kaydında rastlanılmamıştır. Ahmed'in bir kebir ve bir de sagir oğlu vardır.

IV. SONUÇ

İncelenen dönemde Manisa'da eş seçimleri yapılırken bireylerin hukuki normları pratiğe geçirdikleri görülmektedir. Evlilikler açısından en mühim konulardan olan küfüvvet/kefaet anlayışına uyulduğu görülmektedir. Erkekler evlilik terichlerinde kadınlara göre daha geniş bir havuza sahiplerdir. Kadınlar ise daha çok kendilerine denk damat adayını beklemektedirler. Son dönem Osmanlı dünyasındaki eş tercihlerini ele alan Behar ve Duben, *Kadınlar Dünyası* dergisi aracılığıyla koca olabilmeyen tanınımı yapmışlardır. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde kaleme alınan makalede koca/zevc olabilmek için ilk şart ifade edilirken erkeğin ekonomik gücüne

²³⁷ MŞS 191:54.

²³⁸ MŞS 179:109.

²³⁹ MŞS 178:12.

atıf yapılmıştır.²⁴⁰ Bu anlamda erkeklerin eş olabilmesi için aranan ilk şart maddi birikime sahip olmasıdır. Erkeğin evini geçindirecek yeterliliğe sahip olması gerektiği düşüncesi 19. yüzyıl evlilik dinamiklerini en azından İstanbul örneğinde önemli ölçüde etkilemiştir. Bu durumun 18. yüzyılın ilk yarısı için de var olduğunu/olabileceğini düşünmek makul görünmektedir.

Evlilikler ayrıca önemli bir yatırım aracı olarak göze çarpmaktadır. Sosyal mobilitenin yüksek olduğu vurgusu bölüm içinde yapılmıştır. Manisa'nın en zengin 20 kişisi ele alındığında bu isimlerden yalnızca 5 tanesi elhac gibi sivil unvanlar taşımaktadırlar. Geriye kalan 15 kişi ilmiye ve askeriye sınıfına mensubiyet bildiren unvanlar kullanmaktadır. Yani en zengin 20 kişinin %25'i unvansız %75'i unvan sahibidir. Ancak bu kişilerin babalarına bakıldığında 20 kişiden 11'inin babası unvansızdır ve iki kişinin de babasının adına rastlanılmamıştır. Babası unvan sahibi olmayan kişilerin oranı %55'tir. Bu durum önemli oranda sosyal geçişliliğe işaret etmektedir. Bireylerin bunu evlilik yoluyla sağlayıp sağlamadıkları önemli görülmektedir. Babası unvanlı olmayıp kendi unvanlı olanlardan iki kişinin unvanlı ailelerden kız aldığı görülmektedir. Buradan hareketle evlilik tercihlerinin de sosyal mobilitenin bir parçası olduğu söylenebilir.

Bireylerin kullandıkları unvanların geçerliliği de bu bölümde test edilmiştir. Özellikle ağaların, unvanlarının getirdiği toplumsal prestiji eş seçimlerine yansıttıkları görülmektedir. İlmiye sınıfı içerisinde yer alan grupların ticari yatırımlar yoluyla zenginleşen üyeleri olduğu gibi ilmiyeye mensup ancak daha alt zenginlik gruplarında yer alan bireylerine de rastlanmaktadır. Beşeler toplumun tüm kesimleriyle ilişki içerisinde izlenimi uyandırmaktadırlar. Manisa'nın unvansız kişilerinden kız almış, kız vermişlerdir. Aynı şekilde bazı zengin beşeler ağa ve seyyid kızları ile evlenmişlerdir. Bu durum beşelerin ticari hayattaki rollerinden kaynaklanıyor olmalıdır. Kısaca evlilik kalıplarında belirtilmesi gereken temel husus, kadınların özellikle unvanlı ailelerin kızlarının evlilik konusunda daha kapalı olma durumlarıdır. Yükselen zenginler dışında, genellikle kendilerine denk isimler ile evlenmişlerdir. Ancak erkekler için bu türlü kısıtlamalar göze çarpmamaktadır.

²⁴⁰ Duben-Behar, *a.g.e.*, s. 137.

Üçüncü Bölüm

SOSYO-EKONOMİK STATÜ ve DEMOGRAFİK KALIPLAR

I. OSMANLI DEMOGRAFİ ÇALIŞMALARINDA METODOLOJİ VE SORUNLAR

Modern ve merkezi devlete giden yolda nüfus sayımları yapılan dek oldukça geniş bir alana yayılan Osmanlı coğrafyasında tarihçiler tarafından nüfusa yönelik farklı bölgelere dair rakamlar zikredilmiştir. İlk olarak tapu tahrir defterleri kullanılarak Osmanlı nüfusu anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Bu yolda Halil İnalçık ve Ömer Lütfi Barkan'ın tahrir defterleri üzerine yaptığı çalışmaların ardından birçok sancağın nüfusu hakkında tahminler yürütülmüştür.²⁴¹

Tarihçiler nüfus konusunda sorular sorsalar da Osmanlı yönetici eliti modern zamanlara gelinceye değin toplam nüfustan ziyade vergi mükellefleri ile ilgilenmiştir. Bu bağlamda nüfus istatistikleri erken modern devletin değil modern devletin sorunsal gibi görünmektedir. Tahrir defterlerinin ardından çalışmalar, avarız kayıtları ve mahkeme kayıtları içerisinde yer alan terekeler ile devam etmiştir. Ancak bu kayıtlar da demografik analiz açısından problemler içermektedir. Örneğin avarız defterlerinde yer alan avarız-hane kayıtlarından yola çıkarak çalışılan bölgenin nüfusuna dair yorum yapmak eğer elde bir avarız-hanenin kaç gerçek haneden oluştuğunu gösteren bir not yoksa pek de anlamlı olmayacaktır. Öyle ki avarız-haneler ile gerçek haneler arasında bölgeden bölgeye farklılıklar görülmektedir. 18. yüzyılın ilk yarısı Manisa'sı üzerine çalışan Önder Bayır bu konuda oldukça temkinli davranarak nüfusa dair rakamlar vermektedir. Bayır, Manisa'nın merkezinde ve Turgutlu nahiyesinde bir avarız-hanenin kaç gerçek haneye tekabül ettiğini bulmuştur. Ancak buradan hareketle verdiği rakamların da yalnızca kayıtların düşüldüğü 1700 ve 1715 yıllarına dair olduğunu da ısrarlı bir biçimde belirtmiştir. Aksi halde verilerin çok da anlamlı olmayacağı ortadadır. Bayır'ın avarız-haneler

²⁴¹ Ömer Lütfi Barkan-Enver Meriçli, *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri*, Cilt I, TTK, Ankara, 1988., Halil İnalçık, *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, TTK, Ankara, 1987.

üzerinden 18. yüzyılın ilk yarısına dair Manisa'nın toplam nüfusuna dair verdiği rakamlar oldukça önemli görülmektedir.²⁴²

Terekeler üzerinden yola çıkılarak Erken Modern Osmanlı nüfusuna dair rakamlar üretmek de güvenilir görülmemektedir. Araştırmacılar, uzun dönemli veri oluşturmak yerine birkaç defter üzerine yaptıkları çalışmalarla çeşitli rakamlar zikretmektedir. Bu şekilde yapılan çalışmalarla nüfusun anlaşılamayacağı ortadadır. Livi-Bacci'nin de belirttiği gibi nüfusa dair anlamlı veriler oluşturabilmek için uzun döneme odaklanan çalışmaların yapılması gerekmektedir.²⁴³ Ancak hem tahrir defterleri hem de söz konusu tereke kayıtları üzerine yapılan birçok çalışma kısa zaman aralıklarını kapsamaktadır. Bu yüzden de anlamlı rakamlara, zaman içinde nüfusta yaşanan kırılmalara, değişimlere ve eğilimlere dair gözlemler sınırlı kalmaktadır. Benzer bir durum giriş bölümünde de belirtildiği üzere bu tez için de geçerlidir.

Terekelerde karşılaşılan bir başka sorun da kimlerin mahkemeye başvurduklarına dairdir. Metin Coşgel ve Boğaç Ergene'nin Kastamonu üzerine yaptıkları çalışmalarda da belirttikleri üzere, ekonomik olarak toplumun en altında yer alan kişiler bu kayıtlara yansımamaktadır.²⁴⁴ Zaten, ölen kişinin terekesinin belli durumlar haricinde tutulması da zorunlu değildir. Mahkemeye gelip tereke kaydının tutulmasının belli bir ödeme yükümlülüğü getirdiği de göz önüne alındığında alt zenginlik grupları açısından bunun cazip bir seçenek olmadığı anlaşılmaktadır. Fatih Bozkurt'un da belirttiği gibi, tereke kaydının tutulmasının asıl sebebi ileride karşılaşılabilecek bir sorunun önüne geçmektir²⁴⁵ ki zaten mahkeme kayıtları içerisinde miras paylaşımına dair birçok dava görülmektedir. Son olarak tereke kayıtları ile ilgili olarak belirtilmesi gereken bir problem de kayıtların kişinin ölümünün hemen akabinde tutulmamasıdır. Örneğin Manisa'da Hasan Beşe bin Yusuf'un²⁴⁶ terekesi tutulmuş ve malları bölünmüştür. Eşi Aişe bint Hasan ve çocukları mirastan paylarını almıştır. Ancak bu kaydın hemen altında bu kez Aişe bint Hasan'ın ikinci evliliğini

²⁴² Bayır, a.g.e., s. 44-50.

²⁴³ Bacci, a.g.e., s.3.

²⁴⁴ Metin M. Coşgel-Boğaç A. Ergene, "Dispute Resolutioun in Ottoman Courts A Quantitative Analysis of Eighteenth-Century Kastamonu", *Social Science History*, Cilt 38, Sayı 1-2, (2014), 200.

Karşı görüş için bkz, Bozkurt, a.g.e., s.167.

²⁴⁵ Fatih Bozkurt, a.g.e., s. 14.

²⁴⁶ MŞS 179:128.

yaptığı, sagire kızlarından birinin öldüğü ve yeni bir kız çocuk sahibi olduktan sonra vefat ettiği görülmektedir. Kadınların İslam hukuku uyarınca iddet müddetleri ve ardından hamilelik süresi göz önünde bulundurulduğunda kayıtların ne kadar geç tutulduğu daha iyi anlaşılacaktır. Bir başka örnek olarak Esseyid Mustafa bin Esseyid Ahmed Ağa²⁴⁷ gösterilebilir. Esseyid Mustafa'nın eşinin ve eşinin babasının da aynı isimleri taşımasının yanı sıra serveti ve ödediği mihr miktarı da aynıdır. İlk kayıt 1710/1711 tutulmuşken ikinci kayıt 1745-1746 aralığındadır. Aradan geçen zaman düşünüldüğünde ya isimler ve miktarlar büyük bir tesadüf simgelemektedir ya da Esseyid Mustafa'nın bilinmeyen bir sebepten ötürü tekrardan terekesinin tutulması gerekmiştir. Bu gibi örnekler çoğaltılabilir. Terekelerin sistematik bir şekilde tutulmamasından dolayı da bu kayıtlar kullanılırken dikkatli davranılmalıdır. Terekelerden anlamlı sonuçların çıkmasının en önemli koşulu şüphesiz uzun dönemli çalışmaların yapılmasından geçmektedir ki ancak bu sayede demografik kırılmalar, dönüşümler ve eğilimler gözlemlenebilir.

Terekeler eleştiri konusu edilen bu yönlerinin dışında uzun dönemli çalışmalar yapıldığı takdirde özellikle çocuk sayılarına dair oldukça kullanışlı bir niteliğe sahiptir. Tereke kayıtlarında yer alan mirasçılar arasındaki çocuk sayıları çiftlerin kaç tane yaşayan çocuğu olduğunu göstermesi bağlamında önemli görülmektedir. Bu kayıtlar üzerinden hane halkını hesaplamak yerine çiftlerin yaşayan çocuk sayıları ve ölümden etkilenme oranlarına dair yorumlar yapmak daha doğru görülmektedir.

İstisnalar dışarıda tutulursa, tereke kayıtlarında çiftlerin çocukları genellikle sagir/sagire kebir/kebile olarak kaydedilmiştir. Çocuklar tanımlanırken yalnızca kız ya da erkek çocuğu olarak, yaşına dair fikir verici sıfatlar kullanılmadan kayıtlara geçilmiştir. Çocukların yaşlarını ifade eden kavramlar yalnızca sagir/sagire, kebir/kebile sıfatları değildir. Manisa'da 1700-1750 arasında görülmese de imparatorluğun başka bölgelerinde ayrı bir kategori olarak *mürahik/mürahika* olarak kaydedilen kişilere de rastlanılmaktadır.²⁴⁸ Belirtilen kategorilerin dışında *mümeyyiz/mümeyyize*, *şab-ı emred* gibi terimlerde bazı durumlarda kullanılmaktadır.

²⁴⁷MŞS 200:67 ve 173:10.

²⁴⁸Eyal Ginio, "Childhood, mental capacity and conversion to Islam in the Ottoman State", *Byzantine and Modern Greek Studies*, Sayı 25, (2001), 110, 116.

Mümeyyiz/mümeyyize olarak ifade edilen çocukların iyi ile kötü arasındaki farkı ayırt edebileceği düşünülmektedir.²⁴⁹ Bir çocuğun mümeyyiz olarak kabul edilebilmesi için en az yedi yaşında olması gerekmektedir. Mümeyyiz çocuklar kendi adlarına karar alabilirler ancak aldıkları bu kararlar kendilerinin lehinde ise problem yoktur. Fakat mümeyyiz olan çocuk, aleyhinde olacak bir işe girişmişse çocuğun aldığı karar geçerli kabul edilmemektedir. Kısacası mümeyyiz/mümeyyize olarak kabul edilen kimseler buluğa ermemiş kişiler olarak kabul edilmektedir.

Mürahik/mürahika ise çocukluk dönemi içerisinde yer alan bir başka kategori olarak göze çarpmaktadır. Mürahik/mürahika sözcüğü *rehak* kökünden gelmektedir ki *rehak* yaklaşmak, yetişmek, vakti gelmek manalarına gelmektedir.²⁵⁰ Hukuki anlamda mürahik/mürahikalar da tıpkı mümeyyizler gibi görülür. Ancak yaş olarak mümeyyizlerden daha büyük oldukları görülmektedir. Kabaca mürahiklik buluğ çağına girmeden hemen önceki dönemi ifade etmektedir.

Kişilerin yetişkin mi yoksa çocuk mu olduğunu belirten en keskin terimler *sagır/sagire*, *kebir/kebiredir*. *Sagır/sagire* olarak mahkeme kaydında yer alan kimselerin kesinlikle çocuk olduğu kabul edilirken *kebir/kebire* olarak kaydedilen kişilerin buluğa girmiş yetişkinler olduğu şüpheye yer bırakmayacak kadar nettir. İslam hukukunda *sagırlığın* ve *kebirliğin* yaş sınırları için tam bir mutabakata varılamamıştır. Örneğin Ebussuud Efendi ve haleflerinin verdiği rakamlar arasında farklar vardır.

"Mes'ele: *Zeydin buluğuna kaç yaşında olmakla hükm olunur?*

Elcevap: *İkrâr ederse on ikisin tamam edicek olunur, eylemezse on sekizin tamam edicek değın olunmaz.*

Mes'ele: *Nisâda ibtidâ-i hadd-i buluğ neredendir?*

Elcevap: *İkrar edicek, on ikisin tamam ettikte baliğadır.*

Mes'ele: *İnasdan olanların buluğuna kaç yaşın tamam etmekle hükm olunur?*

Elcevap: *On yedi yaşın tamam etmekle olunur.*"²⁵¹

²⁴⁹ Mehmet Akif Aydın, "Çocuk (Fıkıh)", *TDVİA*, Cilt 8, İstanbul, 1993, s.361-363.

²⁵⁰ Nihat Dalgın, "Mürahik" *TDVİA*, Cilt 32, İstanbul, 2006, s.40-41.

²⁵¹ Mehmet Ertuğrul Düздаğ, *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1972, s.33.

17. yüzyılın sonlarında ve 18. yüzyılda verilen fetvalarda ise buluğa ermenin üst sınırı olarak 15 yaş görülmektedir. Çatalcalı Ali Efendi 9 yaşını bitirmiş bir kızın regl olması halinde balığa kabul ederken Ebussuud Efendi bu yaşı 12 olarak belirtmiştir. Ancak yaygın olarak kabul edilen görüş Ebussuud Efendi'nin değil Çatalcalı Ali Efendi'nin görüşüdür.²⁵²

Çocukluk dönemi olarak kabul edilecek bir dönem de anne karnındaki dönemdir. Cenin, sözcüğü *cenn* kökünden gelmektedir. Cenn saklanmak, gizlenmek anlamlarına geldiğinden doğmamış çocuğunda anne karnında örtülü, gizli olduğu düşünülmektedir.²⁵³ İslam hukukunda cenin, anneye bağlı bir varlık/birey olarak düşünülmeyle beraber hakları saklı tutulmuştur. Örneğin kişi, cenin halinde iken babasını kaybetmesi durumunda mirastan pay alma hakkına sahiptir. Hukuki kurallara göre miras pay edilirken çocuğun kız mı erkek mi olacağına göre iki ayrı pay işlemi yapılmalıdır. Ancak Manisa örneğinde 1700-1750 yılında görülen 49 hamile kaydıdan yalnızca ikisinde bu tür bir taksimat görülmüştür. Bu iki kayıta aynı defterde olduğundan bu duruma mahkemede görevli yalnızca bir kadının ehemmiyet gösterdiği düşünülmüştür. Cenin tereke kayıtlarına *batnında haml-ı zahir* olarak geçmiştir. Çalışmada çiftlerin çocuk sayıları ele alınırken hamile kayıtları da göz önünde bulundurulacaktır. Çiftlerin çocuk sahibi olurken ne gibi etkenleri gözettikleri bağlamında hamile kayıtları önemli görülmektedir. Örneğin kebir/kebire kız ve erkek çocuklara sahip olup eşi hamile iken vefat etmiş bir erkekle üç sagire kızı olan erkeği yeni çocuk yapmaya iten nedenler farklıdır. Buradan hareketle çiftlerin yeni doğum kararı almasında, çocuklarının cinsiyetlerinin ne kadar etkili olduğu da tartışılabilir. Bu bağlamda hamile kayıtları doğum kararları üzerine yeni fikirler üretmemize yardımcı olacaktır.

²⁵² Yahya Araz, "17. ve 18. Yüzyılda İstanbul ve Anadolu'da Çocuk Evlilikleri ve Erişkinlik Olgusu Üzerine Bir Değerlendirme", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, Cilt 13, Sayı 2, (2012), 102-103.

²⁵³ Mustafa Uzunpostalcı, "Cenin" *TDVİA*, Cilt 7, İstanbul, s.369-370.

II. MANİSA'DA ZENGİNLİK VE ÇOCUK SAYILARI

18. yüzyılın ilk yarısında Manisa'da incelenen 992 evli çiftin ortalama çocuk sayısı 1,97'dir. Aynı dönemi inceleyen Bayır'ın verdiği rakam ise 2,6'dır.²⁵⁴ Rakamlar arasındaki yüksek sayılabilecek olan bu fark Bayır'ın tereke kayıtlarını düzenli bir biçimde incelemediğini göstermektedir. Yukarıda tartışıldığı gibi birkaç defter üzerinden yapılacak olan nüfus tartışması hem yanıltıcı olacaktır hem de kırılmaları göstermeyecektir. Çiftlerin, ortalama 1,97 çocuğa sahip olması oldukça düşük bir rakam olarak göze çarpmaktadır. Bu durumdaki en büyük etken şüphesiz evliliklerin olgunluğa erişmeden sona ermesinden kaynaklanmaktadır. Zikredilen 992 çiftten, 699'unun ya hiç çocuğu olmamıştır ya da eşlerden biri geride sagir/sagire çocuk ya da çocuklar bırakarak vefat etmiştir. Çiftlerin vefatlarının birçoğu kadınların doğurganlık süreleri bitmeden gerçekleşmiştir ve bu durum çiftlerin çocuk sayılarının düşük kalmasındaki temel neden olarak görülmektedir. Öyle ki tüm çiftlerin ortalama çocuk sayısı 1,97 iken kebir/kebire çocuk ya da çocuklara sahip olan çiftlerin ortalama çocuk sayısı 3,34'tür. Kebir/kebire çocuk sahibi olan kimselerin "ideal" çocuk sayısını göstermek bağlamında daha önemli olduğu düşünülmektedir. Tartışılması gereken bir başka nokta da çiftlerin zenginliklerinin çocuk sayısı ile ilişkili olup olmadığı noktasındadır.

Malthusçu yaklaşıma göre zenginler daha fazla sayıda çocuğu yaşatabilmektedir. Mısır'da Hatem'in belirttiğine göre, orta ve üst sınıfa mensup kadınlar daha güç doğum yapmaktadırlar. Buna karşın tarımsal üretimle uğraşan kadınların doğumu rahat geçmektedir. Modern ebeliğe geçiş noktasında bu durum oldukça önemli görülmüştür.²⁵⁵ Bu durumun Avrupa'da da benzer şekilde geliştiği düşünüldüğünde çocuk ölümleri ile zenginlik arasında bir bağ bulunması gerekmektedir. Meriwether, 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyıl Halep'i üzerine kaleme aldığı eserinde ölümün özellikle de bebek ölümlerinin oldukça fazla olduğunu belirtmiştir. İnsanların ömrünün 30'larının ortalarına kadar ancak devam edebildiğini vurgulamıştır.²⁵⁶

²⁵⁴ Önder Bayır, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Manisa'nın Sosyal ve İktisadi Durumu*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001, s.159.

²⁵⁵ Hatem, *a.g.e.*, s. 66-80.

²⁵⁶ Meriwether, *a.g.e.*, s. 80.

Bu bölümde ilk olarak sagir/sagire kebir/kebile çocuk ayrımı yapılmadan 1700-1750 arası dönemde zenginlik gruplarına göre çocuk sayıları incelenecektir. İncelenecek olan ikinci konu da unvanlı ve unvansız çiftlerin çocuk sayıları üzerine olacaktır. Çocuk sayıları üzerine tartışılacak olan üçüncü konu ise kebir çocuğa sahip çiftler üzerinden yapılacaktır. Bu bölümün son konusu ise eşi vefat ederken hamile olan kadınlar/çiftler üzerine olacaktır.

Yukarıda da bahsi geçtiği üzere söz konusu 1700-1750 arası dönemde Manisa'da çift başına ortalama 1,97 çocuk düşmektedir. En yüksek çocuk sahibi olan üç erkeğin 9'ar tane çocuğu vardır ve bu üç erkek de iki eşlidir. Bu üç erkekten ikisi Manisa kırsalındadır. 8 çocuğu olan iki erkeğe rastlanmaktadır. Bunlardan birisi iki eşi iken diğeri tek eşlidir. Bu iki isim de Manisa'nın karyelerinde sakin iken vefat etmişlerdir.

Elhac Osman Ağa bin Mehmed Çavuş Ağa²⁵⁷ 9303 gurusluk serveti ile Manisa'nın en zenginleri arasındadır. Elhac Osman Ağa, Baba Karyesi'nde ikamet etmektedir. Eşleri, Hadice ve Fehime'nin babalarına dair bilgi tereke kayıtlarında yer almamaktadır. Eşlerinden toplam 9 çocuğu olmuştur ancak hangi çocuğun hangi eşinden olduğuna dair tereke kaydında bilgi yer almamaktadır. Elhac Osman Ağa'nın 4 kebile ve 1 sagire kızının yanı sıra, 1 kebir ve 3 tane de sagir oğlu bulunmaktadır. Osman Ağa'nın yatırımlarının büyük kısmı tarımsal yatırımlardır. Bu yatırımların birçoğu bağ sahipliği olarak kendini göstermektedir. Osman Ağa, ayrıca birçok büyükbaş hayvana da sahiptir. Ancak asıl dikkat çeken nokta ise, çok sayıdaki kişiye borç vermiş olmasıdır. Yine de verdiği bu borçlar Osman Ağa'nın asıl zenginlik nedeni değildir. Servetinin önemli kısmı tarımsal yatırımlardan gelmektedir.

Çok fazla çocuğa sahip olmasıyla dikkat çeken bir diğer isim de Kara Ahmed Ağa bin Nasuh'tur.²⁵⁸ Kara Ahmed Ağa da Elhac Osman Ağa gibi Manisa'nın merkezinde değil de karyesinde yerleşiktir. Tatar Mehmed Karyesinde sakin olan Kara Ahmed Ağa'nın serveti 652 gurusluk servettir. Kara Ahmed Ağa da iki eşlidir. Eşleri Aişe ve Fatıma bint Hasan'dan toplam 9 çocuğu olmuştur. Çocuklarından 2'si kebile 2'si sagire kız iken 2 kebir erkek ve 3 de sagir erkek çocuğu olmuştur. Kara Ahmed Ağa'nın toplam servetinin önemli bir kısmını evi oluşturmaktadır. 220 gurusluk

²⁵⁷ MŞS 171:226.

²⁵⁸ MŞS 186:39.

değerindeki evinin yanı sıra Kara Ahmed Ağa'nın büyükbaş hayvanları bulunmaktadır.

İbrahim²⁵⁹ yukarıdaki diğer örneklerde olduğu gibi 9 çocuğu olan bir başka isim olarak göze çarpmaktadır. İbrahim'in eşleri Ümmühan bint Ahmed ve Aişe'dir. İbrahim'in eşlerinden 3 kepire, 2 sagire kızının yanında 2 kebir, 2 de sagir oğlu olmuştur. İbrahim 329 guruşluk bir servete sahiptir.

Esseyid Hacı Mehmed bin Esseyid Ali²⁶⁰ önceki örneklere benzer şekilde iki eşlidir. Esseyid Hacı Mehmed'in eşleri, Emine bint Mehmed ve Emine bint Rıdvan'dan toplam 8 çocuğu olmuştur. Çocuklarının tamamı yetişkindir. 3 kepire kızı ve 5 kebir erkek çocuğu bulunmaktadır. Esseyid Hacı Mehmed de Manisa'nın kırsalında sakin iken vefat etmiştir. Toplam serveti ise 959 guruştur.

Karaoğlanlı Karyesi'nden Osman Beşe bin Ahmed,²⁶¹ Aişe bint Mustafa ile evlidir. Toplam 8 çocuğu bulunmaktadır. Çocuklarının yalnızca biri buluş çağına girmiştir. 1 kepire ve 3 sagire kızının yanı sıra 4 tane de sagir oğlu vardır. Ancak 82,58 guruş gibi oldukça düşük bir servete sahiptir. 7 çocuğu olan 7 çift görülürken, 6 çocuğu olan 11, 5 çocuğu olan 37, 4 çocuğu olan 127, 3 çocuğu olan 138, 2 çocuğu olan 228, 1 çocuğu 235 ve çocuğu olmayan 204 çifte rastlanılmıştır. Çocuk sahibi olmayan/olamayan 204 erkekten 19'unun eşi, erkek öldüğünde hamiledir. Çocuk sahibi olmayan/olamayan çiftler dışarıda bırakıldığında 788 çiftin ortalama çocuk sayısı 2,48'dir.

Kişiler zenginlik gruplarına göre ayrıldığında da ilginç rakamlar ortaya çıkmaktadır. Öyle ki zenginler ortalama çocuk sayısı, 2,43 iken orta-üst zenginlik grubundan olan çiftlerin ortalama çocuk sayısı 1,94'tür. Orta-alt zenginlik grubundan çiftlerin ortalama çocuk sayısı 1,89, en yoksul zenginlik grubuna mensup olanların ortalama çocuk sayısı ise 1,61'dir. Zenginlik ve çocuk sayısı arasındaki ilişki açık bir biçimde görülmektedir. Çocuk sahibi olmayan çiftler dışarı bırakıldığında sıralamada değişiklik olmaktadır. En zenginlerin ortalama çocuk sayısı 2,86'ya çıkarken orta-üst zenginlik grubunda olanların ortalama çocuk sayısı 2,36 olmaktadır. Yine aynı hesaplarda orta-alt zenginlik grubunun ortalama çocuk sayısı 2,42 olurken en yoksul

²⁵⁹ MŞS 184:12.

²⁶⁰ MŞS 171:248.

²⁶¹ MŞS 186:30.

grubun ortalama çocuk sayısı 2,26 olmaktadır. Değişen ortalama çocuk sayılarından da anlaşılacağı üzere çocuk sahibi olmayan çiftler dışarıda bırakıldığında gruplar arasındaki fark azalmıştır ve orta-üst zenginlik grubu ile orta-alt zenginlik grubu arasındaki sıralama değişmiştir. Çocuksuz çiftler çıkarıldığında en yoksul çiftlerin çocuk sayısında ortalama 0,65'lik bir değişim olmuştur. Bu değişim orta-alt grupta 0,53, orta-üst grupta 0,42 ve en zengin grupta 0,43 düzeyindedir. Öyle anlaşılıyor ki çocuksuz ölen çiftler ağırlıklı olarak alt zenginlik grubuna mensup kişilerdir. Bu anlamda değişimin en az hissedildiği grup orta-üst zenginlik grubudur.

Zenginlik ve çocuk sayısı arasındaki bağlantıyı daha net bir şekilde görebilmek adına Manisa genelinin en zengin %10'luk dilimine bakıldığında ortalama çocuk sayısı 2,85 olarak görülmektedir. Manisa genelinin en yoksul %10'luk dilimi incelediğinde ise ortalama çocuk sayısı 1,42 olarak görülmektedir. En zenginler ile en yoksullar arasındaki çocuk sayısı neredeyse yarı yarıyadır. Çocuk sayısı arasındaki fark, grupları kendi içerilerinde incelediğimizde daha da artmaktadır. Toplam 992 tereke arasında 92'şer çift incelendiğinde ortaya çıkan sonuç yukarıda zikredilenler iken zenginlik gruplarına göre ayırıp her gruba 248 kişi düştüğünde ve her grubun %10'luk dilimine bakıldığında aradaki fark daha da artmaktadır. Öyle ki zengin grup içerisinde yer alan en zengin %10'luk kesimin ortalama çocuk sayısı 3,44 iken yoksul grubun içerisindeki en yoksul %10'luk kesimin ortalama çocuk sayısı %0,76'dır. En yoksul kesimde yer alan 25 kişiden 8'inin çocuğu varken geriye kalan 17 kişinin çocuğu yoktur. Çocuk sahibi 8 çiftten de yalnızca iki tanesinin kebir/kebere çocuk ya da çocukları vardır. Geriye kalan 6'sının ise çocukları sagir/sagiredir. En zenginlerde ise yalnızca 3 kişinin çocuğu yoktur. Bu grupta yer alan 16 kişinin ise en az bir kebir/kebere çocukları vardır. Genel eğilim zenginlik ile yaşayan çocuk sayısı arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır.

Çocuksuz çiftler istatistik dışı bırakıldığında da ilginç sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Öyle ki çocuk sahibi olan 788 çiftin en zengin %10'luk kesimine bakıldığında ortalama çocuk sayısı 3,13'tür. En yoksul %10'luk dilimin ortalama çocuk sayısı ise 2,29'dur. Zenginlik grupları arasındaki çocuk sayısı farkı örneklem daraltıldıkça daha da artmaktadır. 788 çiftten 197'si (yani %25'i) en zenginler grubunda yer almaktadır. En zengin 197 kişinin %10'u kabaca 20 kişi kabul

edildiğinde bu 20 kişinin ortalama çocuk sayısı 3,75'tir. En yoksul grupta yer alan 197 kişinin %10'luk dilimine bakıldığında ise ortalama çocuk sayısı 2,35 olduğu görülmektedir. Bu hesaplamada zenginlik grupları arasındaki fark giderek açılmış ve ortalama bir çocuğun üzerine çıkmıştır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken en önemli noktalardan birisi de çocuk sahibi evli çiftlerin en yoksul grubunda yer alanlarının ortalama çocuk sayısının 2,26 olmasıdır. Ancak en yoksul 20 kişinin ortalama çocuk sayısı yukarıda tartışılan Manisa'nın genel görüntüsünün aksine aşağı doğru indikçe azalmamış aksine artmıştır. %0,9'luk dahi olsa artış önemli görülmektedir çünkü diğer gruplardan farklılık göstermektedir.

Tablo 24: Manisa'da Evli Çiftlerin Ortalama Çocuk Sayıları ve Zenginlik Gruplarına Göre Dağılımı

	Evli Çift	Kebir Çocuğu Olan Çift	Çocuksuz Çift	Ortalama Çocuk
En Zengin % 10	92	48	9	2,85
En Yoksul % 10	92	22	39	1,42
En Zenginlerin %10'u	25	16	3	3,44
En Yoksulların %10'u	25	2	17	0,76
En Zengin	248	109	36	2,43
Orta Üst	248	57	44	1,94
Orta Alt	248	63	51	1,89
En Yoksul	248	64	73	1,61
Manisa Toplamı	992	293	204	1,97

Tablo 25: Manisa'daki Evli ve Çocuklu Çiftlerin Ortalama Çocuk Sayıları ve Zenginlik Gruplarına Göre Dağılımı

	Evli Çift	Kebir Çocuğu Olan Çift	Ortalama Çocuk
En Zengin % 10	79	45	3,13
En Yoksul % 10	79	26	2,29
En Zenginlerin % 10'u	20	14	3,75
En Yoksulların % 10'u	20	9	2,35
En Zenginler	197	99	2,86
Orta-Üst	197	59	2,36
Orta-Alt	197	64	2,42
En Yoksul	197	71	2,26
Manisa Toplamı	788	293	2,48

Hem Manisa'daki evli çiftlerin tümü hem de yalnızca çocuk sahibi olan çiftler ele alındığında ortalama ve kebir çocuk sayısında en zenginler ile en yoksullar arasında büyük farklılıklar görülmektedir. Bu durum yukarıda belirtildiği üzere zenginlik ve çocuk sayısı arasında güçlü bir korelasyon bulunduğunu doğrulamaktadır. 19. yüzyılın sonlarında yoksul ailelerin doğan çocuklarını yaşatma anlamında zenginlere göre daha kısıtlı imkânlarla sahip olduğu ve bu bağlamda yoksullarda çocuk ölümlerinin daha yaygın olduğu Besim Ömer tarafından belirtilmiştir.²⁶² 18. yüzyıl Manisa'sında yoksul ailelerin doğan çocuklarını yaşatamadıklarından dolayı mı yoksa bilinçli bir tercih sonucunda mı daha az çocuk sahibi oldukları konusu tartışmaya açıktır. Ancak her halükarda terekelere daha az çocuk sahibi olarak yansydıkları bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır.

Çocuk sayısı bağlamında orta-üst ve orta-alt zenginlik grupları arasında benzerlikler vardır. Orta-üst ve orta-alt zenginlik grubunda yer alan kişilerin ortalama çocuk sayıları en yoksul grupta bulunanlardan fazladır. Ancak kebir çocuk sayısı göz önünde bulundurulduğunda bu iki gruba mensup çiftlerin kebir çocuk sayıları en

²⁶² Besim Ömer, *Nüfus Meselesi ve Küçük Çocuklarda Vefiyat*, Kanaat Matbaası, İstanbul 1339, s. 58-60.

yoksul gruba mensup çiftlerden daha azdır. Manisa'nın tümü göz önüne alındığında aradaki fark büyük değildir fakat yalnızca çocuk sahibi olan çiftler dikkate alındığında aradaki fark daha da açılmaktadır. Öyle ki orta-üst zenginlik grubuna mensup ve çocuk sahibi olan çiftlerden yaklaşık %30'u kebir/kebire çocuk/çocuklara sahipken, orta-alt zenginlik grubunda bu oran %32'ye çıkmıştır. En yoksullarda ise biraz daha artarak %36 düzeyine gelmiştir. Zenginliğin önemli olduğunu vurgulaması bağlamında en zenginlerde bu oran %52'dir.

Zenginlik ve çocuk sayısı arasında kurulan bağlantının ardından üzerinde durulması gereken önemli bir nokta da unvan sahibi olanlarla olmayanların çocuk sayıları arasındaki farktır. Önceki iki bölümde 18. yüzyılın ilk yarısında Manisa'da kullanılan unvanların toplumsal öneminin olduğu gösterilmiştir. Evlilik kalıpları ve mihir ile toplumsal statü arasındaki ilişkiye benzer bir ilişkinin çocuk sayısı ve unvan sahipliği arasında olup olmadığı bu yüzden önemli bir tartışma konusudur.

İlk olarak unvansız grup ele alınacaktır. Unvansız grupta toplam 653 çift bulunmaktadır. Bu grupta bulunan 653 çiftin ortalama çocuk sayısı 1,94'tür. Bu sayı Manisa'nın genel ortalamasının da altındadır. 653 çiftten 133'ünün hiç çocuğu yoktur. 1 çocuğa sahip olan 160 çift vardır. 9 çocuğa sahip 1, 7 çocuğa sahip 4, 6 çocuğa sahip 7, 5 çocuğa sahip 26, 4 çocuğa sahip 85, 3 çocuğa sahip 88 ve 2 çocuğa sahip 149 çift bulunmaktadır.

Unvansız kişilerin servetleri ile çocuk sayıları arasında bir paralellik bulunmaktadır. Öyle ki unvansız grup içerisinde servet azaldıkça çocuk sayısı azalmakta, servet arttıkça çocuk sayısı da artmaktadır. Örneğin en zengin 10 çiftin ortalama çocuk sayısı 3,6 iken en yoksul 10 çiftin ortalama çocuk sayısı 0,6'dır. Bu kadar dar bir alt örnekleme geride bırakıp %10'luk zenginlik gruplarına baktığımızda ise, en yoksul %10'luk kesimdeki ortalama çocuk sayısının 1,44 olduğunu görürüz. En zengin %10'luk kesimde ise ortalama çocuk sayısı 2,69'dur.

En zengin 10 kişi arasında yer alan kişilerin hepsinin en az bir çocuğu vardır. Bu grupta yer alan iki çiftin 7, iki çiftin 4, iki çiftin 3, üç çiftin 1 ve bir çiftin 5 çocuğu bulunmaktadır. Hacı Ali bin Mustafa²⁶³, Rabia bint Ali ile evlidir. Hacı Ali'nin sagir oğlu dışında çocuğu yoktur. Hacı Ali, 13080 gurus gibi önemli miktarda

²⁶³ MŞS 167:105.

serveti ardında bırakarak vefat etmiştir. Kuyumcu Elhac İbrahim bin Elhac Mustafa²⁶⁴ 3718 guruşluk serevetinin yanı sıra vefatında geride 7 çocuk bırakmıştır. İbrahim, Fatıma bint Hasan ile evlenmiştir. Öldüğünde 1 kebir, 2 sagire kız ve 1 kebir, 3 sagir erkek çocuğa sahiptir.

En yoksul 10 kişiye dikkate alındığında ise bu kişilerden yalnızca 3'ünün çocuğu bulunmaktadır. Geriye kalan 7 kişiden olan, Ahmed bin Mehmed²⁶⁵ eşi Meryem bin Abdullah hamile iken vefat etmiştir. Burada dikkati çeken önemli bir nokta da en yoksul 10 çiftten hiçbirinin kebir çocuk sahibi olmamasıdır. Saliha bint Mehmed'in²⁶⁶ eşi Ahmed bin Mustafa'dan 2 sagire kızı vardır, Keçeci Halil bin Abdurrahman²⁶⁷ in eşi Saliha Hatun bint Mehmed'den 1 sagire kızı, Semizci Elhac Hasan bin Mehmed'in²⁶⁸ 1 sagire kızı ve 2 sagir oğlu vardır.

²⁶⁴ MŞS 197:91.

²⁶⁵ MŞS 197:37.

²⁶⁶ MŞS 197:143.

²⁶⁷ MŞS 177:111.

²⁶⁸ MŞSS 177:119.

Tablo 26 1700-1750'de Manisa'da Unvansız En Zengin 10 Çiftin Çocuk Sayıları*

Kişi	Babası	Eş	Babası	Servet	Kebir	Sagır	Toplam
Elhac İbrahim	Elhac Halil	Atike Kadın	Elhac Ali	14665	1	3	4
Hacı Ali	Mustafa	Rabia	Ali	13080	0	1	1
Elhac Abdi	Hacı Mehmed	Aişe	Mustafa	6177,5	1	3	4
İplikçi Elhac Hasan		Aişe	Elhac İbrahim	5513	0	1	1
Elhac Mustafa	Ahmed	Alime	Hasan	4764	2	5	7
Kuyumcu Elhac İbrahim	Elhac Mustafa	Fatıma	Hasan	3718,26	2	5	7
Mustafa	Abdi Mehmed	Fatıma	Elhac Hüseyin	3590	1	2	3
Elhac Abdullah		Şerife Fatıma	Elhac Hüseyin	3515	3	0	3
Müstehib	Mehmed	Aişe	Şaban	3125	1	0	1
Elhac Mehmed	Elhac Hasan	Alime	Hasan	2112	1	4	5

*Para Birimi Guruş

Tablo 27: 1700-1750'de Manisa'da Unvansız En Yoksul 10 Çiftin Çocuk Sayıları*

Kişi	Babası	Eş	Babası	Servet	Kebir	Sagır	Toplam
Ahmed	Mehmed	Meryem	Abdullah	26	0	0	0
Ali	Abdurrahman	Aişe/Emine	Hasan/Yusuf	24,62	0	0	0
Güleşen	Abdurrahman	Mustafa		20,3	0	0	0
Saliha	Mehmed	Ahmed	Mustafa	20	0	2	2
Keçeci Halil	Abdurrahman	Saliha Hatun	Mehmed	19,55	0	1	1
Semizci Elhac Abdullah	Abdullah	Aişe Hatun	Elhac Hüseyin	19	0	3	3
Arap Abdullah	Abdullah	Fatıma	Abdullah	18	0	0	0
Rabia	Abdullah	Hasan	Abdullah	16,61	0	0	0
Rahime	Abdullah	Ali	Mustafa	8,94	0	0	0
Aişe	Abdullah	Hüseyin	Abdullah	6,51	0	0	0

*Para Birimi Guruş

Tablo 28: 1700-1750'de Manisa'da Unvansız En Fazla Çocuğa Sahip 10 Çift*

Kişi	Babası	Eş	Babası	Servet	Kebir	Sagir	Toplam
İbrahim		Ümmühan/Aişe	Ahmed/?	329,58	5	4	9
Elhac Mustafa	Ahmed	Alime	Hasan	4764	2	5	7
Kuyumcu Elhac İbrahim	Elhac Mustafa	Fatıma	Hasan	3718,2	2	5	7
Elhac Hasan	Hacı Mahmud	Şerife İsmihan	Esseyid Mehmed	1187	5	2	7
Elhac Halil	Mehmed	Aişe	Mehmed	134,5	5	2	7
Elhac Hasan	Hüseyin	Alime	Elhac Hüseyin	703	2	4	6
Hacı Ömer	Ömer	Aişe	Musa	624	6	0	6
Elhac Mahmud	Elhac Ali	Sultan	Musa	560,6	2	4	6
Mehmed	Halil	Ümmügülsüm	Mehmed	418,83	5	1	6
Hacı Mehmed		Fatıma	Aynı?	272	4	2	6

*Para Birimi Guruş.

Tablolarda ortaya çıkan görüntü yukarıda tartışılan servet ve çocuk sayısı arasındaki bağlantıyı tamamen doğrular niteliktedir. Unvansız kişilerin ortalama çocuk sayısı Manisa'nın altındadır fakat zenginlik ve çocuk sayısı arasındaki ilişki bu grupta da görülmektedir. En fazla çocuğa sahip olan 10 çiftin ortalama serveti 1271 guruştur. Establet ve Pascual'ın Şam örneğinde 1000 guruş ve üzeri servete sahip kişileri zengin olarak kabul ettiği düşünüldüğünde, Manisa'da bu grubun ortalama serveti 1000 guruşun üzerine çıkmıştır. Nitekim, üç çiftin serveti 1000 guruşun üzerindedir. Geriye kalan yedi çiftten üçünün serveti de 500 guruşun üzerindedir. Geriye kalan dört çiftten hiçbiri de en yoksullar grubuna dahil değildir.

III. MANİSA'DA SOSYAL STATÜ VE ÇOCUK SAYISI İLİŞKİSİ

Unvanlı kişilerin evlilikleri noktasında toplumun diğer kesimlerine kıyasla daha dikkatli davrandıkları ve bunun bilinçli bir tercih olarak değerlendirebileceği önceki bölümde tartışılmıştır. Bu bilinçli tercihleri evliliklerini şekillendirdiği gibi çocuk sayılarını da şekillendirmiş midir? Unvan sahibi kimselerin ortalama çocuk sayıları kaçtır? Unvan sahibi kimselerin arasında çocuk sayısı bağlamında farklılıklar görülmekte midir? İlimiye grubu ile askeri grup arasında fark var mıdır varsa bu durum nasıl şekillenmiştir? Bu bölümde bu sorulara cevap aranacaktır.

İlk olarak tüm unvan sahipleri bir grupta toplanmıştır. İlimiye sınıfı ve askeri sınıfın üyelerinin toplamının ortalama çocuk sayısı 2,05'tir. Unvanlı grubu kendi içerisinde çocuk sayısı anlamında ayıran en temel dinamik zenginliktir. Unvansızlarda olduğu gibi en zengin ilk on çift ile en yoksul on çiftin ortalama çocuk sayısı arasında uçurum vardır. En zengin ilk on çiftin ortalama çocuk sayısı 3,2 iken en yoksul grupta ortalama çocuk sayısı yalnızca 0,7'dir.

Deveciler Mahallesi'nde ikamet eden Mehmed Ağa bin Hasan Çelebi²⁶⁹, Hadice bint Mehmed ve Fatıma bint Abdullah ile evlenmiştir. Öldüğü sırada, Mehmed Ağa'nın iki kebir, iki sagir erkek ve bir tane de sagire kız olmak üzere toplam beş çocuğu vardır. Mehmed Ağa'nın 400 guruş değerinde menzilinın yanı sıra bağı, develeri, cariyeleri, köleleri vardır. Mehmed Ağa ayrıca çok sayıda kişiye borç vermiştir.

Fatıma bint İbrahim²⁷⁰ Mehmed Beşe bin Yusuf ile evlenmiştir. Öldüğünde dört erkek çocuğu vardır. Bu çocuklardan ikisi kebir diğer ikisi de sagirdir. Fatıma'nın toplam serveti 22,5 guruştur. Fatıma dört çocuğu ile en yoksullar arasında en fazla çocuğa sahip kimsedir. Çocuk sahibi olan diğer çiftlerden birinin iki sagir erkek çocuğu varken diğerinin bir sagir erkek çocuğu vardır ve geriye kalan yedi çiftin ise çocukları yoktur.

Unvanlı grup içerisinde yer alan kişileri daha önceki bölümlerde yaptığımız gibi ilmiye, askeriye ve çift unvanlılar olarak üç gruba ayırdığımızda farklı rakamlar ortaya çıkmaktadır. Bu ayırmada ilk olarak askeri grup ele alınacaktır.

²⁶⁹ MŞS 182:160.

²⁷⁰ MŞS 186:14.

Askeri grup içerisinde ilmiye sınıfında görülmeyen bir hiyerarşi görülmektedir. Öyle ki beşeler ile ağaların servetleri birbirinden oldukça farklıdır. Ancak ilmiye sınıfında bu şekilde katı sayılabilecek bir durum en azından Manisa örneğinde geçerli görünmemektedir. Askeri sınıfın genelinin ortalama çocuk sayısı 2,10'dur. Bu oran, unvanlılar sınıfının ortalama çocuk sayısının çok az üzerindedir.

Yukarıda da belirtildiği üzere ağalar ile beşeler arasındaki fark ilk olarak ortalama servet miktarına yansımıştır. Ağaların veya eşlerinin ortalama serveti 2713,13 guruştur. Beşelerde ise ortalama servet miktarı 284,96 guruştur. Aralarında neredeyse 1/10 oranında fark vardır. Bu durum çocuk sayılarına da yansıtılmıştır. Ağaların ortalama çocuk sayısı, 2,86 iken beşelerin ortalama çocuk sayısı, 1,92'dir. Beşelerin ortalama çocuk miktarı Manisa genelinin de altındadır. Beşelerin çocuk sayılarındaki düşüşün temel nedeni savaşlardan kaynaklanmış olmalıdır. Tevzi defterlerinde sıkça bargir ve deve istendiği, 18. yüzyılın ilk yarısında savaşların devam ettiği ve Sarıbeyoğlu'nun isyanı da göz önünde bulundurulduğunda beşelerin neden daha az çocuk sahibi olduğu daha iyi anlaşılır durumdadır.²⁷¹ Kayıtlara yansıyan 120 beşeden 30'unun çocuğu yoktur. %25'e denk gelen bu oran oldukça yüksektir. Ağalara bakıldığında ise karşımıza toplam 29 kayıt çıkmaktadır. 29 ağanın yalnızca dördünün çocuğu yoktur. Bu da yaklaşık %13'lük bir orana denk gelmektedir. Bu anlamda beşeler ve ağaşar arasında neredeyse yarıya yarıya fark vardır.

Ağaların arasında da servet ve çocuk sayısı bağlamında önemli farklılıklar görülmektedir. Ağalar ve eşleri servetlerine göre sıralandığında en tepede yer alan en zengin on ağa veya eşinin ortalama çocuk sayısı 3,9'dur. Ancak servet olarak ağa grubunun en altında bulunan on ağa veya eşinin ortalama çocuk sayısı sadece 1,8'dir. Bu grupta toplam 29 kişi olduğundan arada kalan dokuz ağa veya eşine baktığımızda ise bu ara gruptaki ortalama çocuk sayısı ise 2,88'dir. Açıkça görüldüğü üzere ağalarda zenginlik arttıkça çocuk sayısı da artmaktadır..

Benzer şekilde beşelere bakıldığında da en zengin ilk on beşe veya eşinin ortalama çocuk sayısı 2 olduğu görülmektedir. Aşağı doğru inildikçe ve en yoksul on beşe veya eşine bakıldığında ortalama çocuk sayısının yalnızca 1 olduğu

²⁷¹ Necmi Ülker, "Sarıbey Oğlu'nun İzmir'e Yürüyüşü ve Avrupalı Tüccarlar", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 4, Sayı 7, (1989).

görülebilecektir. Ağalarda da görüldüğü gibi en zenginler ile en yoksullar arasındaki fark beşe grubunda da yarıya yarıyadır. Beşeler temelde üç gruba ayrıldığında - zengin, orta ve yoksul- farklı rakamlar ortaya çıkarken dört gruba ayrıldığında farklı rakamlarla karşılaşılmaktadır. En zengin 40 kişinin ortalama çocuk sayısı 2,07'dir. Orta sınıfı temsil eden ikinci 40 kişinin ortalama çocuk sayısı 1,9 iken en yoksul grubu temsil eden üçüncü 40 kişinin ortalama çocuk sayısı 1,8'dir. Ancak zenginlik grupları dört kesime ayrıldığında karşılaşılan rakamlar arasında dikkat çekici noktalar vardır. Üç grup temel alındığında zenginlik ve çocuk sayısı arasında lineal bir çizgi var izlenimi zihinlerde uyanırken dört grup temel alındığında rakamlar değişmekte ve farklı sorular üretme imkânı ortaya çıkmaktadır. En zengin 30 kişinin ortalama çocuk sayısı 2,2'dir. Görüldüğü üzere zenginlikte örneklem sayısı daraltıldıkça çocuk sayısı artmaktadır. Beşelerin arasında, servetlerine göre orta-üst zenginlik grubunda bulunanlarının ortalama çocuk sayısı ilginç bir şekilde 1,66'dır. Bu rakam yukarıdaki orta ve alt zenginlik grubunun da altındadır. Orta-alt zenginlik grubuna mensup beşeler veya eşlerinin ortalama çocuk sayısı 2,23'tür ve çok az bir farkla en zengin ilk 30 kişinin ortalama çocuk sayısının üzerindedir. En yoksul 30 kişiye bakıldığında ise karşılaşılan ortalama çocuk sayısı 1,6'dır. En yoksullar burada da en az çocuk sahibi olan çiftler olarak ön plana çıkmaktadır.

Unvanlı grupta yer alan bir diğer kesim de ilmiye sınıfıdır. 1700-1750 arasında ilmiye sınıfına mensup 119 çiftle karşılaşılmıştır. İlmiye sınıfına mensup 119 çiftin ortalama çocuk sayısı 1,97'dir. Üç çiftin 7'ser çocuğu vardır. 24 çift ise çocuk sahibi değildir fakat 24 çiftten ikisinde kadınlar hamile iken eşleri vefat etmiştir. 1 çocuğa sahip 28, 2 çocuğa sahip 32, 3 çocuğa sahip 14, 4 çocuğa sahip 12, 5 çocuğa sahip 4 ve 6 çocuğa sahip 2 çift vardır.

Çaprastlar-1 Kebir Mahallesi'nde ikamet eden Mehmed Efendi bin Abdullah²⁷², Aişe bint Mustafa ile evlenmiştir. Mehmed Efendi vefatının ardından geride 685,33 guruşluk bir servetin yanı sıra iki sagire kız ve biri kebir üçü de sagir erkek olmak üzere toplam 6 çocuk bırakmıştır. Mehmed Efendi'nin servetinin büyük bir kısmını ise Çaprastlar-1 Kebir Mahallesi'ndeki 400 guruşluk evi oluşturmaktadır.

²⁷² MŞS 184:33.

Mehmed Efendi bin Abdurrahman Efendi²⁷³ vefat ettiğinde, eşi Aişe bint Ömer hamiledir. Mehmed Efendi'nin ayrıca bir de sagire kız çocuğu vardır. Önceki iki bölümde de kendisine yer verilen SadıkHzade Ömer Efendi²⁷⁴, Manisa'nın en zengin kimselerindedir. Vefat ettiği sırada, SadıkHzade'nin eşi Şerife Ümmügülsüm bint Esseyid Elhac Mehmed'den, bir sagire kızı ve üçü kebir biri de sagir 4 erkek çocuğu vardır. Esseyid Yusuf²⁷⁵ zenginlik gruplarına göre bakıldığında seyyidler arasında en yoksullardan biri olarak göze çarpmaktadır. Esseyid Yusuf, Hadice bint Abdullah ile evlidir. Öldüğünde biri kebir üçü de sagir olmak üzere dört çocuk sahibidir. Esseyid Yusuf ölümünün ardından geride 48,5 guruşluk bir servet bırakmıştır.

Mehmed Efendi bin Mahmud Şerif Hasan²⁷⁶ Hadice bint Mehmed'le evlenmiştir. Mehmed Efendi'nin iki kebir kız ve bir de sagir oğlu babalarının ölümünü görmüştür. Mehmed Efendi'nin toplam serveti 190 guruştur ve bunun önemli bir bölümünü 124 guruş değerindeki evi oluşturmaktadır. Elhac Molla Ali bin Hasan²⁷⁷ Şerife Saliha bint Receb ile evlenmiştir. Elhac Molla Ali ilmiye sınıfı göz önüne alındığında en zenginler arasında yer almaktadır. 1379 guruşluk servet geride bırakarak vefat etmiştir.

Rabia bint Hüseyin Ağa²⁷⁸, Esseyid Mehmed bin Halil ile evlenmiştir. Vefatında geride bıraktığı servet 1411 guruştur. Rabia servetiyle kadın terekeleri arasında da ön plana çıkmıştır ancak önceki bölümlerde tartışıldığından ötürü burada daha fazla detaya girilmeyecektir. Rabia ve Esseyid Mehmed çifti çocuk sahibi olmadan/olamadan veya çocuklarını yaşatmadan Rabia vefat etmiştir. Verilen örnekleri çoğaltmak mümkündür ancak geneli görmek bağlamında çiftleri kategorilere ayırarak incelemek önemli görülmektedir.

İlmiye sınıfını zenginlik gruplarına göre ayırmadan önce en zengin 10 çift ile en yoksul 10 çiftin çocuk sayılarına bakmakta fayda görülmektedir. İlmiye sınıfına mensup olup en zengin 10 çift arasında yer alan çiftlerin ortalama çocuk sayısı

²⁷³ MŞS 174:90.

²⁷⁴ MŞS 186:24.

²⁷⁵ MŞS 188:112.

²⁷⁶ MŞS 176:61.

²⁷⁷ MŞS 204:96.

²⁷⁸ MŞS 198:117.

3,5'tir. Manisa'nın genel çocuk ortalamasının 1,97 olduğu düşünülduğünde bu sayı oldukça yüksek bir rakama tekabül etmektedir. Ancak bu grubun dengi olarak ağa grubunda yer alan çiftler (ortalama 3,9) ele alındığında rakam düşük kalmaktadır. İlmiye sınıfının en yoksul 10 çiftinin ortalama çocuk sayısı ise 1,5'tir. 1,5 ortalamasının çıkmasının temel nedeni en yoksul 10 çiftten 4'ünün çocuk sahibi olmaması/olamamasıdır. En zengin grupta yer alan 10 çiftten yalnızca 1'i çocuk sahibi olmamış/olamamıştır. Ağalar ve ilmiye sınıfı mensuplarının arasında en zenginlerde görülen fark en yoksullarda da görülmektedir. Belirtildiği gibi ilmiye sınıfının en yoksulları arasındaki ortalama çocuk sayısı 1,5'tir. Ancak ağalar grubunda yer alan en fakir çiftlerin ortalama çocuk sayısı 1,8'dir.

İlmiye sınıfına mensup kişileri zenginlik gruplarına göre ayırdığımızda askeri grupta yer alan çiftlerde görüldüğü gibi zenginlik ve çocuk sayısı arasında bir uyum bulunmaktadır. Öyle ki en zenginler grubunda yer alan 30 çiftin ortalama çocuk sayısı 2,8'dir. İkinci zenginlik grubunda yer alan 30 çiftin ise ortalama çocuk sayısı, 1,43'tür. Orta-alt grupta yer alan 30 çiftin ortalama çocuk sayısı ise 2,03'tür. En yoksul grupta yer alan 29 kişinin ise ortalama çocuk sayısı 1,62'dir. Beşelerin tartışıldığı bölümde yapıldığı gibi zenginlik grupları en zengin, orta, en yoksul olarak ayrıldığında ise ortalamalar arasında kırılmalar görülmektedir. En zengin 40 kişinin ortalama çocuk sayısı, 2,25'tir. Orta zenginlik grubundan olan çiftlerin ortalama çocuk sayısı 1,7 iken en yoksullar grubundan olan çiftlerin ortalama çocuk sayısı 1,97'dir. Bu durumda orta zenginlik grubu ile en yoksul grup göz önüne alındığında zenginlik ve çocuk sayıları arasında bir ters orantı vardır. Bu ters orantı yukarıda tartışılan beşeler kısmında da görülmektedir. Buradaki temel etkenin ne olduğu, böyle bir sonucun neden ortaya çıktığı noktasında eldeki verilerin yetersizliği/sınırlılığı sebebiyle daha fazla yorum yapılamamaktadır.

Unvanlılar bölümünde son olarak birden fazla unvana sahip olan erkeklerin ve eşlerinin çocuk sayıları üzerinde durulacaktır. Bu grupta toplam 48 çift bulunmaktadır. 48 çiftin ortalama çocuk sayısı 2,14'tür. 48 çiftten birinin 8 çocuğu varken birinin 6 ve bir diğeri de 5 çocuğu bulunmaktadır. Çiftlerden 7'sinin 4, 8'inin 3, 9'unun 2 ve 14'ünün 1 çocuğu vardır. Çocuk sahibi olmayan/olamayan çift sayısı ise 7'dir.

Yar Hasanlar Mahallesi sakinlerinden Dedeoğlu Elhac Ahmed²⁷⁹, Hamide bint Abdullah'tan 6 çocuk sahibi iken vefat etmiştir. Dedeoğlu Elhac Ahmed'in 6 çocuğundan ikisi kebire, üçü sagire kız ve biri de sagir erkektir. Dedeoğlu Elhac Ahmed vefat ederken geride 1391,66 guruşluk bir servet bırakmıştır. Dedeoğlu'nun 500 guruş değerindeki evinden başka 150 ve 100 guruş değerinde olan iki evi ve 150 guruş kıymetinde bir çiftlik evi daha vardır. Servetinin önemli bir kısmını taşınmaz mülkler oluşturmaktadır.

Nalband Esseyid Elhac Hasan bin Hüseyin²⁸⁰ Şerife bint Mahmud ile evlenmiştir. Nalband Hasan vefat ettiğinde toplam 4 çocukları vardır. Nalband Hasan'ın üç kız çocuğu vardır ancak bunların sagire mi kebire mi olduğu deftere kaydedilmemiştir. Üç kızının yanı sıra bir de sagir oğlu vardır. Nalband Hasan'ın geride bıraktığı servet 831 guruştur. Servetinin önemli bir kısmını taşınmaz mülkler oluşturmaktadır. Öyle ki nalband dükkânının değeri 400 guruştur ve 220 guruş değerinde de evi vardır.

Berber Abdullah Çelebi bin Mustafa²⁸¹, Şerife Emine Hatun bint Esseyid Elhac İlyas ile evlenmiştir. Abdullah Çelebi'nin vefat ettiğinde üç sagir oğlu vardır. Vefatının ardından geride 159,6 guruşluk bir servet bırakmıştır. Servetinin 80 guruşluk dilimini Yaviler Mahallesi'nde bulunan bir ev oluşturmaktadır.

Hadice bint Elhac Mehmed²⁸² vefat ettiğinde geride 4475,24 guruşluk bir servet bırakmıştır. Hadice, Esseyid Mustafa Çelebi bin Esseyid Musa ile evlenmiştir. Ancak gerçekleştirdikleri bu evlilikte çocuk sahibi olmadan/olamadan veya çocuklarını yaşatmadan vefat etmiştir. Bakkal Esseyid Elhac Ali²⁸³ de tıpkı Hadice gibi geride önemli bir miktarda servet bırakıp çocuk sahibi olmayan/olamayanlardandır. Bakkal Ali'nin geride bıraktığı servet 4860 guruştur. Rabia bint Abdullah ile olan evliliğinde çocuk sahibi olmadan/olamadan vefat etmiştir.

Çift unvanlı kişiler zenginlik gruplarına göre ayrıldığında ortaya çıkan tablo daha önce ele alınan diğer grupların tümünden farklıdır. Çift unvanlılar içerisinde yer

²⁷⁹ MŞS 200:73.

²⁸⁰ MŞS 204:12.

²⁸¹ MŞS 178:74.

²⁸² MŞS 182:132.

²⁸³ MŞS 201:71.

alan en zengin 10 çiftin ortalama çocuk sayısı 1,4'tür. En yoksul 10 çiftin ise ortalama çocuk sayısı 1,9'dur. Böyle bir sıralama yapıldığında en yoksulların çocuk sayısı ilk defa en zenginlerden daha yüksek çıkmaktadır. Zenginlik gruplarına göre çiftler dört gruba ayrıldığında ortaya çıkan rakamlar daha da anlamlı hale gelmektedir.

Çift unvanlılar arasındaki en zengin grupta yer alan 12 kişinin ortalama çocuk sayısı 1,41'dir. Bir alt zenginlik grubu olan orta-üst zenginlik grubundaki 12 kişinin ortalama çocuk sayısı ise 3,5'tir. Orta-alt zenginlik grubunun ortalama çocuk sayısına bakıldığında ise karşılaşılan rakam 1,91'dir. En yoksullarda ise ortalama çocuk sayısı 1,71'dir. Kategorileri üçe düşürerek zengin-orta-yoksul şeklinde sınıflandırdığımızda ise zengin grubunda yer alan 16 kişinin ortalama çocuk sayısı 2,25'tir. Orta zenginlik grubunda yer alan 16 kişinin ortalama çocuk sayısı 2,43 iken yoksul grupta yer alan 16 kişinin ortalama çocuk sayısı 1,75'tir. En yoksul ve en zengin gruplar için zenginlikle çocuk sayısı bağlamında güçlü bir korelasyon gözükmemektedir. Ancak orta grup ele alındığında zenginlik ve çocuk sayısı arasındaki korelasyon bozulmaktadır. Orta zenginlik grubunda ortalama çocuk sayısının daha yüksek çıkmasında iki etken vardır. Bunlardan ilki bu grupta yer alan 16 çiftten yalnızca ikisinin çocuğunun olmamasıyla ilişkilidir. İkincisi ise bu grupta yer alan Esseyid Hacı Mehmed'in 8 çocuğu vardır ve örnekteki tereke sayısı az olduğundan Esseyid Hacı Mehmed'in 8 çocuğunun olması ortalama üzerinde fazlaca etkili olmaktadır. Sonuçların daha da anlam kazanabilmesi için yukarıda da belirtildiği gibi örnekteki tereke sayısı artırılmalıdır. Bunun içinde izlenebilecek en temel yol daha uzun dönemli analizlerin yapılmasıdır. Eldeki verilerin sınırlılığından dolayı ortaya çıkan rakamlara dair net ifadeler kullanmak da güçleşmektedir.

Unvanlılar arasında ortalama çocuk bağlamında farklılıklar görülmektedir. Unvanlılar grubunda yer alanlar arasında ortalama çocuk sayısı bakımından en yüksek rakamlar ağalarda görülmektedir. Ağa grubunda yer alan çiftlerin ortalama çocuk sayısı 2,86'dır. Bu rakam ilmiye sınıfında yer alanlarda 1,97'ye kadar gerilemektedir. Beşeler de ise daha gerileyerek 1,92'ye düşmektedir.

Zenginlik gruplarına göre yaptığımız ayrımı unvanlılar grubu içerisinde gerçekleştirdiğimizde unvanlılar grubu içerisindeki ayrım daha da iyi anlaşılacaktır. Ağa grubunda yer alan en zengin 10 çiftin ortalama çocuk sayısı 3,9 iken, ilmiye

sınıfında yer alan en zengin 10 çiftin ortalama çocuk sayısı 3,5'tir. Beşelerin en zengin 10 çiftinin ortalama çocuk sayısı 2'dir. Ağa grubunda yer alan yoksul 10 çiftin ortalama çocuk sayısına bakıldığında ortalama çocuk sayısının 1,8 olduğu görülürken ilmiye sınıfının en yoksul 10 çiftinde ortalama çocuk sayısının 1,5 olduğu görülecektir. Beşelerin en yoksul 10 çiftinde bu rakam ortalama 1'dir. Ağaların ortalama servet miktarının 2713,11 guruş, ilmiye sınıfına mensup kişilerin ortalama servetinin 914,38 ve beşelerin ortalama servetinin 284,96 guruş olduğu göz önünde bulundurulduğunda unvanlı kişiler arasında da zenginlik ve çocuk sayısı bağlamında ilişki olduğu görülecektir.

Zenginlik gruplarını en zengin, orta-üst, orta-alt ve en yoksul olarak ayırdığımızda ilginç sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Orta-üst zenginlik grubunda bulunan çiftlerin içerisindeki ağa, beşe ve ilmiye sınıfı mensupları için zenginlik ve çocuk sayısı arasındaki korelasyon bozulmaktadır. Ağa grubunda yer alan en zenginlerin ortalama çocuk sayısı 4,28'dir. İlmiye sınıfının en zenginleri arasında yer alan çiftlerin ortalama çocuk sayısı 2,8 iken beşelerin en zenginlerinde ortalama çocuk sayısı 2,2'dir. Orta-üst zenginlik grubuna bakıldığında ise ağaların orta-üst zenginlik grubunda yer alan çiftlerin ortalama çocuk sayısı 2,71, ilmiye sınıfının orta-üst zenginlik katmanında bulunanların ortalama çocuk sayısı 1,43, beşelerin orta-üst zenginlik grubunda bulunanların ortalama çocuk sayısı ise 1,66'dır. Orta-alt zenginlik grubunda yer alan ağaların ve eşlerinin ortalama çocuk sayısı 3,28, beşelerin orta-alt zenginlik grubunda yer alanların ortalama çocuk sayıları 2,23 ve ilmiye sınıfında yer alan orta-üst zenginlik grubunda bulunan çiftlerin ortalama çocuk sayıları ise 2,03'tür. En yoksul gruba bakıldığında ise ağaların ve eşlerinin ortalama çocuk sayısı, 1,37'ye gerilerken, beşelerin en yoksullarının ortalaması 1,6 ve ilmiye sınıfına mensup en yoksul çiftlerin ortalama çocuk sayısı 1,62'dir.

Unvanlılar özelinde askeriye ve ilmiye sınıfında ortak olarak gözlemlenen nokta, orta-üst zenginlik grubunun zenginlikleri ile paralel sayıda çocuğa sahip olmamalarıdır. Manisa'daki genel eğilim, zenginlik ve çocuk sayısı arasında bir pozitif ilişki olduğunu ortaya koyarken diğer tüm zenginlik gruplarının aksine orta-üst zenginlik grubunda bu durum gözlenmemektedir. Benzer şekilde unvansız grup ele alındığında ise orta-üst zenginlik grubunda zenginlik ve çocuk sayısı arasında korelasyon olduğu görülmektedir. Manisa'nın geneline bakıldığında da zenginlik ve

çocuk sayıları arasında bir uyum gözlenmektedir ve orta-üst zenginlik grubunda da benzer bir eğilim görülmektedir. Ancak unvanlıları bir bütün olarak ele aldığımızda ise orta-üst grubun ortalama çocuk sayısı 1,88 iken orta-alt grubun ortalama çocuk sayısı 1,90'dır. En yoksul grup ise 1,74'lük çocuk sayısı ortalamasıyla genel ortalama çocuk sayısında en altta yer almaktadır. Yukarıda bahsedilen çift unvanlılar göz önüne alındığında orta-üst grup diğer tüm örneklerden ayrılmaktadır. Rakamlar çift unvanlı grubun dinamiklerinin tamamen farklı olduğunu göstermektedir.

Unvanlılar grubunda göze çarpan bir diğer husus da en yoksullar grubunda görülen ortalama çocuk sayılarıdır. Ağalar ve eşlerinin ortalama çocuk sayısı en yoksullarda 1,37'ye düşmektedir. Bu oldukça keskin bir düşüştür çünkü orta-alt grubunda bu oran 3,28'dir. Ağalar diğer tüm zenginlik gruplarında ortalama çocuk sayıları ile hem ilmiyenin hem de beşelerin önünde iken en yoksullar grubunda dramatik bir şekilde ortalama çocuk sayısında geriye düşmektedirler. Neden böyle bir sonuçla karşılaşıldığı sorusuna cevap vermek güç görünmekle birlikte örneklemdeki tereke sayısının az olmasının bunda etkili olduğu düşünülebilir.

Değerlendirilmesi gereken bir başka husus da unvan sahibi gruplar ile unvansızların ortalama çocuk sayılarıdır. Manisa'nın genelinin ortalama çocuk sayısı 1,97 iken unvansızların ortalama çocuk sayısı 1,94'tür. Unvan sahibi grupların ise ortalama çocuk sayısı 2,05'tir. Aradaki fark önemli sayılabilecek bir ayrım olmadığını göstermektedir. İlmiye sınıfı ile Manisa ortalaması hemen hemen aynıdır ve ilmiye grubu ile unvansızlar arasındaki ortalama çocuk sayısı birbirine çok yakındır. Beşelerin ve eşlerinin ortalama çocuk sayısı 1,92 olup unvansız gruptan da düşüktür. Beşelerin ortalaması dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda makul görünmektedir. Unvanlı grupta esas kırılmayı yaratan grup şüphesiz ağalardır. Ağaların ortalama çocuk sayısı 2,86'dır. Çift unvanlılara bakıldığında ise bu grupta yer alan çiftlerin ortalama çocuk sayısı 2,14'tür.

Unvan sahibi grupla unvan sahibi olmayan grup arasında kebir çocuğa sahip çift ortalamasında benzerlik görünmektedir. Unvan sahibi olan grubun içerisinde yer alan %29'luk kesimin en az bir kebir/kebile çocuğu bulunmaktadır. Unvan sahibi olmayanlarda ise bu oran %30'dur. Unvan sahibi olmayıp en az bir kebir/kebile çocuğa sahip çiftlerin ortalama çocuk sayısı 3,24'tür. Unvan sahibi çiftlerden en az bir kebir/kebile çocuğa sahip olanların ortalama çocuk sayısı ise 3,54'tür.

Çalışmanın tamamında yapıldığı gibi çiftler zenginlik gruplarına göre dörde ayrıldığında kebir çocuğu olan çiftlerin ortalama çocuk sayıları arasında farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Öyle ki unvan sahibi olup en zenginler grubunda bulunan ve kebir/kebile çocuğa sahip olan çiftlerin ortalama çocuk sayısı 4,08'dir. Unvansız grubun en zenginlerinin kebir çocuğa sahip olanlarının ortalama çocuk sayısı ise 3,44'tür. Bu oranlar unvanlı grubun orta-üst zenginlik grubunda bulunanlarında 3,83 iken unvansız grubun orta-üst zenginlik grubunda bulunanlarında da 3,14'tür. Unvan sahiplerinin orta-alt zenginlik grubunda ortalama çocuk sayısı 3,16 iken en yoksul grupta yer alan çiftlerde ortalama çocuk sayısı 3,12'dir. Unvansız grubun orta-üst zenginlik grubunda bulunan çiftlerin ortalama çocuk sayısı 3,46, en yoksullar grubunda bulunanların ortalama çocuk sayısı 2,92'dir. Unvan sahipleri arasında çocuk sayısı ve zenginlik paralellik gösterirken unvan sahibi olmayanlarda orta-üst ve orta-alt zenginlik grupları arasında servet-çocuk sahipliği arasında bir uyum yoktur. Orta-alt zenginlik grubunda yer alan çiftlerin ortalama çocuk sayıları orta-üst zenginlik grubunda yer alan çiftlerden daha fazladır. %0,32'lik fark bu noktada önemli görülmektedir.

Unvan sahibi grupta yer alan ve kebir çocuğa sahip olan çiftleri askeri ve ilmiye grubu olarak ayırdığımızda gruplar arasında ortalama çocuk sayıları anlamında anlamlı farklılıklar bulunmaktadır. Unvan sahibi grupta yer alıp kebir çocuğa sahip toplam 95 çift bulunmaktadır. Bu çiftlerden 19'u birden fazla unvana sahiptir. Kebir çocuğu olup ağa unvanı taşıyan çiftlerin sayısı sadece 10 iken beşe unvanını taşıyan çiftlerin sayısı 32'dir. İlmiye sınıfından olup kebir çocuğa sahip olan çiftlerin sayısı ise 34'tür.

Kebir çocuğa sahip ağaların ortalama çocuk sayısı 3,8'dir. İlmiye sınıfına mensup çiftlerde bu oran 3,35 iken beşelerde 3,5'tir. Beşeler, çocuklarını büyütebilecek kadar yaşadıklarında ortalama çocuk sayıları neredeyse iki katına çıkmaktadır. Beşelerin tümü ele alındığında ortalama 1,92 çocuk iken kebir çocuğu olan çiftler dikkate alındığında ortaya çıkan 3,5 ortalaması oldukça önemlidir. Buradan hareketle beşelerin idealindeki çocuk sayısının kabaca 2 değil daha üstü olduğu yönünde tahminde bulunulabilir. Birden fazla unvana sahip olup kebir/kebile çocuğa sahip olan çiftlerde ortalama çocuk sayısı ise 3,84'tür.

IV. MANİSA'DA ÇOCUK BEKLEYEN ÇİFTLER

Bu bölümün son konusu eşi vefat ettiğinde hamile olan kadınlardır. Manisa'da 1700-1750 arası dönemde eşi öldüğünde hamile olan kadın sayısı 67'dir. Bu kadınların dağılımına bakıldığında çeşitli zenginlik gruplarından geldikleri görülmektedir. Bazılarının kebir ve/veya sagir çocukları varken bazılarının hiç çocukları yoktur.

Eşi vefat ettiğinde hamile olup ayrıca kebir/kebire çocuklara sahip olan 12 çift bulunmaktadır. Elhac Mustafa bin Mehmed²⁸⁴ vefat ettiğinde geride 1106,5 gurusluk servet bırakmıştır. Ancak geride bıraktığı tek şey serveti değildir. Elhac Mustafa, öldüğünde eşi Emine bint Molla Hasan hamiledir. Elhac Mustafa'nın bir kebire kızı ve bir kebir oğlu vardır ancak bu iki çocuk da vefat eden eşi Aişe'dendir. Emine ve Elhac Mustafa çifti yeni bir çocukla evliliklerini taçlandırmak istemiş olabilirler. Elhac Mustafa'nın terekesine bakıldığında, büyükbaş hayvanlara ve müteveffa Aişe'den geriye kalan hisselerle rastlanılmaktadır. Ayrıca bir miktar nakit paraya sahip olduğu da tereke kaydında mevcuttur.

Esseyid Ali Çelebi bin Mustafa'nın²⁸⁵ eşi Zeyneb bint Elhac Mustafa'dan dört çocuğu olmuştur. Çocuklardan ikisi kız olup biri kebire diğeri sagiredir; yine erkek çocuklarının biri kebir ve biri sagirdir. Esseyid Ali Çelebi'nin hem kız hem de erkek çocuk sahibi olduğu ve bunlardan ikisinin kebir/kebire olduğu düşünüldüğünde Esseyid Ali Çelebi'yi yeni çocuk istemeye iten nedenler olmalıdır. Terekesine bakıldığında 50 gurus değerinde bir evin yanında cariyesi, çeşitli tüketim malları görülmektedir. Ayrıca 8 kişiye de borç verdiği terekesine yansımıştır.

Elhac Mehmed bin Elhac Osman²⁸⁶ iki eşlidir. Elhac Mehmed, Saliha bint İsmail ve Aişe bint Ahmed ile evlenmiştir. Bu evliliklerden biri kebir diğeri de sagir olmak üzere iki erkek çocuğu olmuştur. Vefat ettiği sırada da eşlerinden Saliha hamiledir.

Elhac Ahmed bin Ali'nin²⁸⁷ vefat ettiğinde 4 çocuğu vardır ve eşi Ümmühan hamiledir. Kızlarından biri kebire diğeri de sagiredir. İki de erkek çocuğu vardır ancak kayıtlarda çocukların sagir/kebir olduklarına dair bir ayırım göze

²⁸⁴ MŞS 184:40

²⁸⁵ MŞS 182:117

²⁸⁶ MŞS 197:150

²⁸⁷ MŞS 197:161

çarpmamaktadır. Elhac Ahmed'in 150 guruş değerinde bir evi ve bir dükkânda 130 guruşluk hissesi bulunmaktadır.

Elhac Hüseyin bin Elhac İbrahim²⁸⁸ ilginç örneklerdendir. Elhac Hüseyin, vefat ettiğinde 5 çocuğa sahiptir. 4'ü kebir kız ve 1'i de kebir erkektir. Vefat ettiği sırada da eşi Hadice bint Mehmed hamiledir. Elhac Hüseyin de yukarıda bahsi geçen Elhac Mustafa gibi eşini kaybetmiştir ve yeni gerçekleştirdiği evliliğini bir çocukla süslendirmek istemiştir ancak doğacak çocuğunu görmeye ömrü vefa etmemiştir. Elhac Hüseyin 100 guruş değerindeki evinden başka büyükbaş hayvanlara ve çeşitli tarım ürünlerine sahiptir.

Eşi vefat ettiğinde hamile olan 67 kadından 12'sinin erkek çocuğu yoktur. Elhac İbrahim bin İvaz²⁸⁹ vefat ettiğinde üç sagire kızı vardır. Elhac İbrahim'in üç çocuğu olmasına rağmen çocuk yapma isteğinin devam ettiği görülmektedir. Bu durumu tetikleyen etkenin erkek çocuk sahibi olma isteği olduğu söylenebilir. Elhac İbrahim vefat ettiğinde eşi Hadice bint Elhac Abdülkerim dördüncü çocuğunu beklemektedir fakat eşi doğacak çocuğunu görece kadar yaşayamamıştır. Elhac İbrahim'in 359 guruşluk toplam servetinin 100 guruşunu evi, 40 guruşunu da bağı oluşturmaktadır.

Musa bin Ahmed²⁹⁰ öldüğünde eşi Aişe bint Mehmed hamiledir. Çiftin sagire bir kız çocuğu vardır. Semerci Veli bin Ali²⁹¹ vefat ettiğinde eşi Ümmühan bint Hakkı çocuk beklemektedir. Çiftin ayrıca iki de sagire kızı vardır. Musa'nın 200 guruş değerinde evi varken, Semerci Veli de 180 guruş değerinde bir eve sahiptir. Müezzın Ali Halife bin Hüseyin'in²⁹² eşi Ümmühan bint Mehmed'den sagire bir kızı vardır. Ümmühan hamile iken Müezzın Ali Halife vefat etmiştir. Müezzın Ali Halife'nin terekesi varislere paylaştırılırken iki ayrı paylaşım yapılmıştır. Bunlardan ilki doğacak çocuğun erkek olmasına göre yapılırken ikincisi çocuğun kız olmasına göre yapılmıştır. Bu durum İslam hukukunun miras paylaşımı hususunda belirttiği şartlardan olsa da ele alınan tereke kayıtlarında yalnızca iki kez karşılaşılmıştır. Genel olarak terekelerde kişi vefat etmişse ve o sırada eşi hamile ise miras paylaşımı

²⁸⁸ MŞS 189:42

²⁸⁹ MŞS 186:211.

²⁹⁰ MŞS 197:38

²⁹¹ MŞS 179:128.

²⁹² MŞS 185:28

doğacak çocuğun erkek olacağı ön kabulüne göre yapılmıştır. Müezzini Ali Halife örneği hukuki normların pratik yaşamla uyum gösterdiği ender vakalardan biridir.

İlk bakışta, erkek çocuğa sahip olma isteğinin çiftleri yeni doğumlara sürüklediği düşünülebilir. Ancak eşleri vefat ettiğinde hamile olan kadınlardan 18'inin erkek çocuğu varken kız çocuğu yoktur. Kız çocuğu olmayan çift sayısının erkek çocuğu olmayan çiftten fazla olduğu dikkate alındığında çiftlerin en azından yalnızca erkek çocuk isteği ile yeni doğum kararı almadığı düşünülebilir.

Esseyid Mehmed bin Esseyid Ahmed²⁹³ Aişe bint Halil ile evlidir. Esseyid Mehmed, Aişe çiftinin iki sagir erkek çocuğu bulunmaktadır. Çift üçüncü çocuğu beklerken Esseyid Mehmed vefat etmiştir. Esseyid Mehmed'in 134,5 guruşluk servetinin 65 guruşunu evi oluşturmaktadır. Mehmed bin Ömer'in²⁹⁴ de tıpkı Esseyid Mehmed gibi iki sagir erkek çocuğu bulunmaktadır. Mehmed vefat ettiğinde eşi Saliha bint Hacı Süleyman hamiledir. Mehmed'in 100 guruş değerinde bir evi bulunmaktadır

Mehmed Beşe bin Ali²⁹⁵ Emine bint Ahmed ile evlenmiştir. Mehmed Beşe'nin vefat ettiğinde bir kebir oğlu vardır. Emine hamile iken Mehmed Beşe vefat etmiştir. Mehmed Beşe, 50 guruş değerinde bir tahtani odanın yanı sıra çeşitli ev eşyalarına sahiptir. Yine Mehmed bin Osman²⁹⁶ Aişe bint Mahmud ile evlidir. Mehmed ve Aişe çiftinin üç sagir erkek çocuk vardır. Aişe yeni bir çocuğa hamile iken Mehmed vefat etmiştir. Mehmed'in demirci dükkânında 40 guruş değerinde alet-edevatı ve ayrıca bir evi bulunmaktadır.

Ele alınan bebek bekleyen 67 çiftten 20'sinin çocuğu yoktur. Bu grupta yer alan en ilginç isim ise Manisa mütesellimi olan ve daha önceki bölümde değinilen Halil Ağa bin Mustafa'dır.²⁹⁷ Halil Ağa, Manisa'da tereke kayıtlarına yansıyan üç eşli iki erkekten biridir. Halil Ağa, Rukiye bint Abdullah, Satı ve Fatıma ile evlenmiştir. Halil Ağa hayatta iken çocuk sahibi olamamıştır. Eşlerinden Rukiye hamile iken de Halil Ağa, doğacak çocuğunu göremeden vefat etmiştir. Halil Ağa'nın serveti daha

²⁹³ MŞS 175:59

²⁹⁴ MŞS 197:259

²⁹⁵ MŞS 186:46

²⁹⁶ MŞS 189:29

²⁹⁷ MŞS 202:84

önceki bölümlerde açıklandığından tekrara düşmemek adına burada tartışılmayacaktır.

Elhac Veli bin Mustafa²⁹⁸ Halil Ağa gibi çokeşlidir. Elhac Veli, Ümmügülüm bint Halil ve Hadice bint Abdullah ile evlenmiştir. Elhac Veli, eşlerinden Hadice hamile iken vefat etmiştir. Çocuk sahibi olmadan eşi hamileyken vefat eden 20 erkekten yalnızca yukarıda zikredilen Elhac Veli ve Halil Ağa çokeşlidir. Geriye kalan 18 erkek tek eşlidir. Yirmi erkekten yalnızca beşinin terekesinde eve rastlanılmamıştır. Hamile kaydı bulunan 67 tereke kaydında yer alan çiftlerden 17'si hem kız hem de erkek çocuğuna sahiptir. 20 çiftin hiç çocuğu yoktur. Çocuğu olmayan çiftlerin sadece 7'si 100 guruşun altında servete sahiptir.

V. SONUÇ

Bu bölümde ortaya çıkan temel sonuç, çocuk sayısı bağlamında en önemli kıstasın zenginlik olduğudur. Hem mihr meselesinde hem de evlilik kalıplarında unvanların ne kadar önemli olduğu görülmüştür. Ancak mesele çocuk sayıları olduğunda unvanlılar ile unvansızlar arasında bir farklılık görülmemekle birlikte esas farklılığı zenginlik yaratmıştır. Hemen hemen her kategoride ve her ayrımda zenginlerin ortalama çocuk sayısı en yoksullara göre yüksek çıkmıştır. Gregory Clark ve Gillian Hamilton'ın sanayi öncesi İngiltere'si üzerine yaptıkları çalışmada, hane halkı servetleri ile bebek ölümleri arasındaki ilişki ortaya koyulmuştur.²⁹⁹ Clark ve Hamilton'ın tezine göre yoksullarda görülen çocuk ölümlerinin ancak yarısı zenginlerde görülmektedir. Thomas Hollingsworth 1700'lerde asillerle sıradan halkın ortalama yaşam süresi arasında farklılıklar olmamasına rağmen yüzyılın sonuna gelindiğinde aristokratların ortalama ömürlerinin arttığını belirtmiştir. Manisa'da da ilginç bir şekilde zenginlerin kebir çocuk sayısı bağlamında önde olduğu görüldüğünden tahminde bulunmak gerekirse zenginlerin daha uzun yaşadığı söylenebilir. Yukarıda belirtildiği gibi Meriwether, ortalama ömrün 18. yüzyıl için 30'ların ortalarına kadar sürdüğünü belirtmiştir. Elde Meriwether'i bu anlamda yanlışlayacak veri olmamakla birlikte tereke sahiplerinin %70'inin çocuklarının

²⁹⁸ MŞS 197:89

²⁹⁹ Gregory Clark-Gillian Hamilton, "Survival of the Richest: The Malthusian Mechanism in Pre-Industrial England" *Journal of Economic History*, Cilt 66, Sayı 3, (2006), 3.

buluğa eriştiklerini görmediği düşünülduğünde Meriwether'in haklı olabileceği belirtilmelidir.³⁰⁰

Sanayi öncesi Malthus modelinin temelinde yüksek servetin üreme başarısını arttırdığı varsayımı yatmaktadır. Buradan hareketle 1585-1638 yılları arasında İngiltere'yi inceleyen Clark ve Hamilton, çocuk sayısı ile sosyal statü ve servet arasında bir bağlantı kurmaktadır. Clark ve Hamilton'a göre erken modern İngiltere'de Malthusçu yaklaşımı doğrulayan sonuçlar ortaya çıkmıştır. Hatta servetle çocuk sayısı arasındaki bu ilişki ve Malthusçu yaklaşımın doğruluğu 1250'lere kadar götürülmektedir. 1250'lerden 18. yüzyılın sonuna kadar zenginler yoksullardan iki kat daha fazla çocuk geride bırakarak vefat etmişlerdir.³⁰¹

Todorov'un Osmanlı Balkanları, Clark ve Hamilton'ın İngiltere coğrafyası için vurguladığı gibi bu durumda etkili olan faktörlerden en önemlilerinden birisi de devletin feodal niteliğidir. Alt ve orta sınıflar arasında keskin farklılıklar görülmemesine rağmen en yoksullar ve en zenginler arasında kopuşlar görülmektedir. Bu durumdan hareketle Balkan toplumunda Osmanlı feodal hiyerarşisinin bulunduğunu belirten Todorov'un tezleri Manisa için de geçerli olabilir.³⁰² Kısaca, 18. yüzyılın ilk yarısında Malthus'un görüşlerinin Manisa'da vücut bulduğunu söylemek gayet mümkündür. Zenginlik ve çocuk sayısı arasında çok net bir bağlantı vardır.

³⁰⁰ Meriwether, *a.g.e.*, s.80.

³⁰¹ Clark-Hamilton, *a.g.e.*, s. 26-28.

³⁰² Clark-Hamilton, *a.g.e.*, s.26-28, Nikolai Todorov, *The Balkan City 1400-1900*, University of Washington Press, Seattle-London, 1983, s.157-158.

SONUÇ

İmparatorluk erken modern dönemde yapısal değişikliklere uğrarken bu duruma taşrada ilk tepki veren unsurlar ise elitler olmuştur. Bu bağlamda, Schilcher, özellikle 18. yüzyılda Arab coğrafyası için demografik kalıpların, devlet yapısındaki gelişmelerle yakından alakalı olduğunu ortaya koymuştur.³⁰³ Buna göre, taşralı elitler, devletin merkezi otoritesinin zayıfladığı dönemlerde büyük haneler kurarak genişlemeci politikalar gütmüştür. Schilcher'in Suriye örneğine benzer şekilde Meriwether'in Halep üzerine çalışmasında da bu durum görülmektedir. Halep'in elit aileleri kuzen evlilikleri yoluyla güçlerini hem muhafaza etmek hem de arttırmak gayreti içerisindeydiler. Doumani'nin Nablus üzerine yaptığı çalışmasında da Nabluslu elitlerin de benzer bir eğilim gösterdiği gözlenmektedir.³⁰⁴ Ancak bu durumun Manisa üzerindeki etkisinin ne derece olduğu bilinmemektedir. Hâlbuki 18. yüzyılın başından itibaren, Karaosmanoğulları gibi önemli aileler Manisa'da yükselmeye başlamışlardır. Bu ailenin güçlenmesinde evlilik ittifaklarının ne ölçüde etkili olduğu, devlet aygıtının etkisi eğer azalmışsa³⁰⁵, Halep ve Şam'da gözlenen durumların Manisa için geçerli olup olmadığı ne yazık ki tam olarak bilinmemektedir. Bu çalışmanın konusu olmasa da devlet yapısındaki değişikliklerin, İmparatorluğun "sıradan" insanların yaşamlarının üzerindeki etkisi merak uyandırıcıdır. Bu çalışma, 18. yüzyılın ilk yarısında Manisalı bireylerin evlilik tercihleri, evlilik tercihlerini belirleyen unsurların neler olduğu, mihrin evlilik tartışmalarında hukuki normların dışında pratikte ne anlam ifade ettiği ve kişilerin çocuk sayıları ve bunun zenginlikle ilişkisi ile sınırlandırılmıştır.

Mihr konusu ilk bölümde tartışılmıştır. Mihrin evlilik sonucu erkeğin kadına verdiği aynı veya nakdi bedel olduğu belirtilmiştir. Tucker ve Maydaer gibi

³⁰³ Schilcher, *a.g.e.*, s.497-498.

³⁰⁴ Doumani, *a.g.e.*, s. 66-67.

³⁰⁵ En azından 17. yüzyılın ikinci yarısı için durumun böyle olmadığı Metin Kunt tarafından ortaya konulmuştur. Bknz. İ. Metin Kunt, *Bir Osmanlı Valisinin Yıllık Gelir-Gideri Diyarbakir, 1670-71*, Boğaziçi Üniversitesi Matbaası, İstanbul, 1981, s. 14-20.

yazarlar mihre servet edinme-aktarımı üzerinden bakmışlardır.³⁰⁶ Benzer şekilde Toskana üzerine çalışma yapan Maristella Botticini, *dowry*'i (çeyiz, dowry için bundan sonra *drahoma* olarak değerlendirilecektir) incelemiştir. *Drahoma* ile mihr arasında benzerlikler bulunmasına rağmen temel farklılık, mihr erkek tarafından kadına ödenirken, *drahomanın*, kadın ya da ailesi tarafından damada ödenmesidir. Botticini, 15. yüzyılın ilk yarısında *drahoma*'nın oldukça önemli miktarlara tekabül ettiğini göstermiştir. Bu durum servetin el değiştirmesi bağlamında oldukça önemlidir. Öyle ki yetim kızlar ile *drahoma* ödemeye gücü yetmeyen kızlar için kentte fonlar kurulmuştur.³⁰⁷ Çünkü *drahoma* evliliğin olmazsa olmazı niteliğindedir. Ancak ödemeler yüklü miktarlara tekabül ettiği için aileler bunu ödemekte güçlük çekebilmektedir. Botticini, 1415-1436 yılları arasında ortalama *drahoma* miktarının 125,5 florin olduğunu belirtmiştir. Rakamı anlamlı kılan ise kentlerde çalışan işçilerin yıllık gelirinin sadece 14 florin olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında evliliklerin oldukça maliyetli olduğu görülecektir. Ayrıca bu durum evliliğe yapılan yatırımı da göstermektedir. 1700'lerin başında uzmanlığı olmayan bir işçi Osmanlı'da yıllık 59 guruş kazanırken, kalifiye bir işçi yıllık 95 guruş civarında kazanmaktadır.³⁰⁸ Manisa'da bu dönem için ortalama mihrin 50 guruş olduğu düşünüldüğünde, Manisalılar Toskanalı bireylere göre evliliğe daha az yatırım yapmaktadırlar. Evlilikler de buna göre daha az masraflıdır. Ancak ortaya konulan bu ortalamaların dışında hareket eden çok ciddi sayıda Manisalı vardır. İyi bir evlilik kurmak isteyen, evliliğe yatırım yapan çiftler hem Manisa örneğinde hem de Toskana'da daha fazla harcama yapmak zorundaydılar. Öyle ki Manisa'da mihrin alt zenginlik grupları için maddi anlamı, üst sınıflar için de prestij anlamı daha yüksektir. Hiç şüphesiz, mihrin üst sınıflar için anlamı sosyal prestije ilişkin mesajlar içermektedir. Çünkü yüksek miktarda verilen mihr veya *drahoma* sosyal prestij ile birlikte çiftlerin evliliğine hem daha fazla güven aşılama hem de kurulan "ortaklığa-ittifaka" daha fazla yatırım yapılmasına yol açmaktadır. Toskanalı

³⁰⁶ Judith Tucker, "Dowering Elite Palestinian Women" *Early Modern Women: An Interdisciplinary Journal*, Cilt 4, (2009), 241-244., Maydaer, a.g.e., s. 372-375.

³⁰⁷ Maristella Botticini, "A Loveless Economy? Intergenerational Altruism and the Marriage Market in a Tuscan Town, 1415-1436" *Journal of Economic History*, Cilt 59, Sayı 1, (1999), 105.

³⁰⁸ Şevket Pamuk-Süleyman Özmucur, "Real Wages and Standards of Living in the Ottoman Empire, 1489-1914" *The Journal of Economic History*, Cilt 62, Sayı 2, (2002), 301. Pamuk'un verilerden yola çıkarak işçilerin 300 gün çalıştığı düşünülmüştür.

aileler damatlara yüksek *drahoma* öderken, damadın kişisel niteliklerine önem verdikleri ölçüde prestijine, sosyal ve siyasi bağlantılarına da önem vermekteydiler.³⁰⁹ Çalışmada gösterildiği üzere benzer bir durum Manisalı elitler için de geçerlidir.

Mark Glazer, İstanbul'da yaşayan sefaradlar arasındaki *drahoma* ödemelerini incelediği makalesinde damatlara ödenen *drahomanın* temelde iki amaca hizmet ettiğini belirtmiştir. Bunlardan ilki kızının geleceğini iktisadi anlamda garanti altına almak, ikincisi ise evlendirdiği kızının, diğer kızlarının ve kendisinin (babanın) statüsünü korumaktır.³¹⁰ *Drahomanın* herhangi bir erkeğe değil aile için çekici bir erkeğe ödendiği vurgulanmaktadır. Bu durum Manisa örneği ile uyumluluk içermektedir. Öyle ki Manisa'da, en düşük mihr alan kadınların hiçbirinin babası statü sahibi değildir. En yoksul grupta bulunanlardan da yalnızca bir kadın yüksek miktarda mihr alabilmiştir ki, onun da babası unvan sahibidir ve servetinin neredeyse tamamını mihri oluşturmaktadır. Bu bağlamda ister sosyal prestije hizmet etsin ister evliliklerin kalıcılığını arttırmış olsun, ödenen mihrler belirli bir amaca hizmet etmektedir.³¹¹

Mihr ya da *drahoma* aynı zamanda evlilik kalıplarını şekillendiren temel unsurlardan biridir. Çeşitli çalışmaların da gösterdiği üzere, sosyal hareketliliğin olduğu toplumlarda ve dönemlerde kişiler yüksek miktarda mihr ya da *drahoma* ödeyerek kendilerini meşru kılmaya çalışmaktadırlar.³¹² Bu durumda mihr ve *drahoma* evlilik kalıplarının biçimlenmesinde oldukça önemli bir yer işgal etmektedir. Yeni zenginleşen bireyler statü sahibi ailelerden kız ya da damat olarak statü kazanma eğilimi içerisindedirler. Bada ve Cassia Atina örneğinde bu durumu net bir şekilde göstermiştir. 19. yüzyıla gelindiğinde eğitim ve kentsel yerleşimin artması, 20. yüzyıla gelindiğinde ise medyanın gelişimi bu durumu değiştirecektir.³¹³ Ancak bireyler arasında özellikle üst sınıftan kız alınması -

³⁰⁹ Botticini, *a.g.e.*, s. 107.

³¹⁰ Mark Glazer, "The Dowry as Capital Accumulation among the Sephardic Jews of Istanbul, Turkey" *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 10, Sayı 3 (1979), 373.

³¹¹ MŞS 186:15. Mihr bölümünde de ele alındığı gibi Şerife Mihriban bint Esseyid Ömer, eşi Halil bin Hüseyin'den 50 guruş mihr almıştır. Terekesinin toplamı da 72 guruş değerindedir. Kendi zenginlik grubunda bulunan başka hiçbir kadın 50 guruş mihr almamıştır.

³¹² Cassia-Bada, *a.g.e.*, s. 1-79.; Ergene-Kaygun, *a.g.e.*, s. 3-17.

³¹³ Padma Srinivasan-Gary R. Lee, "The Dowry System in Northern India: Women's Attitudes and Social Change" *Journal of Marriage and Family*, Cilt 66, Sayı 5, (2004), 1014-1015.

Müslüman bir aileden- durumunda erkekte temel iki özellik gözetilmiştir. Bunlar zengin ve Müslüman olmaktır. Erkeğin babasının geçmişi önemli olmakla birlikte sınıflar arası geçiş oldukça mümkün görünmektedir. Erkekler açısından kendi zenginlik grubundan biriyle evlenme zorunluluğu yok gibi görünse de ya kendi zenginlik gruplarından olan bir kadınla evlenip yüksek mihr ödemişlerdir ya da alt zenginlik gruplarından kadınlarla evlenerek masrafları azaltıp düşük miktarlarda mihr vermişlerdir. Ama en yüksek mihrleri veren ve alan kişilere bakıldığında hem kadının hem de erkeğin babasının statü sahibi olduğu görülmektedir. Behar-Duben ikilisi 19. yüzyılın sonlarında İstanbullu bazı beyefendilerin kendi zenginlik gruplarından kadınlarla evlenmek yerine Çerkes kökenli cariyelerle evlendiklerini belirtmiştir. Çünkü Çerkes kökenli kadınlar iyi ailelerin yanında yetiştiklerinden bir hanımefendinin nasıl davranması gerektiğini biliyorlardı. Ayrıca bu kadınlarla yapılan evlilikler daha az masraflı olmaktadır.³¹⁴ Bu tür bir tercihin daha önceki dönemlerde de yapılmış olabileceği akla yatkın gelmektedir. Yine de bireyler evlilik tercihlerinde statüye büyük önem atfetmişlerdir.

Evlilik kalıplarında az da olsa çocuk sahibi olma dürtüsünün etkili olduğu düşünülmektedir. Çokeşlilik bölümünde de tartışıldığı gibi erkekleri ikinci eş almaya iten nedenlerden biri de çocuk sahibi olma isteğidir. Çocuksuz ölümlerin bu denli yaygın olduğu dönemdeki 992 çiftten 204'ü çocuk sahibi olamamıştır ve bu durumun evlilik kalıpları üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Manisa'da gözlemlenen bazı çokeşli örneklerde çiftlerin çocuğunun olmadığı durumlara rastlanıldığı gibi, ikinci evlilikle birlikte gelen sagir/sagire çocuklara da rastlanılmaktadır. Bu sebeple de ikinci evliliklerden bazılarında çocuksuz olmanın etkili olduğu düşünülmektedir. Ancak çocuk sahibi olursa dahi çocuğu yaşatmak da önemli bir problem gibi görülmektedir. Meriwether, çocuk ölümlerinin oldukça yaygın olduğunu belirtmiştir. Aslında ölüm oranları yetişkinlerde de oldukça yüksektir ve birçok kişi 40'lı yaşları görememektedir. Yüksek ölüm oranlarının en önemli etkisi hanehalkı büyüklüğünü sınırlandırmasından (konumuz açısından da çocuk sayısını sınırlandırmasından) ileri gelmektedir. 30'lu yaşlarda vefat eden çiftler doğurganlık isteklerini devam

³¹⁴ Duben-Behar, *a.g.e.*, s.144-145.

ettirmektedirler; ancak vefatlarından dolayı çocuk sayıları doğal olarak sınırlı kalmıştır.³¹⁵ Öyle ki benzeri bir durum Manisa'da da görülmektedir. İncelenen 992 evli çiftten 204'ünün çocuğu yoktur, 495'inin yalnızca sagır/sagire çocuk ya da çocukları bulunurken, 293 çiftin kebir/kebire çocuk ya da çocukları bulunmaktadır.

Burada tartışılması gereken bir diğer önemli nokta zenginlik ile hayatta kalan çocuk sayısı arasındaki ilişkidir. Meriwether'e göre erken modern dönemde ölüm kol gezmektedir ve erken ölümler tüm zenginlik gruplarını neredeyse aynı ölçüde etkilemektedir.³¹⁶ Oysa hayatta kalan çocuk sayısının servet ile doğru orantılı olduğu son dönemdeki çalışmalarda vurgulanmaya başlamıştır. Örneğin, Clark-Hamilton'ın ortaya koyduğu verilere göre servet-çocuk sayısı arasındaki pozitif ilişki en azından 1585-1638 İngiltere'si için geçerli görünmektedir. Clark ve Hamilton'ın verilerine göre zenginler çocuklarını, yoksullara göre daha fazla oranda yaşatabilmektedir. Bu bağlamda, Malthusçu bakış açısının Manisa'da da geçerli olduğu görülmektedir. Zenginlik ve çocuk sayısı arasındaki korelasyon Manisa'da net olarak gözlenmektedir. Zenginlik arttıkça çiftlerin hem toplam çocuk sayısında hem de kebir çocuk sayısında artış görülmektedir. Bir anlamda zengin ebeveynler çocuklarının ergenliğini, evliliğini görebilirken yoksul bireyler ya çocuk sahibi olamamakta ya da erken yaşta göçüp gitmektedirler.

19. yüzyılda özellikle basılı mecmuaların çoğalmasıyla birlikte popüler kültürde de evlilik ve çocuk sahibi olma-olmama/olamama konuları çokça tartışılmıştır. Besim Ömer, bu konuda en çok öne çıkan isimdir. *Nüfus Meselesi ve Küçük Çocuklarda Vefiyat* adlı eserinde çocuk yaşatmanın zengin aileler için daha kolay olduğunu ancak yoksul ailelerin bu konuda çok da şanslı olmadığını dile getirmektedir. Besim Ömer'den yapılacak uzun bir alıntı durum hakkında gayet açıklayıcı olacaktır.

Vefiyat-ı etfalde ictimai sebeblerin te'siri gayr-i kabil-i inkardır: Almanya'da tutulan istatistiklere nazaran (1500) markdan ziyade varidatı olanlarda yüzde [8], bu kadar varidat ile geçinenler de yüzde [17], mahdud bir irad sahibi ailelerde

³¹⁵ Meriwether, *a.g.e.*, s.81.

³¹⁶ Meriwether, *a.g.e.*, s.80

yüzde [30] çocuk vefat ediyor. Hiç şübhe yokdur ki fakr u ihtiyac, hıfz-ı sıhhat-ı mesakinde tağdide, bilhassa takayüdatda ihmale sebep oluyor.

Mesakinin vefiyat-ı etfalde te'siri, zann olunduğundan ziyadedir. Sahib-i servet bir adamın havadar vasi' bir konağında, sayfiyede büyüyen çocuk ile dar ve pis ve havasız bir amele odasında yaşayan çocuk arasında vefiyat [5 ile 30] nisbetindedir; hatta derununda yemek de pişirilen ve bir odadan ibaret olan amele meskenindeki çocuklarda vefiyat yüzde [81] den fazladır.³¹⁷

Manisa'da ortaya çıkan durum da benzer bir nitelik taşımaktadır. Unvanlar geçerliliğini yitirmiş ve çocuk yaşatma anlamında en belirleyici etken zenginlik olmuştur. Zenginlerin çocuk sayıları, zenginlikleri ile paralellik arz ederken benzer bir durum yoksullar için de geçerlidir. Yoksulların çocuk sayıları da oldukça sınırlı kalmıştır. Bu durum gelecekte yapılacak ve Osmanlı coğrafyasının farklı alanlarını kapsayacak demografi çalışmalarında gözetilmesi gereken çok önemli bir bulgudur. Özellikle Avrasya coğrafyasının tümünde erken modern ve modern dönemler arasındaki geçişte toplumların sosyo-ekonomik yapısının dönüşümü ve demografik yapılar arasındaki ilişkiye dair son zamanlarda ortaya konulan bulgulara göre Osmanlı demografik dünyasının nasıl değiştiği ancak kültürel değerler, zenginlik, statü, ekonomik aktiviteler ve politik dönüşümler arasındaki bağlantıların anlaşılmasıyla mümkün olacaktır.

³¹⁷ Besim Ömer, *a.g.e.*, s.59.

BİBLİYOGRAFYA

Birincil Kaynaklar

Manisa Şer'iyeye Sicilleri; 166, 167, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 197, 198, 200, 201, 202, 204, 206.

İkincil Kaynaklar

Adıyeye, Nuri, "Giritte Cemaatler Arası Evlilikler", *Kebikeç*, Sayı 16, (2003), s.17-25.

_____, "Girit Nikah Defterleri ve Girit'teki Evlilikler" *Kebikeç*, Sayı 13, (2002), s.39-47

Akyılmaz, Sevgi Gül. "Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1-2, (2007), s.471-502.

Akyüz, Jülide. "Evllenme Sözleşmesinin Önemli Bir Ögesi Olan "Mehir" Hakkında Bazı Düşünceler", *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 24, Sayı 37, (2004), s.213-230

Araz, Yahya. "17. ve 18. Yüzyılda İstanbul ve Anadolu'da Çocuk Evlilikleri ve Erişkinlik Olgusu Üzerine Bir Değerlendirme", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, Cilt 13, Sayı 2, (2012), s.99-121.

Aydın, Mehmet Akif. *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1985.

_____, "Çocuk (Fıkıh) ", *TDVİA*, Cilt 8, İstanbul, 1993, s.361-363.

Bacci, Massimo Livi. *Population and Nutrition An Essay on European Demographic History*, (Çev. Tania Croft-Murray) Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

Barkan, Ömer Lütü-Enver Meriçli. *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri*, Cilt I, Ankara: TTK, 1988.

Bayır, Önder. *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Manisa'nın Sosyal ve İktisadi Durumu*, Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.

- Behar, Cem, *A Neighborhood in Ottoman Istanbul Fruit Vendors and Civil Servants in the Kasap İlyas Mahalle*, New York: State University of New York Press, 2003.
- Besim Ömer, *Nüfus Meselesi ve Küçük Çocuklarda Vefiyat*, İstanbul: Kanaat Matbaası, 1339.
- Botticini, Maristella. "A Loveless Economy? Intergenerational Altruism and the Marriage Market in a Tuscan Town, 1415-1436" *Journal of Economic History*, Cilt 59, Sayı 1, (1999), s.104-121.
- Bozkurt, Fatih. *Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddi Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği)*, Doktora Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Canbakal, Hülya. *Society and Politics in an Ottoman Town 'Ayntab in the 17th Century*, Leiden: Brill, 2007.
- _____, "The Ottoman State and Descendants of the Prophet in Anatolia and the Balkans (c. 1500-1700)", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Sayı 52, (2009), s. 542-578.
- Cassia, Paul Sant-Constantina Bada, *The Making of the Modern Greek Family Marriage and Exchange in Nineteenth-Century Athens*, Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
- Cin, Halil. *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1974.
- Cin, Halil. "İslam Hukukunda Mehr", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 29, Sayı 1-2, (1972), s.199- 254.
- Clark, Gregory-Gillian Hamilton, "Survival of the Richest: The Malthusian Mechanism in Pre-Industrial England", *Journal of Economic History*, Cilt 66, Sayı 3, (2006), s.1-30.
- Coşgel Metin M.-Boğaç A. Ergene. "Dispute Resolutioun in Ottoman Courts A Quantitative Analysis of Eighteenth-Century Kastamonu", *Social Science History*, Cilt 38, Sayı 1-2, (2014), s.183-202.
- Çatalcalı Ali Efendi. *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, (Haz. H. Necati Demirtaş), Ankara: Kubbealtı, 2014.

- Dalgın, Nihat. "Mürâhik" *TDVİA*, Cilt 32, İstanbul, 2006, s.40-41.
- De Moor Tine-Jan Luiten Van Zanden. "Girl Power; the European marriage pattern and labour markets in the North Sea region in the late medieval and early modern period" *Economic History Review*, Cilt 63, Sayı 1, (2009), s.1-33.
- Demirel, Ömer. "1700-1730 Tarihlerinde Ankara'da Ailenin Niceliksel Yapısı", *Belleten*, Cilt 54, Sayı 211, (1991), s.945-961.
- Demirel, Ömer, Adnan Gürbüz, Muhiddin Tuş. "Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı" *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, I, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yayınları, 1992, s.97-161.
- Doumani, Beshara. *Rediscovering Palestine: Merchants and Peasants in Jabal Nablus, 1700-1900*, Berkeley: University of California Press, 1995.
- Duben, Alan. "Turkish Families and Households in Historical Perspective" *Journal of Family History*, Cilt 10, Sayı 1, (1985) s.75-97.
- Duben, Alan-Cem Behar. *Istanbul Households Marriage, Family and Fertility 1880-1940*, Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
- Düzdağ, Mehmet Ertuğrul. *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1972.
- Eken, Galip. "XVIII. Yüzyıl Ortalarında Antep'te Aile" *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 11, s.109-121.
- Emecen, Feridun. *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara: TTK, 1989.
- Ercoskun, Tülay. *Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. Yüzyılda Evlilik ve Nikâha Dair Düzenlemeler*, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Ergene, Boğaç-Atabey Kaygun. "Spouse Selection and Marital Mobility in the Ottoman Empire Observations From Eighteenth-Century Kastamonu", *Historical Methods*, Cilt 45, Sayı 1, (2012), s.3-20.
- Erten, Hayri. *Konya Şer'iyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik Kültürel Yapısı (XVIII. Y.Y. İlk Yarısı)*, Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2000.
- Ertuğ, Hüseyin Nejdet. "Şeriyye Sicillerine Göre Hicri 1137 (1724-1725) Senesi İstanbul'unda Osmanlı Ailesinin Evlenme ve Boşanma Verilerine Göre

- İncelenmesi", *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1, (2015), s.75-107.
- Establet, Colette-Jean-Paul Pascual. *Families et fortunes a Damas, 450 foyers damacains en 1700*, Damas: L'Institut Français d'Etudes Arabes de Damas, 1994.
- Faroqhi, Suraiya. "Anatolian Townsmen as Pilgrims to Mecca: Some Evidence from Sixteenth-Seventeenth Century", Ed. Gilles Veinstein, *Soliman Le Magnifique Et Son Temps*, Paris, La Documentation Française, 1992, s. 309-327
- Fay, Mary Ann. "Women and Waqf: Property, Power, and the Domain of Gender in Eighteenth-Century Egypt" ed. Madeline C. Zilfi, *Women in the Ottoman Empire Middle Eastern Women in the Early Modern Era*" Leiden: Brill, 1997, s. 28-47.
- Gara, Eleni. "Marrying inSeventeenth-Century Mostar", ed. Elias Kolovos, Phokion Kotzageorgis, Sophia Laiou ve Marinos Sariyannis, *The Ottoman, The Balkans, The Greek Lands: Toward a Social and Economic History*, The Isis Press Istanbul, (2007), s.115-134.
- Gerber, Haim. "Anthropology and Family History: The Ottoman and Turkish Families", *Journal of Family History*, Cilt 14, Sayı 4, (1988) s.409-421.
- Ginio, Eyal. "Childhood, mental capacity and conversion to Islam in the Ottoman State", *Byzantine and Modern Greek Studies*, Sayı 25, (2001), s.90-119.
- Glazer, Mark. "The Dowry as Capital Accumulation among the Sephardic Jews of Istanbul, Turkey" *Internatioanl Journal of Middle East Studies*, Cilt 10, Sayı 3 (1979), s.373-380.
- Goody, Jack. *The European Family, An Historico-Anthropological Essay*, Malden: Wiley-Blackwell, 2000.
- Gökçen, İbrahim. *Sicillere Göre XVI. ve XVIII. Asırlarda Saruhan Zaviye ve Yatırları*, İstanbul; Marifet Basımevi, 1949,
- Gül, Abdülkadir. "Antakya'da Ailenin Sosyal ve Ekonomik Yapısı Hakkında Bazı Değerlendirmeler (18. Yüzyıl)", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, (2013), s.399-426.

- Gümrükçüoğlu, Saliha Okur. "İslam Aile Hukukunda Kadının Mehir Hakkına Toplumun Bakış Açısı Üzerine Bir Değerlendirme", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 17, Sayı 4, (2013), s.223-256.
- Hajnal, John. "European Marriage Patterns in Perspective", ed. D.V. Glass ve D.E.C. Eversley, *Population in History*, London: Edward Arnold LTD, 1965, s.101-143.
- _____, "Two Kinds of Pre-Industrial Household Formation Systems" *Population and Development Review*, Cilt 8, Sayı 3, (1982), s.449-494.
- Hanna, Nelly, *In Praise of Books A Cultural History of Cairo's Middle Class, Sixteenth to the Eighteenth Century*, Syracuse: Syracuse University Press, 2003.
- Hatem, Mervat. "The Politics of Sexuality and Gender in Segregated Patriarchal Systems: The Case of 18th and 19th Century Egypt" *Feminist Studies*, Cilt 12, Sayı 2, (1988), s.250-274.
- Hatem, Mervat. "The Professionalization of Health and the Control of Women's Bodies as Modern Governmentalities in Nineteenth-Century Egypt", ed. Madeline C. Zilfi, *Women in the Ottoman Empire Middle Eastern Women in the Early Modern Era*, Leiden: Brill, (1997), s.66-80.
- Imber, Colin. "Women, Marriage, and Property: Mahr in the Behçetü'l Fetâvâ of Yenişehirli Abdullah" ed. Madeline C. Zilfi, *Women in the Ottoman Empire Middle Eastern Women in the Early Modern Era*, Leiden: Brill, 1997, s.81-104
- Ivanova, Svetlana. "Muslim and Christian Women Before the Kadı Court in Eighteenth Century Rumeli: Marriage Problems", *Oriente Moderno*, Cilt 18, Sayı 1, (1999), s.161-176.
- _____, "The Divorce Between Zubaida Hatun and Esseid Osman Ağa: *Women in the Eighteenth Century Shari'a Court of Rumelia*" Ed. Amira El-Azhary Sonbol, *Women, the Family, and Divorce Laws in Islamic History*, New York: Syracuse University Press, 1996. s. 112-125.
- _____, "Judicial Treatment of the Matrimonial Problems of Christian Women in Rumeli During the Seventeenth and Eighteenth Centuries" ed. Amila

- Buturovic ve İrvin Cemil Schick, *Women in the Ottoman Balkans Gender Culture and History*, New York: I.B. Tauris, 2007, s.153-200.
- İnalçık, Halil. *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Ankara: TTK, 1987.
- Jennings, Ronald C. "Women in Early 17th Century Ottoman Judicial Records-The Sharia Court of Anatolian Kayseri", *Journal of Economic and Social History of Orient*, Cilt 18, Sayı (1975), s.53-114.
- Karazeybek, Mustafa. *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Afyonkarahisar Şehri: Fiziki, Sosyal ve Ekonomik Yapı İncelemesi*, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Keyser, James M.B. "The Middle Eastern Case: Is There a Marriage Rule?" *Ethnology*, Cilt 13, Sayı 3, (1974), s.293-309.
- Kıvrım, İsmail. "17. yüzyılda Osmanlı Toplumunda Boşanma Hadiseleri (Ayntâb Örneği; Talâk, Muhâla'a ve Tefrik)", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1, (2011), s.371-400.
- Koca, Ferhad. "Burhaneddin Merginani" *TDVİA*, Cilt 29, İstanbul, 2004, s. 182-183.
- Koçak, Zülfiye. "Şer'iyeye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Ayntab Şehrinde Ailenin Oluşumu (1600-1650)", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:44, (2010), s.291-305.
- Kolovos, Elias. "A Town for the Besiegers: Social Life and Marriage in Ottoman Candia Outside Candia (1650-1669)" ed. Antonis Anastasopoulos, *The Eastern Mediterranean Under Ottoman Rule Crete, 1645-1840*, Crete University Press, Crete 2008, 103-175.
- Kunt, İ. Metin. *Bir Osmanlı Valisinin Yıllık Gelir-Gideri Diyarbekir, 1670-71*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Matbaası, 1981.
- Kurt, Abdurrahman. *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi Sosyo Ekonomik Yapı, elenek ve Görenekler*, Bursa: Sentez Yayım, 2013.
- Laslett, Peter-Marilyn Clarke, "Houseful and Household in an Eighteenth Century Balkan City. A Tabular Analysis of the Listing of the Serbian Sector of Belgrade in 1733-4, ed. Peter Laslett ve Richard Wall, *Household and Family in Past Time*, Cambridge University Press, Cambridge 1972, 375-400.

- Marcus, Abraham. *The Middle East On the Eve of Modernity Aleppo in the Eighteenth Century*, New York: Columbia University Press, 1989.
- Maydaer, Saadet. "Osmanlı Klâsik Döneminde Kadınların Servet Edinme Yolları (Bursa Örneği)", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 15, Sayı 2, (2006), s.365-381.
- Meriwether, Margaret. *The Kin Who Count: Family and Society in Ottoman Aleppo, 1770-1840*, Austin: University of Texas Press, 1999.
- Nagata, Yuzo. *Tarihte Ayanlar Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme*, Ankara: TTK, 1997.
- Öntuğ, Murat. *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Balıkesir Şehrinin Fiziki, Demografik ve Sosyo Ekonomik Yapısı*, Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- Özdeğer, Hüseyin, *1463-1640 Yılları Bursa Şehri Tereke Defterleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 1988.
- Özdemir, Rifat. "Tokat'ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1771-1810)" *Bellekten*, Cilt 54, Sayı: 211, (1991) s.993-1052.
- _____, "Kırşehir'de Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1880-1906)" *Osmanlı Araştırmaları*, 9, (1989), s.101-157.
- Özen, Şükrü. "Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü" *TALİD*, Cilt 3, Sayı 5, (2005), s.249-378
- Pamuk, Şevket-Süleyman Özmucur, "Real Wages and Standards of Living in the Ottoman Empire, 1489-1914" *The Journal of Economic History*, Cilt 62, Sayı 2, (2002), s.293-321.
- Patai, Raphael. *Society, Culture and Change in the Middle East*, Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 1971.
- Sak, İzzet. "Osmanlı Toplumunda Nâmzedin (Nişanın) Bozulması ve Sonuçları: Konya Örneği (18. Yüzyılın İlk Çeyreğine Ait Konya Şer'iyeye Sicillerine Göre)" *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:?, Sayı: ?, (2006), s.493-523.

- Savaş, Saim. "Fetva ve Şer'iyeye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Ankara 1992, C. II, s. 504-547.
- Schilcher, Linda S. "The Lore and Reality of Middle Eastern Patriarchy", *Die Welt des Islams*, Cilt 28, Sayı 1, (1988), s.496-512.
- Srinivasan, Padma-Gary R. Lee, "The Dowry System in Northern India: Women's Attitudes and Social Change" *Journal of Marriage and Family*, Cilt 66, Sayı 5, (2004), s.1108-1117.
- Tezcan, Baki. *The Second Ottoman Empire Political and Social Transformation in the Early Modern World*, New York, Cambridge University Press, 2010.
- Todorov, Nikolai. *The Balkan City 1400-1900*, Seattle-London: University of Washington Press, 1983.
- Todorova, Maria. *Balkan Family Structure and the European Pattern Demographic Developments in Ottoman Bulgaria*, New York: CEU Press, 2006.
- Tucker, Judith. *Women, Family and Gender in Islamic Law*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- _____, "Dowering Elite Palestinian Women" *Early Modern Women: An Interdisciplinary Journal*, Cilt 4, (2009), 241-245.
- _____, Judith. "Marriage and Family in Nablus 1720-1856: Toward a History of Arab Marriage", *Journal of Family History*, Cilt: 13, Sayı 2, (1988), s.165-179.
- Tülüveli, Güçlü. "Honorific Titles in Ottoman Parlance: A Reevaluation" *International Journal of Turkish Studies*, 1-2, (2005), s.17-27.
- Uluçay, M. Çağatay. *XVII inci Yüz Yılda Manisa'da Ziraat, Ticaret ve Esnaf Teşkilâtı*, İstanbul: Resimli Ay Matbaası T. L. Şirketi, 1942.
- Uzunpostalcı, Mustafa. "Cenin" *TDVİA*, Cilt 7, İstanbul, 1993, s.369-370.
- Ülker, Necmi. "Sarıbey Oğlu'nun İzmir'e Yürüyüşü ve Avrupalı Tüccarlar", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 4, Sayı 7, (1989).
- Vries, Jan de. "The Industrial Revolution and the Industrious Revolution" *The Journal of Economic History*, Cilt 54, Sayı 2, (1994), s.249-270.

- Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcet-ül Fetâvâ*, (Haz. Süleyman Kayan, Betül Algın, Zeyneb Trabzonlu, Asuman Erkan), İstanbul: Klasik Yayınları, 2011.
- Yılmaz, Caner. *H.1060-1061 M. 1650-1651 Tarihli 100 Nolu Manisa Şer'iyye Sicili*, Yüksek Lisans Tezi, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.
- Yılmaz, Gülay. *The Economic and Social Roles of Janissaries in a 17th Century Ottoman City: The Case of Istanbul*, Doktora Tezi, Montreal: McGill University Institute of Islamic Studies, 2011.

ÖZGEÇMİŞ

1991 yılında Adana'da doğdum. İlkokulu Öğretmen Ayfer Doğruol İlköğretim Okulu'nda okudum. Lise eğitimimi Çağrı Bey Lisesi'nde tamamladım. Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi Anabilim Dalı'nda aldığım lisans eğitiminin ardından 2014 yılında mezun oldum. 2014 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Türkiye Cumhuriye Tarihi Bölümü'nde, 2015 yılında da İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Yakınçağ Anabilim Dalı'nda yüksek lisansa başladım.